माध्यमिक शिक्षा पाठ्यक्रम

कक्षा ९ र १०

भाग ४

नेपाल सरकार
शिक्षा मन्त्रालय
पाठ्यक्रम विकास केन्द्र
सानोठिमी, भक्तपुर
२०६४

माध्यामिक शिक्षा पाठ्यक्रम

कक्षा ९ र १०

भाग ४

नेपाल सरकार
शिक्षा मन्त्रालय
पाठ्यक्रम विकास केन्द्र
सानोठिमी, भक्तपुर
नेपाल

विषयसूची

क्र.सं.	शीर्षक	पृष्ठ
१.	नेपाली	६
२.	अङ्ग्रेजी	११
३.	उर्दू	१५
४.	मैथिली	२१
५.	तिब्बती	३१
६.	हिन्दी	४०
७.	अवधी	४७
८.	चित्रकला	५६
९.	वातावरण विज्ञान	६६
१०.	भोजपुरी	९०
११.	नेपाल भाषा	९८
१२.	सामवेद	११०
१३.	ऋग्वेद	११९
१४.	फोटोग्राफी (छविकला)	१२७
१५.	सङ्गीत	१३८

१. शिक्षाका राष्ट्रिय उद्देश्य

१. प्रत्येक व्यक्तिमा अन्तर्निहित प्रतिभा र व्यक्तित्व विकासका सम्भावनालाई प्रस्फुटित गर्न सहयोग गर्ने

२. प्रत्येक व्यक्तिमा निहित सार्वभौम मानवीय मूल्यका साथै राष्ट्रिय संस्कृति र अस्मिता, सामाजिक मान्यता र आस्थाहरूको संवर्द्धन गरी जीवन्त अनुभवहरू समेट्दै स्वस्थ सामाजिक तथा सामूहिक जीवनपद्धतिको विकास गर्न चरित्रवान् एवम् नैतिकवान् नागरिक तयार गर्ने

३. स्थानीय, राष्ट्रियस्तरका व्यवसाय, पेसा एवम् रोजगारीका साथै आवश्यकताअनुसार अन्तर्राष्ट्रिय रोजगारीतर्फ उन्मुख उत्पादनमुखी र सीपयुक्त नागरिक तयार गर्न सहयोग गर्ने

४. व्यक्तिको सामाजिकीकरणमा सहयोग गर्दै सामाजिक एकतालाई सुदृढ बनाउने

५. समाजको आधुनिकीकरणमा सहयोग गरी देशनिर्माणका निम्ति मानवसंसाधनको विकास गर्ने

६. प्राकृतिक वातावरण र राष्ट्रिय सम्पदाको संरक्षण र सदुपयोग गर्न सहयोग गर्ने

७. सामाजिक समानता र न्यायबारे चिन्तन गर्दै तदनुरूपको आचरण विकास गर्ने र समावेशी समाज निर्माणमा मदत गर्ने

८. स्थानीय, राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय परिवेशअनुकूल शान्ति, मैत्री, सद्भाव, सहिष्णुता र विश्वबन्धुत्वको भावनाको विकास गरी तदनुरूपको आचरण गर्ने गराउने र हरेक प्रकारका द्वन्द्व व्यवस्थापनका लागि सक्षम नागरिक तयार गर्ने

९. आधुनिक सूचना प्रविधिसँग परिचित भई त्यसको प्रयोग गर्न सक्ने विश्वपरिवेश सुहाउँदो दक्ष जनशक्ति तयार गर्ने

१०. राष्ट्र, राष्ट्रियता, लोकतन्त्र, मानवअधिकारप्रति सम्मान गर्ने, समालोचनात्मक तथा रचनात्मक सोच भएका, स्वाभिमानी तथा अरूलाई सम्मान गर्ने र आफू नेपाली भएकामा गौरव गर्ने नागरिक तयार गर्ने

११. नेपाली कला, सौन्दर्य, आदर्श तथा वैशिष्ट्यहरूको संरक्षण, संवर्द्धन र विस्तारतर्फ अभिप्रेरित नागरिक तयार गर्न मदत गर्ने ।

Untitled-2.pdf

२. माध्यमिक तहको शिक्षाका उद्देश्यहरू

राष्ट्रिय परम्परा, संस्कृति, सामाजिक सम्पदा, लोकतान्त्रिक मूल्यसँग परिचित देशको आर्थिक विकासमा योगदान दिन सक्ने, दक्ष र स्वस्थ नागरिकको उत्पादन गर्नु माध्यमिक शिक्षाको उद्देश्य हो । यस तहको मुख्य उद्देश्य देशको सर्वाङ्गीण विकासका लागि क्षमताअनुरूप ठोस योगदान दिन सक्ने सीपयुक्त जनशक्ति उत्पादन गर्नु र विश्वविद्यालय शिक्षाका लागि आवश्यक ज्ञान सीप प्रदान गरी सचेत नागरिक तयार पार्नु हो । माध्यमिक शिक्षाका उद्देश्यहरू निम्नलिखित हुने छन् :

१. देशको बहुसांस्कृतिक र लोकतान्त्रिक मूल्यमान्यताप्रति गर्व गर्दै सकारात्मक धारणाको विकास गर्नु

२. राष्ट्र विकासका लागि सक्षम, आत्मनिर्भर, सीपमूलक र तालिमप्राप्त मानव स्रोत उत्पादन गर्नु

३. इमानदारी, आत्मनिर्भरता, रचनात्मकता, परिश्रमीपन, सहयोगीपन, समूहमा काम गर्ने बानी, जवाफदेहिता, आत्मविश्वास जस्ता गुणको विकास गर्नु

४. दैनिक क्रियाकलाप र सामाजिक जीवनमा सक्रिय सहभागिताका लागि सुनाइ, बोलाइ, पढाइ र लेखाइ जस्ता भाषिक क्षमताको विकास गर्नु

५. दैनिक जीवनका समस्या समाधानका लागि उपयुक्त ज्ञान विकास गर्नु

६. राष्ट्रिय विकासका लागि राष्ट्रिय एकता सौहार्द र शान्ति कायम गर्न जातीय र सांस्कृतिक विविधताको महत्त्व गराउन राष्ट्रिय इतिहास, संस्कृति, भूगोल, अर्थशास्त्र, वातावरणसँग परिचित गराउनु

७. प्राविधिक र व्यवसायिक सीप विकास गर्नु र श्रमप्रति सम्मान गर्न सिकाउनु

८. आत्मनिर्भर हुन जीवन निर्वाहका लागि आयआर्जन गर्न सक्ने क्षमता र सामान्य व्यावसायिक सीपको विकास गर्नु

९. मानवअधिकार, सामाजिक न्याय, लोकतन्त्रको मर्म र भावना बुझी सोअनुसार अभ्यास गर्नु

१०. लिङ्ग, अपाङ्गता, सामाजिक, आर्थिक, भौगोलिक, जातीय र सांस्कृतिक विविधताका आधारमा हुने वैयक्तिक विभिन्नताको सम्मान गर्ने र जातजाति, छुयाछुत जस्ता सामाजिक कुरीतिहरूप्रति सचेत रही समावेशी समाज निर्माणमा सक्रिय रहनु

११. रचनात्मक ज्ञान र सीपको विकास गर्दै राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रिय चुनौतीहरूको सामना गर्न स्वतन्त्रता, समालोचनात्मक सोचाइ, विश्लेषणात्मक सीपको विकास गर्नु

१२. राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा प्रतिस्पर्धा गर्न सक्ने क्षमता आर्जन गर्नु

Untitled-3.pdf

३. माध्यमिक विद्यालयको पाठ्यक्रम ढाँचा

(क) साधारण माध्यमिक विद्यालय तह

सि.नं.	विषय	पाठ्यभार	पूर्णाङ्क
१.	नेपाली	५	१००
२.	गणित	५	१००
३.	अङ्ग्रेजी	५	१००
४.	विज्ञान	५	१००
५.	सामाजिक शिक्षा	५	१००
६.	स्वास्थ्य, जनसङ्ख्या र वातावरण	४	१००
७.	ऐच्छिक प्रथम पत्र	५	१००
८.	ऐच्छिक द्वितीय पत्र	५	१००
	जम्मा	३९	८००

(अ) ऐच्छिक प्रथम पत्रमा निर्धारित विषयहरू (कुनै एक विषयमात्र)

(क) भाषासमूह

१. नेपाली	२. अङ्ग्रेजी	३. फ्रेन्च
४. रसियन	५. जर्मन	६. स्पानिस
७. चिनियाँ	८. हिन्दी	९. जापानी
१०. बङ्गाली	११. उर्दू	१२. तिब्बती
१३. संस्कृत	१४. ग्रीक	१५. ल्याटिन
१६. अरेबिक	१७. पर्सियन	१८. हिब्रु
१९. मैथिली	२०. नेवारी	२१. अवधी
२२. भोजपुरी		

लेख्य परम्परा वा व्याकरण र उपयुक्त पाठ्यसामग्रीको उपलब्धतानुसार नेपालमा अन्य राष्ट्र भाषाहरूलाई पनि पाठ्यक्रममा समावेश गर्दै लगिनेछ।

(ख) मानविकी तथा सामाजिक शास्त्रसमूह

१. इतिहास	२. भूगोल
३. नागरिक शास्त्र	४. अर्थशास्त्र
५. समाजशास्त्र	६. जनसङ्ख्या शिक्षा
७. वातावरण विज्ञान	

(ग) अतिरिक्त गणित

Untitled-4.pdf

(आ) ऐच्छिक द्वितीयपत्रमा निर्धारित विषयहरु (कुनै विषयमात्र)

१. कृषि शिक्षा,
२. शिक्षा
३. कार्यालय सञ्चालन र लेखा
४. कम्प्युटर विज्ञान
५. गृहविज्ञान
६. बेतबाँसशिल्प शिक्षा
७. सङ्गीत
८. वाद्यवादन
९. नृत्य
१०. चित्रकला
११. वास्तुकला
१२. हस्तकला
१३. खाद्यविज्ञान
१४. बस्त्रसिलाइबुनाइ
१५. लेखापरीक्षण
१६. टाइपिङ र सर्टहयान्ड
१७. फोटोग्राफी (छविकला)
१८. आयुर्वेद
१९. प्राकृतिक चिकित्सा
२०. योग शिक्षा
२१. पत्रकारिता
२२. स्वास्थ्य र शारीरिक शिक्षा
२३. औद्योगिक शिक्षा
२४. प्रारम्भिक बाल विकास शिक्षा

(ख) संस्कृत माध्यमिक विद्यालय

१. संस्कृत माध्यमिक विद्यालय

क्र.सं.	विषय	पाठ्यभार	पूर्णाङ्क
१.	नेपाली	५	१००
२.	गणित	५	१००
३.	अङ्ग्रेजी	५	१००
४.	विज्ञान	५	१००
५.	सामाजिक शिक्षा	४	१००
६.	अनिवार्य संस्कृत भाषा	५	१००
७.	ऐच्छिक प्रथम पत्र (कुनै एक) (१) वेद (२) व्याकरण (३) न्याय (४) ज्योतिष (५) साहित्य (६) नीतिशास्त्र	५	१००
८.	ऐच्छिक द्वितीय पत्र (कुनै एक) (१) कर्मकाण्ड (२) आयुर्वेद (३) फलित ज्योतिष (४) योग शिक्षा (५) प्राकृतिक चिकित्सा (६) गृह विज्ञान (७) अतिरिक्त गणित (८) शिक्षा	५	१००
	जम्मा	३९	८००

Untitled-5.pdf

२. वेदविश्राम संस्कृत माध्यमिक विद्यालय

क्र.सं.	विषय	पाठ्यभार	पूर्णाङ्क
१.	नेपाली	५	१००
२.	गणित	५	१००
३.	सामाजिक शिक्षा	५	१००
४.	संस्कृत व्याकरण+अनुवाद	५	१००
५.	संस्कृत भाषा+साहित्य	५	१००
६.	वेद वा नीतिशास्त्र	५	१००
७.	कर्मकाण्ड वा फलित ज्योतिष	४	१००
८.	(१) आयुर्वेद (२) प्राकृतिक चिकित्सा (३) योग शिक्षा (४) तर्कसङ्ग्रह (यीमध्ये कुनै एक विषय)	५	१००
	जम्मा	३९	८००

Untitled-6.pdf

ऐच्छिक नेपाली

१. परिचय

राष्ट्रभाषा एवम् सम्पर्क भाषाका रूपमा रहेको नेपाली भाषाको शिक्षणले विद्यालय तहको पठनपाठनमा महत्त्वपूर्ण स्थान ओगटेको छ। यसैले नेपाली भाषाका पाठ्यक्रम तथा पाठ्यसामग्रीले विद्यार्थीमा प्रभावकारी ढङ्गले व्यावहारिक दक्षता अभिवृद्धि गर्नुपर्छ। नेपाली भाषा शिक्षणलाई जीवनोपयोगी बनाउन आवश्यकताको पूर्ति गर्ने, भाषा संवर्द्धन गर्ने र भाषिक दक्षता अभिवृद्धि गर्ने महत्त्वपूर्ण कार्यको जिम्मेवारी शिक्षकहरूको कार्यकुशलता र लगनशीलतामा निर्भर छ।

विद्यालय तहमा ऐच्छिक नेपाली विषय शिक्षण गर्नुको प्रयोजन भाषिक दक्षता र प्रयोग पक्षको अभिवृद्धि गर्नु तथा बोध र अभिव्यक्ति क्षमता विकास गर्नु रहेको छ। यी कुरालाई सुदृढ तुल्याउन यस परिमार्जित पाठ्यक्रमले निम्नलिखित बुँदाहरूमा जोड दिएको छ :

- पाठ्यक्रमलाई समयसापेक्ष, उपयोगी एवम् व्यवहारमूलक बनाउने प्रयास गरिएको छ।
- साधारण र विशिष्ट उद्देश्यलाई एकीकृत रूपमा प्रस्तुत गरिएको छ।
- उपर्युक्त पाठ्यवस्तु छनोट एवम् स्तरणमा ख्याल गरिएको छ।
- उच्च शिक्षा प्रवेशको पूर्वाधारका रूपमा आवश्यक भाषिक दक्षता एवम् विश्लेषण क्षमता अभिवृद्धि गर्ने खालका पाठ्यवस्तु चयन गरिएको छ।
- शब्दभण्डार, उखानटुक्का र छन्दलाई समावेश गरिएको छ।
- विधाको क्षेत्र र क्रम स्पष्ट पारिएको छ।
- शिक्षण प्रक्रिया र मूल्याङ्कन प्रक्रिया निर्देश गरिएको छ।

यो पाठ्यक्रम निर्माणमा नेपाली भाषा विषय समिति, शिक्षक र विशेषज्ञहरूको आ-आफ्नो क्षेत्रबाट सम्दो प्रयास रहेको छ, तापनि यसलाई अझ बढी उपयोगी एवम् उद्देश्यमूलक बनाउने कार्यमा शिक्षक, शिक्षाविद्, अभिभावक एवम् शिक्षाप्रेमी महानुभावहरूको सल्लाह एवम् सुझावको अपेक्षा गरिएको छ।

२. ऐच्छिक नेपाली विषयको उद्देश्य

कक्षा ९ र १० को ऐच्छिक नेपालीको पाठ्यक्रमको अध्ययन पूरा गरेपछि विद्यार्थीहरू निम्नलिखित कुरामा सक्षम हुनेछन् :

१. नेपाली साहित्य पढ्ने अभिरुचि विकास गर्न
२. विभिन्न साहित्यिक रचनाहरू पढी आश्वादन गर्न
३. नेपाली साहित्यका विभिन्न विधासँग परिचित हुन
४. विधाको स्वरूप र शैलीगत भिन्नताको पहिचान गर्न
५. विभिन्न आधारमा साहित्यिक रचनाहरूको विवेचना गर्न
६. सम्बद्ध रचनाकारहरूको सामान्य परिचय दिन

Untitled-7.pdf

७. साहित्यिक रचनाका माध्यमबाट भाषिक क्षमताको विकास गर्न

८. साहित्यिक रचनाहरू पढी त्यसमा अभिव्यक्त विषयवस्तुको सारांश बताउन

९. निर्दिष्ट रचनाका विशिष्ट पङ्क्तिहरूको व्याख्या गर्न

१०. पठित साहित्यिक रचनाहरूको प्रकृतिअनुसार विषयवस्तु, विचार, चरित्र, उद्देश्य, परिवेश, शीर्षक, छन्द, लय, भाव, संवाद आदिको पहिचान गर्न

११. पठित पाठमा प्रयुक्त विशेष शब्द तथा उखानटुक्काको अर्थ पहिल्याई तदनुरूप वाक्यमा प्रयोग गर्न

१२. शब्दभण्डार वृद्धि गर्न

१३. विभिन्न साहित्यिक रचनाको अनुकरण गरी तदनुरूपका रचना क्षमताको विकास गर्न

१४. मौलिक तथा सिर्जनात्मक अभिव्यक्ति क्षमताको विकास गर्न

१५. शुद्ध र स्तरीय नेपाली भाषा प्रयोग गर्न

३. पाठ्यवस्तुको क्षेत्र र क्रम

क्र.सं.	विधा	क्षेत्र	पाठसङ्ख्या		
			कक्षा-९	कक्षा-१०	जम्मा
१.	कथा	सामाजिक	३	२	५
		मनोवैज्ञानिक	३	२	५
२.	कविता	छन्दलय	२	२	४
		लोकलय	२	२	४
		गीतिलय	२	२	४
		मुक्तलय	२	२	४
३.	निबन्ध	वस्तुपरक	२	१	३
		आत्मपरक	१	२	३
		हास्यव्यङ्ग्य	१	१	२
		यात्रासंस्मरण	१	१	२
४.	एकाङ्की/ नाट्यांश	सामाजिक	१	१	२
		मनोवैज्ञानिक	१	१	२
५.	शब्दभण्डार	(क) पठित रचनामा प्रयुक्त शब्दहरूको अर्थ पहिचान, निर्माण प्रक्रिया र प्रयोग (ख) पठित रचनामा प्रयुक्त उखानटुक्काको अर्थ पहिचान र प्रयोग	जम्मा २१	१९	४०
६.	छन्द	(क) अनुष्टुप (ख) शिखरिणी (ग) मन्दाक्रान्ता (घ) शार्दुलविक्रीडित (ङ) स्रग्धरा			

Untitled-8.pdf

४. शिक्षण प्रक्रिया

(क) कथा

कथा शिक्षणको मूल उद्देश्य यसको आस्वादन गरी प्रस्तुत विचार, कल्पनाशीलता तथा सिर्जनशीलता पहिचान गर्नु हो । यसमा अतिरिक्त बोध र उखानटुक्का तथा शब्दभण्डार क्षमताको अभिवृद्धि गर्नु पनि यसका अन्य उद्देश्य हुन् । अतः कथा शिक्षण गर्दा घटनाक्रम मिलाउने, छलफल, प्रश्नोत्तर, खोजसम्बन्धी अभ्यास, कथातत्त्वका आधारमा व्याख्या विवेचना, सारांश लेखन र पठित पाठका विभिन्न शब्दको निर्माण प्रक्रिया र अर्थ पहिचान तथा लिखित र मौखिक रूपमा प्रयोग जस्ता क्रियाकलाप गराउनु उपयुक्त हुन्छ। यस्तै कथाश्रवण, कथाकथन, अनुकृत कथालेखनजस्ता क्रियाकलाप पनि यस क्रममा अपेक्षित छन् ।

(ख) कविता

कविता शिक्षणको प्रमुख उद्देश्यमा कविता आस्वादन गरी गति, यति, लय र भावअनुसारको पठन गर्नु, कल्पनाबोध गरी व्याख्या गर्नु तथा कवितामा प्रयुक्त छन्द, बिम्ब, सङ्केत ठम्याउनु आदि पर्दछन् यी उद्देश्य पूर्तिका लागि शुद्धोच्चारण, सस्वर तथा मौनपठन, शब्दार्थ र प्रयोग, भावपहिचान, कवितातत्त्वका आधारमा व्याख्या, विवेचना, तुलना, समीक्षाजस्ता विभिन्न क्रियाकलाप गराउन सकिन्छ। कविता शिक्षणका लागि प्रश्नोत्तर, छलफल र व्याख्यान विधिका अतिरिक्त कवितालेखनलाई पनि शिक्षण क्रियाकलापका रूपमा अपनाउन सकिन्छ ।

(ग) निबन्ध

निबन्ध विधाको मुख्य उद्देश्य विचारलाई शृङ्खलाबद्ध रूपमा संयोजन गर्नु तथा अभिव्यक्तिलाई वस्तुपरक, आत्मपरक र भावात्मक ढङ्गले प्रस्तुत गर्न सक्नु हो । निबन्ध शिक्षणका लागि घटना तथा अनुभव वर्णन, चित्रवर्णन, स्थलगत भ्रमण र वर्णन, निबन्ध तत्त्वका आधारमा व्याख्या, विवेचना, लिखित तथा मौखिक वर्णन, श्रुतिरचना तथा स्वतन्त्रलेखनजस्ता क्रियाकलाप गराउन सकिन्छ । निबन्धका शिक्षण गर्दा प्रश्नोत्तर, व्याख्या, छलफलका आदि विवरणात्मक, समीक्षात्मक र व्याख्यात्मक विधिको उपयोग गर्न सकिन्छ। यस विधाको शिक्षणका क्रममा पठनबोध, शब्दभण्डार अभिवृद्धि र भाषिक प्रयोगमा विशेष जोड दिनुपर्छ ।

(घ) नाटक

नाटक शिक्षणको उद्देश्य विद्यार्थीलाई परिस्थिति विशेषसँग परिचित गराई तदनुरूपको कथ्य अभिव्यक्ति क्षमता अभिवृद्धि गर्नु हो । नाटक शिक्षणका लागि परिस्थिति, पात्र र भावानुकूल वाचन गराउने र भूमिका निर्वाह गराउने पक्षमा जोड दिनुपर्छ। त्यस क्रममा आरोह, अवरोह, आघात, हाउभाउसहितको प्रस्तुतिलाई विशेष महत्त्व दिनुपर्छ । यस विधाको शिक्षणमा कुराकानी, प्रश्नोत्तर, भाव पहिचान, संवादलेखन, अनुकृतलेखन, नाटक तत्त्वका आधारमा व्याख्या, विवेचना, सारांश लेखन, स्वतन्त्र लेखनजस्ता विभिन्न क्रियाकलाप गराउनु उपयुक्त हुन्छ ।

Untitled-9.pdf

(ङ) शब्दभण्डार र उखानटुक्का

शब्दभण्डार र उखानटुक्काको शिक्षणबाट विद्यार्थीमा भाषिकबोध र अभिव्यक्ति क्षमता विकास गराउन सकिन्छ। यसका लागि विशेषतः पाठमा प्रयुक्त शब्दबाटै र आवश्यकतानुसार पाठ बाहिरका शब्दहरूको शब्दवर्ग पहिचान, अर्थ पहिचान, निर्माण प्रक्रिया पहिचानका साथै प्रयोग पक्षमा पनि जोड दिनुपर्छ। यसैगरी पाठमा प्रयुक्त तथा पाठ बाहिरका उखानटुक्काको प्रयोगात्मक क्षमता अभिवृद्धिबाट विद्यार्थीको अभिव्यक्तिगत तथा शैलीशिल्पगत क्षमता उकास्न सकिन्छ। शब्दभण्डार शिक्षणमा पाठ्यपुस्तक विधिको प्रयोग गरी अभ्यास पक्षमा विशेष ध्यान पुऱ्याउनुपर्छ।

(च) छन्द शिक्षण

छन्द शिक्षणको उद्देश्य विद्यार्थीमा पाठ्यक्रममा निर्धारित छन्दको प्रयोगको ज्ञान गराउनु हो। यसका लागि निर्धारित छन्दको गति, यति र लयसहितको पठन गर्ने मात्रा र गण छुट्याउने, गण सङ्केतको आधारमा कुनै कविताको छन्द पहिल्याउने, अनुकृत लेखन गर्ने र छन्दमा कविता लेख्ने अभ्यास गराउनुपर्छ। छन्दको शिक्षणको क्रममा पाठ्यपुस्तकमा प्रयुक्त र बाहिरी अन्य कविताहरूबाट गण सङ्केत र छन्द पहिचानको अभ्यास गराउनु र निर्धारित छन्दमा कविता लेखन र बाचन अभ्यास गराउनु उपयुक्त हुन्छ।

५. मूल्याङ्कन प्रक्रिया

यस पाठ्यक्रमअनुसार विद्यार्थीको उपलब्धि मूल्याङ्कनका लागि निम्नानुसारको मूल्याङ्कन प्रक्रिया अपनाउनुपर्नेछ :

क्र.सं.	मूल्याङ्कनका क्षेत्र	विधा	अङ्क भार	स्पष्टीकरण
१.	शब्दभण्डार	पाठमा प्रयुक्त विभिन्न प्रकारका शब्दहरूको अर्थ पहिचान	५	पाठ्यपुस्तकका विभिन्न पाठबाट पाँचओटा शब्द छानी अर्थ लेख्न लगाउने।
		पाठमा प्रयुक्त विभिन्न प्रकारका शब्दहरूको प्रयोग	५	पाठ्यपुस्तकका विभिन्न पाठबाट माथिल्लो प्रश्नमा नपरेका अन्य पाँचओटा शब्द छानी वाक्यमा प्रयोग गर्न दिने (यस प्रश्नका लागि पर्यायवाची, अनेकार्थी, अनुकरणात्मक, एकल, पारिभाषिक, प्राविधिक आदि शब्द दिने)
		पाठमा प्रयुक्त विभिन्न प्रकारका शब्दहरूको संरचना	५	पाठमा प्रयुक्त उपसर्ग, प्रत्यय, समास, द्वित्व र सन्धियुक्त पाँचओटा शब्द दिई तिनको निर्माण प्रक्रिया बताउन लगाउने।

Untitled-10.pdf

२.	उखानटुक्का	उखान	५	पाठमा प्रयुक्त र बाहिरका पाँचओटा उखान दिई तिनको अर्थ लेखेर वाक्य बनाउन लगाउने ।
		टुक्का	५	पाठमा प्रयुक्त र बाहिरका पाँचओटा टुक्का दिई तिनको अर्थ लेखेर वाक्य बनाउन लगाउने ।
३.	स्वतन्त्र रचना	निजात्मक निबन्ध	१०	कुनै तीन शीर्षक दिई एक शीर्षकमा निजात्मक (भावपरक) निबन्ध लेख्न लगाउने ।
		कथा संवाद	१०	कथा वा संवादबाट दुई प्रश्न (एक अनुकृत र एक स्वतन्त्र) दिई कुनै एकको उत्तर दिन लगाउने ।
४.	छन्द	निर्धारित छन्द	५	निर्धारित छन्दको कविता दिई गण सङ्केतसहित छन्द पहिल्याउने वा गण सङ्केत र छन्द दिई कविता लेख्न लगाउने एक प्रश्न सोध्ने ।
५.	विधागत संरचनाको भिन्नता पहिचान	कथा, कविता, निबन्ध, नाटक	५	कथा, कविता, निबन्ध वा नाटक विधामध्ये कुनै एक विधाको चिनारी दिने वा कुनै दुई विधाको समानता वा भिन्नता छुट्याउने एक प्रश्न सोध्ने ।
६.	सारांश (दृष्टांश वा अदृष्टांश)	कथा, निबन्ध	५	१५० शब्दसम्मको दृष्टांश वा अदृष्टांश दिई सारांश लेख्न लगाउने ।
७.	व्याख्या	कथा, कविता, निबन्ध, नाटक	१०	कथा, कविता, निबन्ध र नाटक विधाबाट चार विशिष्ट पङ्क्ति/अंश दिई कुनै दुईको व्याख्या गर्न लगाउने ।
८.	पाठगत सङ्क्षिप्त उत्तर	कथा, कविता, निबन्ध, नाटक	१०	कथा, कविता, निबन्ध र नाटकबाट सङ्क्षिप्त समीक्षात्मक तीन प्रश्न सोधी दुई प्रश्नको उत्तर लेख्न लगाउने ।
९.	विवेचना	कथा, कविता, निबन्ध, नाटक	२०	कथा, कविता, निबन्ध र नाटक विधामध्येबाट समीक्षात्मक तीन प्रश्न सोधी दुई प्रश्नको उत्तर लेख्न लगाउने ।

Untitled-11.pdf

Optional English Curriculum

Introduction

The Optional English Curriculum is designed specifically for those secondary level students who have already acquired core knowledge of English. It is also prepared for those who have keen interest and are now interested in expanding their knowledge and understanding in English language and literature. Considering these facts this curriculum has been set up for widening their experiences and exposure to varieties of current English that consolidates their language learning through different types of literary materials and activities. It hopes to increase competency in reading and writing skills and create an interest in English to continue their study at higher levels. It is hoped that by exposing them to varieties of English through the different types of literary writing that the national aims of producing students with good command at English and so as to make them capable of serving their country will be achieved. This course is not intended as a course in language, which is the function of the general English course. That is why it will mainly consist of literary texts.

General Objectives

1. To enhance reading habits and encourage reading for pleasure and information
2. To broaden and enrich the knowledge of English language, literature and cultures
3. To expose students to a variety of English literary forms of writings and encourage students to comprehend and appreciate
4. To give students sufficient practice in productive skill- mostly writing which includes paragraph writing, summary writing, précis writing, dialogue writing, different types of imaginary, descriptive and narrative writings and develop students creativity in different types of writing for various purposes
5. To build up students' confidence for further studies of English literature

Untitled-12.pdf

Specific Objectives : At the end of this course, the students will be able to:

Prose

1. Understand the different forms of prose and derive pleasure and information
2. Comprehend a passage and answer question on it
3. Identify and express the central idea or theme of a passage
4. State the intention or message of the author of a passage
5. Identify and explain the meanings of certain key words, phrases, sentences or paragraphs according to their context
6. Write the summary and justify the title of passage
7. Prepare some guided and free compositions which fulfill a particular purpose (narrating, describing, reporting, summarizing etc.) as well s produce a piece o connected writing for a specific purpose using the language forms and vocabulary appropriate to that purpose

Drama

1. Understand the features of drama like plot, scene, characters etc, and show comprehension of a drama
2. Identify and explain the meanings of key words, phrases, sentences of expressions used in the play according to the context
3. Describe the characters of a play
4. Elaborate and explain some expressions of a play
5. Write a summary or gist of a play

Poetry

1. Differentiate the poetry from the other forms of writing and understand its basic features
2. State the theme of a poem
3. Recognize the meaning of the selection of words and phrases in a poem and how they are presented to create interest in poetry
4. Identify the poet's intention and make critical appreciation of a poem
5. Write a summary or gist of poem

Untitled-13.pdf

Evaluation Scheme

There will be a paper-pencil test administered to evaluate the students' learning achievement for this course. In the final SLC examination, there will be one paper of 100 marks. Questions will be asked from the contents of both Grades 9 and 10 in combined form. The distribution of marks will be as follows:

1.	Short introduction to Language and Literature	15 marks
2.	Prose	40 marks
	(a) Stories and Passages	25 marks
	(b) Essays	15 marks
3.	Drama	20 marks
4.	Poetry	25 marks
		Total 100 marks

Marks Division (Skill wise)

1.	Reading	40%
2.	Writing	40%
3.	Grammar	10%
4.	Vocabulary	10%

Contents of Curriculum for Grade 9

Genre	Type	Items	Periods
I. Short introduction to Language and Literature			20
	1. Nature and origin		5
	2. Basic Features		5
	3. Differences		5
	4. Preliminary elements of Literary work		5
II. Prose	1. Stories and Passages	9	45
	a) Ancient	1	5
	b) Folk	2	10
	c) Modern	2	10
	d) Authentic passages with various themes from widely read magazines and newspapers with focus on the English used in mass media; science and technology	4	20
	2. Essays	3	15
	a) Descriptive	1	5

Untitled-14.pdf

	b) Reflective	1	5
	c) Narrative	1	5
III. Drama	1. One act play	3	20
	2. Simple or short or retold drama	1	15
IV. Poetry		7	35
	1. Narrative	2	10
	2. Descriptive	2	10
	3. Lyrical	2	10
	4. Reflective	1	5
	Total		150

Content of Curriculum for Grade 10

Genre	Type	Items	Periods
I. Prose	1. Children's Classic	1	10
	2. Stories	6	30
	a) Ancient	1	5
	b) Folk	1	5
	c) Modern (Contemporary)	4	20
	3. Modern Essays	3	15
	a) Descriptive	1	5
	b) Reflective	1	5
	c) Biographic	1	5
II. Drama	One Act Plays	3	15
III. Poetry		8	40
	1. Elizabethan	1	5
	2. Classical	1	5
	3. Lyrical	2	10
	4. Metaphysical	1	5
	5. Romantic	3	15
	Total		110

Untitled-15.pdf

उर्दू

१. परिचय

राणा शासनकालमा पनि विद्यालयस्तरको पाठ्यक्रममा उर्दूलाई मान्यता दिइएको थियो । पुस्तकको अभावमा विदेशी विद्यालयहरूमा पठनपाठन गरिने पुस्तकहरू नै नेपालमा पनि पढाइने गरिन्थ्यो । यो क्रम २०३८ सालसम्म जारी नै रह्यो ।

२०३८ सालको माध्यमिकस्तरको पाठ्यक्रममा पनि उर्दूलाई एक इच्छाधीन विषयको रूपमा मान्यता दिइयो र शिक्षाको राष्ट्रिय उद्देश्यअनुसार उर्दू पाठ्यक्रमको निर्माण गरियो । त्यसैअनुसार पाठ्यपुस्तक तयार गरी लागू गरिएका थिए ।

माध्यमिकस्तरको पाठ्यक्रमलाई समयसापेक्ष बनाउने क्रममा विभिन्न आवश्यकता र चाहनालाई दृष्टिगत गरी अन्य स्थानीय भाषाहरू झैं उर्दू भाषाको पाठ्यक्रमलाई पनि समयानुकूल पुनः निर्माण गरिएको छ । विद्यार्थीहरूका लागि बढी उपयोगी र व्यावहारिक बनाउन हरसम्भव प्रयत्न गरिएको छ ।

यस पाठ्यक्रमलाई स्तरीय बनाउन यसमा भाषा र साहित्यका विभिन्न विधाहरू समावेश गर्ने प्रयत्न गरिएको छ । पाठ्यक्रमलाई नस्र (गद्य), नज्म (पद्य) र कवाएद (व्याकरण) गरी तीन प्रमुख खण्डमा विभाजित गरिएको छ । नस्र (गद्य) खण्डमा मजामीन (निबन्ध), हेकायात (कथा), सवानेह् (जीवनी) तथा खोतूत निगारी (पत्रलेखन) समावेश गरिएको छ भने नज्म (पद्य) खण्डअन्तर्गत मन्जूमात (कविता), गजलियात (गजल) एवम् रुबाइयात (चतुष्पदी कविता) जस्ता विधाहरूलाई स्थान दिइएको छ । साथै तेस्रो खण्डमा कवाएद् (व्याकरण) का केही मूलभूत नियमहरू राखिएका छन् । गद्य खण्डलाई ५०% पद्य खण्डलाई ३०% र व्याकरण खण्डलाई २०% अङ्कभार प्रदान गरिएको छ ।

२. साधारण उद्देश्य

उर्दू शिक्षणबाट विद्यार्थीहरू निम्न कुरामा सक्षम हुनेछन् :

(क) भाषाका चारै सीपहरूमा कुशलता प्राप्त गर्न ।

(ख) सुनेका, पढेका र आफूले अनुभव गरेको विषयवस्तुबारे उर्दूमा मौखिक तथा लिखित अभिव्यक्ति गर्न ।

(ग) साहित्यिक तथा वैचारिक क्षमता वृद्धि गर्न ।

(घ) शुद्ध उच्चारण गर्न तथा शब्द भण्डारमा वृद्धि गर्न ।

(ङ) सामान्य भाषिक समीक्षा र टिप्पणी गर्न ।

(च) कथा, कविता, निबन्धजस्ता साहित्यिक विधाहरू बुझ्न, पढ्न र लेख्न ।

(छ) विभिन्न विशिष्ट स्वदेशी तथा विदेशी व्यक्तिहरूको जीवनी पढी प्रेरणा प्राप्त गर्न ।

(ज) उर्दू व्याकरणका आधारभूत नियमसँग परिचित हुन ।

Untitled-16.pdf

(झ) उर्दू साहित्यप्रति रुचि जगाउन ।

(ञ) उच्च शिक्षामा उर्दू भाषा लिई अध्ययन गर्ने पूर्वाधारको विकास गर्न ।

३. विशिष्ट उद्देश्य

कक्षा ९ र १० को अन्तमा विद्यार्थीहरू निम्न कुरामा सक्षम हुनेछन् :

१. कथा र निबन्धको सार बुझी अनुच्छेदमा मिलाएर अभिव्यक्त गर्न ।

२. पाठमा भएका नयाँ शब्दहरू, वाक्यांशहरू तथा उखान र टुक्काहरूको अर्थ बुझी वाक्यमा प्रयोग गर्न ।

३. गति, यति र लय मिलाई कविताहरू पढ्न र तिनको मर्म बुझी मौखिक र लिखित रूपमा व्यक्त गर्न ।

४. घरयासी, विद्यालय एवम् कार्यालयसम्बन्धी तथा व्यापारिक चिठीहरू लेख्न ।

५. महान् व्यक्तिहरूको जीवनी पढी तुलनात्मक समीक्षा प्रस्तुत गर्न र जीवनी लेख्न ।

६. ठीक ठाउँमा ठीक शब्द र वाक्यांशको प्रयोग गर्न ।

७. विषयवस्तुहरूका खासखास बुँदाहरू टिप्न र व्याख्या गर्न ।

८. विभिन्न सामान ध्वनिहरूमा फरक छुट्याउन र सही उच्चारण गर्न ।

९. बोल्दा र लेख्दा व्याकरणका नियमहरू पालना गर्दै आफ्ना भाषिक क्षमता वृद्धि गर्न ।

१०. लेख्य चिह्नहरूको पहिचान गरी नियमानुसार उपयुक्त स्थानमा उपयुक्त चिह्नहरूको प्रयोग गर्न ।

४. विषयवस्तु (क्षेत्र र क्रम)

अध्याय, एकाइ तथा पाठहरू	कक्षा ९	कक्षा १०
१. नस्र (गद्य)		
क) मजामीन (निबन्ध)		
क.१. समाजी (सामाजिक)	- समाजी बेदारी (चेतना)	- समाजी
क.२. तहजीबी (सांस्कृतिक)		- माहौलियाती
क.३. तारीखी (ऐतिहासिक)	- तारीखी	- फितरी
क.४. फितरी (प्राकृतिक)	- माहौलियाती	- अदबी
क.५. माहौलियाती (वातावरणीय)	- अदबी	
क.६. अदबी और फन्नी (कला र साहित्यसम्बन्धी)	- फन्नी	
ख) हिकायात (कथा)		
ख.१. मजहबी (धार्मिक)	- मजहबी	- मजहबी
ख.२. अखलाकी (नैतिक)	- अखलाकी	- अखलाकी
ख.३. तारीखी	- तारीखी	
ख.४. समाजी	- समाजी	- समाजी

Untitled-17.pdf

ग) सवानेह् निगारी और सवानेह् हयात् (जीवनी, आविष्कार र विचारक) ग.१. अदीब व शायर (साहित्यकार र कवि) ग.२. मोजिद व मोफक्किर और (आविष्कारक र विचारक) ग.३. खादिमे समाज (समाज सेवी)	- अदीब (लेसानी) - शायर (मुल्की) - मोजिद (गैरमुल्की) - मोफक्किर (लेसानी) - खादिमे समाज (मुल्की)	- अदीब (लेसानी) - शायर (गैर मुल्की) - मोजिद - मोफक्किर (लेसानी) - खादिमे समाज (गैर मुल्की)
घ) खातूत निगारी और खीतूत घ.१. खान्गी (घरायसी) घ.२. स्कूली घ.३. दफतरी (कार्यालयीय) घ.४. तिजारती (व्यापारिक)	- खान्गी - स्कूली - दफतरी - तिजारती	- खान्गी - स्कूली - दफतरी
२. नज्म (पद्य) क) मन्जूमात (कविता) क.१. हम्द (ईश्वर स्तुति कविता) क.२. नात (ईशदूत स्तुति) क.३. कौमी (राष्ट्रिय) क.४. अखलाकी (नैतिक कविता) क.५. तारीखी (ऐतिहासिक कविता) क.६. सकाफती (सांस्कृतिक) क.७. समाजी (सामाजिक कविता) क.८. फितरी (प्राकृतिक)	- हम्द - नात - कौमी - तारीखी - फितरी	- अखलाकी - तारीखी - सकाफती - समाजी
ख) गजलियात (गजल) अदबी और फन्नी शाहकारो पर मुस्तमिल	अज सेहल ता मुस्किल का लिहाज करते हुए हस्बे अदबार और मरातिब आठ गजलें	हस्बे अदबार और मरातिब गजलें
ग) रुबाइयात (चार पङ्क्ति भएको कविता) ग.१. समाजी ग.२. अखलाकी ग.३. मजहबी (धार्मिक) ग.४. नसिहत आमेज (उपदेशात्मक कविता)	हर एक की दो दो रुबाईयात	हर एक की एकएक रुबाईयात
३. कवाएद (व्याकरण) क. कवाएदकी उमूमी जानकारी और ख. दिगर जरुरी वाकफियत	- कलमा और इस्की किस्मे (शब्द र यसका प्रकार) - इस्म और इस्की किस्मे (संज्ञा र यसका प्रकार) - इस्म मारफा और इस्की किस्मे	- जिन्सियत (लिङ्ग) - अल्फाजे मोतजाद (विपरीतार्थक शब्द) - अल्फाजे मोतरादिफ

Untitled-18.pdf

	(व्यक्तिवाचक संज्ञा र प्रकार) - अलम और इस्की किस्मे - जमाना और फेल (काल र क्रिया) - वाहिद और जमा (एकवचन र बहुवचन) - जमीर और इस्की किस्मे (सर्वनाम र यसका प्रकार) - सिफत और इस्की किस्मे (विशेषण र यसका प्रकार)	(पर्यायवाची शब्द) - सावेका और लाहेका (पूर्वसर्ग र परसर्ग) - मोहावरा और जर्बुल अम्साल (प्रचलित उखान टुक्का) - औकाफ और मुख्तसरात (वर्णविन्यास र संक्षिप्त रूप)

५. शिक्षण सामग्री

शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापलाई प्रभावकारी एवम् आकर्षक बनाउन पाठसँग सम्बन्धित उपयुक्त सामग्रीहरू प्रयोग गर्न नितान्त आवश्यक भएकाले विद्यालयमा उपलब्ध तथा स्थानीय स्रोत र साधनहरूको प्रयोगद्वारा सजिलैसँग निर्माण गर्न सकिने खालका सामग्रीहरूलाई प्राथमिकता दिनुपर्दछ ।

यस पाठ्यक्रमको हकमा पाठ्यपुस्तकबाहेक निम्नानुसारका अन्य सामग्रीहरू प्रयोग गर्न सकिनेछ ।

१. उर्दू भाषाका सन्दर्भ पुस्तकहरू
२. उर्दूका पत्रपत्रिकाहरू
३. विभिन्न किसिमका चार्टहरू
४. शब्दपत्ती
५. वर्णपत्ती
६. वाक्यपत्ती
७. अनुच्छेदपत्ती
८. गोजी तालिका
९. क्यासेट प्लेयर
१०. स्लाइडहरू
११. रेडियो र टेलिभिजन
१२. वृत्त चित्र

Untitled-19.pdf

१३. चित्रहरू

१४. फ्लाटिन बोर्ड

६. शिक्षण विधि

पाठ्यक्रमका उद्देश्यहरू प्राप्त गर्न समावेश गरिएका पाठ्यवस्तुहरू शिक्षकद्वारा कक्षाकोठामा प्रस्तुत गरिन्छ जसलाई शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप भनिन्छ।

यसअन्तर्गत सम्बन्धित शिक्षकले विभिन्न पक्षहरूलाई दृष्टिगत गरी उपयुक्त र प्रभावकारी शिक्षण विधि, प्रविधि तथा क्रियाकलापहरू अपनाउनुपर्छ।

भाषाका प्रमुख उद्देश्य सुनाइ, बोलाइ, पढाइ तथा लेखाइ सीपहरू विकास गर्नु भएकाले शिक्षण विधिहरूको छनोटमा निकै विचार पुऱ्याउनुपर्दछ। आवश्यकतानुसार सम्बन्धित सीपको विकास गर्न यीमध्ये उपयुक्त शिक्षण विधि छनोट गरी तदनुरूप शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालन गर्नु बढी प्रभावकारी हुनेछ :

१. मौन तथा सस्वर वाचन गर्न लगाउनु,
२. पाठअन्तर्गतका नयाँ शब्दहरूको अर्थ बताउनु तथा वाक्यमा प्रयोग गर्न लगाउनु,
३. आवश्यकताअनुसार पाठको व्याख्या गर्नु,
४. प्रश्नोत्तरद्वारा विद्यार्थीहरूलाई सक्रिय बनाउनु,
५. चित्र, चार्ट, टेपरिकर्डर आदिको प्रयोग गर्नु,
६. समूहमा छलफल गर्न लगाउनु,
७. गृहकार्यका लागि खोजी गर्ने खालका प्रश्नहरू वा समस्याहरू दिनु तथा लिखित प्रतिवेदन प्रस्तुत गर्न लगाउनु,
८. अभिनय तथा प्रदर्शन विधि प्रयोग गर्नु

७. मूल्याङ्कन प्रक्रिया

शिक्षणको प्रमुख उद्देश्य पाठ्यक्रममा निर्धारित उद्देश्यहरू प्राप्त गर्नु भएकाले ती उद्देश्य के कति प्राप्त भए थाहा पाउन मूल्याङ्कन गर्नुपर्ने हुन्छ।

विद्यार्थीहरूको सिकाइलाई पूर्ण रूप दिन र अझ प्रभावकारी बनाउन निर्माणात्मक मूल्याङ्कन गर्नुपर्दछ भने उनीहरूको प्रगतिलाई लेखाजोखा गरी उत्तीर्ण अनुत्तीर्ण विद्यार्थीहरूलाई छुट्याउन निर्णयात्मक मूल्याङ्कन गरिन्छ। विद्यालयहरूमा प्रचलित एकाइ र त्रैमासिकले परीक्षाहरू निर्णयात्मक तथा निर्माणात्मक मूल्याङ्कनभित्र पर्न आउँछन् भने वार्षिक परीक्षा मुख्य रूपले निर्णयात्मक नै हुन्छ। सामान्यतया दुवै खाले मूल्याङ्कनका लागि लिखित जाँच लिने गरिन्छ। यसका अतिरिक्त दैनिक पाठ शिक्षण क्रियाकलापअन्तर्गत शिक्षकले मौखिक रूपमा पाठसँग सम्बन्धित प्रश्नहरू सोध्नुपर्दछ। साथै प्रत्येक एकाइको अन्तमा एकाइ जाँच पनि लिनुपर्दछ। यसले

Untitled-20.pdf

गर्दा शिक्षकले विद्यार्थीहरूको सिकाइ र आफ्नो शिक्षण प्रक्रियालाई अझ प्रभावकारी बनाउन सजिलो हुन्छ ।

भाषाका चारै सीपहरूलाई दृष्टिगत गरी एकाइ जाँच, त्रैमासिक जाँच तथा कक्षा ९ को वार्षिक जाँचका लागि निम्न प्रकारका प्रश्नहरूको आधारमा परीक्षा लिइनेछ :

१. निबन्धात्मक प्रश्नहरू
२. छोटो उत्तर दिने खालका प्रश्नहरू
३. बहुवैकल्पिक प्रश्नहरू
४. जोड्ा मिलाउने प्रश्नहरू
५. खाली ठाउँ भर्ने प्रश्नहरू
६. ठीक बेठीक छुट्याउने प्रश्नहरू

मूल्याङ्कन गर्दा कक्षाकोठामा लिखित जाँच तथा गृहकार्यबाहेक अन्य क्रियाकलाप पनि अपनाउन सकिन्छ । जस्तै- समूह छलफल, सस्वर पठन, स्वाध्ययन कार्यपछि मौखिक व्याख्या गर्न लगाउने, वादविवाद आदि ।

कक्षा १० को एकाइ तथा त्रैमासिक परीक्षाको स्वरूप आन्तरिक हुने भएकाले उपर्युक्त मूल्याङ्कन विधिहरूद्वारा नै जाँच गर्नु उपयुक्त देखिन्छ तर वार्षिक परीक्षा बाह्य परीक्षा भएकाले कक्षा ९ र १० मा पठनपाठन गरिने सम्पूर्ण विषयवस्तुहरूलाई समेट्ने गरी १०० पूर्णाङ्कको जाँच निर्धारित मूल्याङ्कन विधिको आधारमा सञ्चालन गर्नुपर्नेछ । यस सम्बन्धमा सम्बन्धित निकायले नमुना प्रश्न उपलब्ध गराउनुपर्नेछ ।

अङ्क तथा पाठ्यभार विभाजन तालिका

कक्षा ९ र १०

विषय	पूर्णाङ्क	पाठ्यभार	
		कक्षा ९	कक्षा १०
नस्र	५०	७५	५०
- मजामीन (गद्य)	२०	३०	२०
- हिकायात (कथा)	१०	१५	१०
- सवानेह् हयात (जीवनी)	१०	१५	१०
- खोत्त निगारी (पत्र लेखन)	१०	१५	१०
नज्म (पद्य)	३०	४५	३०
- मन्जूमात (कविता)	१०	१६	११
- गजलियात (गजल)	१०	१६	११
- रुबाइयात	१०	१६	८
कवायद (व्याकरण)	२०	३०	२०
	१००	१५०	१००

Untitled-21.pdf

मैथिली

कक्षा ९-१० क पाठ्यक्रम

साधारण उद्देश्य

इच्छाधीन मैथिली विषय लs कs माध्यमिक स्तर उत्तीर्ण विद्यार्थी सभ निम्नलिखित विषयमे सक्षम होयत ।

१. देखल, सुनल, पढल वा अनुभव कयल विषयक आधापर मैथिली भाषामे मौखिक आ लिखित शुद्ध अभिव्यक्ति देवामे ।
२. विभिन्न साहित्यिक विधा समक अध्ययनसं भाषिक आ वैचारिक क्षमता प्राप्त करवामे ।
३. मैथिली भाषामे सरल मौलिक रचना करवामे ।
४. मैथिली साहित्यिक अध्ययनसं साहित्यमे अभिरुचि उत्पन्न करवामे ।
५. कविताकें गति, यति मिलाक लयबद्ध रूपमे प्रभावकारी ढंगसं पढवामे ।
६. व्यावहारिक रूपमे व्याकरणक प्रयोग करवामे ।
७. कार्यालयीय व्यावसायिक घरायसी अथवा सामाजिक पत्र लिखवामे ।

विशिष्ट उद्देश्य

ऐच्छिक मैथिली भाषा लs कs माध्यमिक स्तर (९-१०) उत्तीर्ण भेल छात्रछात्रासभ निम्नलका विषयवस्तुमे दक्षता प्राप्त करत ।

१. पढल आ सुनल शब्दकें शुद्ध आ स्पष्ट उच्चारण करवामे,
२. कथा कविता, रूपक निबन्ध आदि साहित्यिक विधा रुचिपूर्वक पढवा आ लिखवामे ।
३. पढल गेल कथा कविता, जीवनीक विवेचना, व्याख्या, सारांश भावार्थ आ अर्थ लिखवामे ।
४. कविताकें गति, यति मिलाक लयबद्ध रूपमे प्रभावकारी ढंगसं पढवामे ।
५. कविताक मात्रिक आ वार्णिक एवं मुक्तकक भेद बुझवामे ।
६. सामान्य कथा, कविता आ: निबन्ध लिखवामे ।
७. घरायसी, कार्यालयीय अ व्यापारिक चिठी लिखवामे ।
८. अनुच्छेद, पढवा लिखवा आ पुछलगेल प्रश्नक मौखिक एवं लिखित उत्तर देवामे ।
९. गद्य आ पद्य मौन अध्ययन आ सस्वर वाचन करवामे ।
१०. वादविवाद, संवाद आ छलफल मे अपन मौलिक अभिव्यक्ति देवामे ।
११. विषयवस्तु आ प्रसंग अनुसार कौमा, पूर्णविराम, अर्धविराम आदि चिह्नक प्रयोग करवामे ।
१२. बिग्रह, कारक आ समासक लक्षणसहित भेद बुझवामे ।
१३. मौखिक वा लिखित अभिव्यक्ति मे मुहावरा आ लोकोक्तिक प्रयोग करवामे ।
१४. पर्यायवाची, अनेकार्थक, विपरीतार्थक, समूहार्थक, शब्दकें चिह्नवामे ।

Untitled-22.pdf

१५. व्याकरणक आधारभूत नियमसभक पालन करैत अभिव्यक्त करबामे ।

१६. मौखिक अभिव्यक्तिक क्रियामे हावभाव, चेष्टा अभिनयक प्रदर्शन करबामे ।

१७. मैथिली शब्दकोशक प्रयोग आ शब्द भण्डारक वृद्धि करबामे ।

१८. मिथिलाक्षरमे अनुच्छेद लिखबामे ।

१९. नैतिकता, सच्चरिता, परोपकारिता आ आदर्शता सतगुणक अभिवृद्धि करबामे ।

माध्यमिक स्तर (कक्षा ९-१०) उत्तीर्ण भेला पर निम्नलिखित भाषिक कौशल प्राप्त कs सकैत अछि

१. **सुननाइ**

(क) कविता, कथा, जीवनी सुनब ।

(ख) संवाद, मनोवाद, वादविवाद निबन्ध, चिठी पत्रक बाचना ध्यानपूर्वक सुनब ।

(ग) बातचित, विचार विमर्शआ पाठसम्बन्धी अन्यान्य विषयवस्तु समक सम्बन्धमे कयलगेल वातचित सुनब आ पालन करब ।

(ङ) विभिन्न प्रकारक उच्चरित शब्द सभ सुनब आ, अर्थक भिन्नताक पहिचान करब ।

२. **बजनाइ**

(क) देखल, सुनल, पढल आ अनुभव कयल गेल वस्तु, चित्र घटनाक सम्बन्ध मे स्पष्ट बाजब ।

(ख) वर्ण शब्द आ वाक्य शुद्ध एवं स्पष्ट बाजब ।

(ग) साहित्य, कला आ संवादमे सहभागी भs प्रभावकारी ढंगसँ बाजब ।

(घ) अपना सँ श्रेष्ठ अपनासँ छोट आ अपन समवयस्ककप्रति ।

(ङ) अभिवादन आभार आ क्षमा व्यक्त करैत शिष्टता संबाजब ।

३. **पढ़नाइ लिखित सामग्री समके गति यति मिलाक शुद्ध आ स्पष्ट रूपसँ सस्वर पढ़ब**

(क) साहित्यिक विधा, कविता, कथा, जीवनी आदिक गति, यति, बल, आधात मिला कs।

(ख) विभिन्न प्रकारक निबन्ध, कथा, कविता पढ़ब आ विश्लेषण करब ।

(ग) विशिष्ट अंशक अध्ययन कs व्याख्या, भाव विस्तार (आ विवेचन करब) ।

(घ) पाठ्य विषयवस्तुक अध्ययन करब आ अर्थ बुझब ।

(ङ) प्रचलित मुहावरा अलोकोक्ति पढ़ब आ प्रयोग करब ।

(च) मिथिलाक्षरक वर्णमाला पढ़ब आ प्रयोग करब ।

(छ) पाठ्यांशकें मौन भs कs पढ़ब ।

लिखनाइ

(क) देखल, सुनल, पढल आ अनुभव कयल गेल विषयवस्तु आ घटना विषयमे लिखित वर्णन करब ।

Untitled-23.pdf

(ख) विभिन्न प्रकारक अनुच्छेद लिखब ।

(ग) हिज्जे मिलाक उपयुक्त वाक्यक गठनक कs लिखब ।

(घ) शिक्षकद्वारा लिखाओल गेल लेख श्रुति लेख लिखब ।

(ङ) घरायसी, कार्यालयीय आ व्यापारिक चिठी लिखब ।

(च) विराम चिह्न सभक प्रयोग कs कs लिखब ।

(छ) मुहावरा लोकोक्तिक अर्थ बुझिक वाक्यमे प्रयोग करतै लिखब ।

(ज) पर्यायवाची अनेकार्थी, विपरीतार्थी, पारिभाषिक प्राविधिक शब्द सभक अर्थ बुझी प्रयोग करब ।

(झ) क्रिया मिलाक अनुच्छेद छुटियवैत निबन्ध लिखब ।

कक्षा ९-१०

पाठ्यभार- ५ पूर्णाङ्क १००

क.सं.	विधा	क्षेत्र आ क्रिया उपविधा	सङ्ख्या	कैफियत
१	कथा	क. लोककथा	२	१०
		ख. पौराणिक कथा	२	
		ग. ऐतिहासिक कथा	२	
		घ. नैतिक कथा	२	
		ङ. सांस्कृतिक कथा	२	
२	जीवनी	क. राष्ट्रिय		८
		अ. साहित्यिक	२	
		आ. राजनैतिक	२	
		इ. कलाकार	२	
		ई. सांस्कृतिक	२	
		ख. अन्तर्राष्ट्रिय		१०
		अ. साहित्यिक	२	
		आ. कलाकार	२	
		इ. अन्वेषक आ आविष्कारक	२	
		ई. दार्शनिक	२	
		उ. राजनैतिक	२	
३	रूपक	क. एकाङ्की	२	८
		ख. संवाद	२	
		ग. वादविवाद	२	
		घ. मनोवाद	२	
४	निबन्ध	क. वस्तुप्रधान		१०
		अ. वर्णनात्मक	२	
		आ. विवरणात्मक	२	
		ख. भावप्रधान		

Untitled-24.pdf

		ब. विचारात्मक	२	
		आ. आलोचनात्मक	२	
५.	पत्रलेखन	क. सामाजिक		७
		अ. सम्बन्धी पत्र	२	
		आ. निमन्त्रण पत्र	२	
		ख. व्यावसायिक		१०
		अ. व्यक्तिगत	२	
		आ. संस्थागत	२	
		ग. कार्यालयीय वा सरकारी	२	
६.	कविता	क. वार्णिक	१२	२२
		अ. नैतिक	२	
		आ. पौराणिक	२	
		इ. ऐतिहासिक	२	
		ई. सामाजिक	२	
		उ. सांस्कृतिक	२	
		ऊ. प्राकृतिक	२	
		ख. मात्रिक	८	
		अ. नैतिक	२	
		आ. ऐतिहासिक	२	
		इ. सामाजिक	२	
		ई. प्राकृतिक	२	
		ग. गद्य कविता	२	

व्याकरण

अ) वर्णपरिचय, सन्धि, नाम, सर्वनाम, वचन, लिङ्ग, पुरुष, विशेषण, क्रिया, क्रिया-विशेषण, अव्यय, उपसर्ग, काल, वाच्य, कारक, समास, कृदन्त, तद्धित, वाक्य, हिज्जे, चिन्ह, मुहावरा, लोकोक्ति ।

आ) शब्दार्थ वा शब्दभण्डार

पर्यायवाची, अनेकार्थक, विपरीतार्थक, समार्थक, सहचर, अनेक शब्दकमा हेतु एकशब्द ।

लिपि मिथिलाक्षर

विद्याक क्षेत्र आ क्रमक स्पष्टीकरण

कथा

जीवनमे घटल घटना समकें काल्पनिक आ क्रियाबद्ध रूपमे वर्णन कयल उत्कण्ठित करयवला अभिव्यक्तिकें कथा कहल जाइत छैकन्न कोनो ठोस प्रमाण नही भेटल मुदा लोकमे प्रचलित लोककथा इतिहास वेद पुराण रामायण महाभारत आदि मे लिखल कथा सम ऐतिहासिक, पौराणिक नैतिक आ

Untitled-25.pdf

समाजमे प्रचलित संस्कृतिक सम्बन्धमे लिखल सांस्कृतिक कथा राखल गेल अछि जाही सँ छात्रसभ नैतिक आ धार्मिक होयता।

जीवनी

घटल घटनाकें क्रियाबद्ध रूपमे वर्णन एक दोसराकें सुनायबजेकी तृतीय पुरपक प्रयोग करैत कयलगेल लिखित अभिव्यक्तिकें जीवनी कहल आइत छैक। कियो अपन जीवनमे घटित घटनाके क्रियाबद्ध रूपमे अपने यदि दोसराकें सुनबैत छैक तकरा आत्मकथा कहल जाइत छैक। राष्ट्र आ राष्ट्रियताक लेल असाधारण स्पष्ट राजनीति कला, साहित्य संस्कृति आ कोनो वस्तुक आविष्कार करएमे समर्पित राष्ट्रिय आ अन्तर्राष्ट्रिय महापुरुष एवं कवि लोकनिक जीवनी एहिमे समाविष्ट कयल गेल अछि। जाही सँ विद्यार्थी वर्गमे देशभक्ति आ नवसिर्जनशीलता विकसित होतैक।

रूपक

रूपक आरोप मेलाक कारणें दृश्यकाव्यकें रूपक कहल जाइत छैक।

कहल

रूपकमे जकरा अभिनयाक पर्दापर देखाओल जाएत छैको पात्र संवाद करैत अछि विवादक इरेत अछि उप मनोवाद करैत अछि अथवा इटासँ अधिक व्यक्ति मिलिकप शेनो एउटा निर्णयक वास्ते कयल गेल छलफलकें संवाद कोनो एकटा विषयमे एक आपसमे तर्कपूर्ण अभिव्यक्ति माध्यमसँ अपन पक्षक सिद्धिक वास्ते कयल गेल हसके वादविवाद दोसराके नही सुनायल जकाँ अपने बाजल बातके मनोवाद कहल जाइत छैक। रूपक विधा, मे एकाङ्की, संवाद, मनोवाद आ वाद विवाद राखल गेल अछि।

निबन्ध

कोनो विषयक परिचय विशेषता आ महत्त्वके देखबैत लिखत गेल रचनाकें निबन्ध कहल जाइत छैक। जे कोनो मूर्त विषयमे लिखल गेल निबन्धके वस्तु प्रधान आ जे कोनो अमूर्त वस्तुक विषयमे लिखल गेल निबन्धकें भावप्रधान निबन्ध कहल जाइत छैन। वस्तुप्रधानके विवरणात्मक आ वर्णनात्मक, भाव प्रधानके निबन्ध कहल जाइत छैन। वस्तु प्रधानले विवरणात्मक आ वर्णनात्मक भावप्रधानले विचारात्मक आ आलोचनात्मक इ दुटा भेद होइत छैक। एही पाठ्यक्रम दुमे तरहक निबन्ध राखल गेल अछि।

पत्रलेखन (चिठी) दैनिकी

पत्र (चिठी) लेखनद्वारा एक व्यक्ति दोसर दुरस्थ व्यक्तिसँ अपनभाव अथवा विचारक आदानप्रदान करैत अछि। पत्र दू भिन्न हृदयक बीच सम्पर्क स्थापित करबाक माध्यम होइत अछि। चिठी माध-

Untitled-26.pdf

बाप माय-बहिन, मित्र आदि सम्बन्धीकें लिखल गेल पत्रके घरायसी कोनो व्यक्ति अथवा संस्थाक दिस सँ कोनो दोसर संस्था कम्पनी आदिके लिखल गेल पत्रके व्यावसायिक आ सरकारक काम काजसं सम्बन्धित निवेदन पत्रकें कार्यालयीय अथवा सरकारी पत्र काहल जाइत अछि। पाठ्यक्रममे तीनु प्रकारक चिठीकें समावेश कयल गेल अछि।

दैनिकी

सुतिक प्रातः उठबा कालसँ लs कs रातिमे सुतबाकाल धरि व्यवहार आ कोनो आनो आन घटनाकें यदि लिखल जाइत छैक, तकरा दैनिकी कहल जाइत छैक। एही विद्या सभसं छात्रक स्मरण शक्ति प्रतिभा आ लेखनकलाक अभिवृद्धि होइत अछि।

कविता

लयात्मक रूपमे लिखत गेल श्रव्यकाव्यकें कविता कहल जाइत छैक। पद्यात्मक कविता इ प्रकारक होइत अछि। मात्रिक आ वार्णिक मात्राक आधार पर लिखत गेल कविता मात्रिक आ वर्ण अक्षरक गणनात्मक आधारपर लिखल कविताकें वार्णिक आदि आ वार्णिक अन्तर्गत अनुष्टुप, तोटक, वसन्ततिलका, शिखरिणी छन्दक कविता अबैत अछि। पाठ्यक्रममे दुनु तरहक कविताकद्वारा कवित्व शक्तिक विकास आ साहित्यमे अभिरुचि उत्पन्न करबाक उद्देश्य सँ राखल गेल अछि।

व्याकरण

जकरा पढलासं भाषा शुद्ध लिखs आ बाजs अबैत छैक तकरा व्याकरण कहल जाइत छैक। पाठ्यपुस्तकका सङ्हि भाषाक व्याकरणक सही माध्यमसं ज्ञान देबाक उद्देश्यके अनुरूप पाठ्यपुस्तकक विद्या शीर्षक समक अन्तमे देव आवश्यक अछि तैं हेतु व्याकरण विषयवस्तु समकें विभिन्न शीर्षक नामसं समविष्ट कपल गेल अछि। जहिसै विद्यार्थी समक भाषागत शुद्धता होयत।

बोध

कोनो लिखित अथवा मौखिक अभिव्यक्ति पढी कs वा सुनी कs ओकर अभिप्राय बुझबाक नाम बोध अछि एहिमे पढबाक लेल देल गेल अनुच्छेदमे पारिभाषिक आ प्राविधिक शब्द आ प्रयोजन पर देवs पडैत छैक। जही सँ अन्तमे पुछल गेल प्रश्न समक उत्तर देल जाइत छैक। एहिसं विद्यार्थीक बौद्धिक प्रतिभा आ लेखन कलाक विकास होइत छैक।

मिथिलाक्षर

मिथिलाक्षरके ज्ञानसं मिथिलाक्षरके लिखित प्राचीन ग्रन्थसभक अध्ययन करए आ ओही सभमे लिखल विषयवस्तु समकें जनसमक्ष लयबाक उद्देश्यसं मिथिलाक्षर राखल गेल अछि।

Untitled-27.pdf

शिक्षण विधि आ क्रियाकलाप

कक्षा अनुसारक जे कोनो स्तरक उद्देश्य परिपूर्ति आ भाषिक दक्षता अभिवृद्धि हेतु पाठ्य विषयवस्तु सभ राखल जाइत छैक। मुदा शिक्षक विधि आ क्रियाकलाप प्रभावकारी नही होइत छैक ताधरी एकर सिद्धि नहि भसकैत छैक। तैं हेतु विषयवस्तु आ विधा समक शिक्षण विधि तथा क्रियाकलाप प्रस्तुत कयल गेल अधि एकर अतिरिक्त अन्य शिक्षण विधि होइतैक तँ ओकरो अपनाओल जा सकैत अछि।

१. कविता

कविताक परिचय भेद आ उद्देश्यक सम्बन्धमे शिक्षक छात्रकें ज्ञान करावथि। कविक परिचय कविताक व्याख्या सारांश, कठिन शब्दक अर्थ बुझावथि शिक्षक अपने कविताक गति यति मिलाक सस्वर वाचनकरथि आ छात्रसँ अनुकरण करावाथि पद्यांशके प्रसंग सहित व्याख्या करए सिखावथि आ करावथि दोसर कविक कवितासँ तुलना आ समीक्षा करब सिखावथि कविताकहेतु किछु अंश 'द' कs पाद पूर्ति करावथि।

शिक्षण सामग्री- चक, डस्टर, पाठ्यपुस्तक कवि आ कवितामे वर्णित वस्तुक चित्र।

२. कथा

कथाक परिचय भेद कथाक आधार (आदिक सम्बन्धने ज्ञान करावथि) परिच्छेद पढ़िक लिखs कहथि कथासँकी शिक्षा भेटैत छैक, तकर जानकारी आ प्रश्नोत्तर करावथि कथा कह लगावथि कथाक बीच बीचमे मुहावरा, लोकोक्तिक प्रयोग करथि, करावथि शिक्षक सामग्री, कथासँ सम्बन्धित चित्र पाठ्यपुस्तक आदि।

३. जीवनी

सम्बन्धित व्यक्तिक जन्म देश, काल वंशक परिचय, योग्यता, आचरण, आदर्श राष्ट्रक हेतु कपलगेल योगदान प्रयास आदिक सम्बन्धमे छात्रके जानकारी देथि सस्वर आ मौन वाचन करावथि वाक्यांशक तात्पर्य बुझावथि प्रश्नोत्तर करावथि। शिक्षक सामग्री सम्बन्धित व्यक्तिक चित्र हुनक देन समक चित्र आदि।

४. रूपक

रूपक परिचय, देश काल, परिस्थितिसँ परिचित करावथि कथावस्तुक ज्ञानकरावथि। रूपक के पात्रसभक संवाद अभिनयात्मक ढंगसँ शिक्षक स्वयं उच्चारण करथि, आ छात्रसँ करावथि उक्ति समक आरोह, अवरोह सम्बन्धमे ज्ञान देथि। पात्रक चारित्रिक वैशिष्ट्यक वर्णन करथि।

Untitled-28.pdf

दैनिक

दैनिकी लिखवाक लाभ सम्बन्धमे संक्षिप्त जानकारी। घरायसी, व्यापारिक, सरकारी काजक दैनिकी लिखवाक तरिका आ लाभ सम्बन्धमे जानकारी करावथि।

व्याकरण

व्याकरण ज्ञानसँ भाषमे शुद्धता अबैत छैक मुदा व्याकरणक अलग पोथी नही भेलाक कारणे भाषामे मेल व्याकरणक प्रयोगक आधारपद विद्यार्थीके व्याकरणक क्रमिक ज्ञान देथि।

शिक्षण सामग्री रंगब्बक चित्र पाँच सभक वस्त्र आभूषण आदि।

निबन्ध

निबन्ध परिचय भेद निबन्धक मुख्य मुख्य बुंदा समसँ परिचित करावथि। सस्वर मौन वाचन आ प्रश्नोत्तर करावथि एक अनुच्छेदसँ दोसर अनुच्छेदक क्रियाबद्धताके ज्ञान करावथि विद्याक हेतु विवरणात्मक, व्याख्यानात्मक आ समीक्षात्मक विधिक प्रयोग कवल संकेत छैक। कोनो निबन्धक शीर्षक अथवा मुख्य मुख्य बुंदा सभदकs निबन्ध लिखावथि। पुस्तकालय, विज्ञानसँ लाभ हानि, स्त्रीशिक्षा आदि शीर्षक पर निबन्ध लिखवावथि। श्रुतिलेख लिखवावथि। जाहि सँ लेखन शक्तिक विकास होइक।

शिक्षक सामग्री- निबन्धक पुस्तक विषयसंग सम्बन्धित चित्र।

चिठी दैनिकी

लिफाफ प्रेषक आ प्रापकक नाम, पत्ता आदि लिखवाक ढंगक ज्ञान चिठीक उपरका भागमे लिखल जायवला स्थान, तिथि सम्बोधन आ विषयवस्तु अनुच्छेद, पत्रक अन्तक दहिना भागमे लिखल जायवला अन्तिमे लिखवाति सिखावथि। पारिवारिक विश्राम शब्द, व्याकरिक आ कार्यालयीय चिठीमे लिखयवला विषयवस्तु सिखावथि। कक्षामे आ गृहकार्यक रूपमे चिठी लिखलेल कहथि। शिक्षक सामग्री प्रदान चिठी पत्र।

शिक्षक सामग्री लि. डायरी, चिठी पत्र आदि।

संवाद, मनोवाद आ वादविवाद तीनु विधामे व्यावहारिक रूपमे कक्षामे क्रियाकलाप करावथि। कापीमे शीर्षक दsकs लिखs लगावथि। शिक्षण सामग्री- तीनु विधासँ सम्बन्धित सामग्री (चित्र) आदि।

बोध

कथा, कविता, निबन्ध आदिक अनुच्छेद सँ अर्थ बुझी प्रश्नोत्तर निकालव सिखावथि। वैज्ञानिक आ पारिभाषिक शब्दक अर्थ व्याख्या सिखावथि। शिक्षा सामग्री पाठ्यपुस्तक।

मिथिलाक्षर- मिथिलाक्षर लिखवाक पढ़वाक अभ्यास करावथि।

Untitled-29.pdf

शैक्षिक सामग्री मिथिलाक्षर सिखबला पुस्तक ।

शिक्षणभारक विवरण

प्रतिशतमे

क.सं.	पाठ्यांश	शिक्षण भार
	कथा	१५
	कविता	२०
	जीवनी	१५
	रूपक	१०
	निबन्ध	१०
	पत्रलेखन चिठी/दैनिकी	५
	व्याकरण	२०
	मिथिलाक्षर	५
	जम्मा-	१००

मूल्याङ्कन अङ्कभार

क.सं.	क्षेत्र	विधा	अङ्क
१.	विवेचनात्मक	कथा, कविता, जीवनी, निबन्ध आदि	१०
२.	संक्षिप्त उत्तरात्मक	कथा, कविता, जीवनी, निबन्ध आदि	२०
३.	बोध	दृष्टांश अदृष्टांश	५
४.	व्याख्या	कथा, कविता, जीवनी, निबन्ध, रूपक	२०
५.	स्वतन्त्र रचना	निबन्ध, चिठी, दैनिकी, संवाद, मनोवाद, वादविवाद वक्तृता	२०
६.	व्याकरण		२०
७.	मिथिलाक्षर		५
		जम्मा-	१००

मूल्याङ्कन

इच्छाधीन मैथिली विषयक पूर्णाङ्क १०० अङ्क ३ घन्टा मे समाप्त होनयबला एक पत्र होयत । जाहि मे निम्नलिखित प्रकार आ अङ्कक प्रश्नसभ पुछल जायत ।

१. विवेचनात्मक- १ अङ्क- १०

कथा, कविता, जीवनी, रूपक (एकाङ्की) निबन्ध विधा सँ तीनटा प्रश्न पुछल जायत जाहिमे सँ एक प्रश्नक उत्तर देब आवश्यक होयत ।

२. बोध १ अङ्क-५ कथा जीवनी रूपक, निबन्ध आदि विधा सब गद्यांश देल जायत ओकरा पढिकs अन्तमे पुछल गेल ५ प्रश्नक उत्तर देब आवश्यक होयत एहिमे अङ्क ५ रहत ।

३. संक्षिप्त उत्तरात्मक- प्रश्न-४ अङ्क-२०

कथा, कविता, जीवनी, रूपक (एकाङ्की) सँ छओटा प्रश्न पुछल जायत जाहिमे सँ ५×५ अर्थात् पाँच पाँच अङ्कक ४ चारिटा प्रश्नक उत्तर अपेक्षित होयत ।

४. निबन्ध वस्तु प्रधान वा भावप्रधान निबन्ध विधासँ तीनटा प्रश्न पुछल जायत । जाहिमे सँ न्यूनतम १५० शब्दक १० अङ्कक एकटा विषयपर निबन्ध लिखब आवश्यक होयत ।

Untitled-30.pdf

५. पत्रलेखन दैनिकी विधासँ शिक्षा प्रकृति, स्थान, मनोरञ्जन, आ जीविका, घटना आदि सँ सम्बन्धित तीनटा प्रश्न पुछल जायत जाहिमे ५ अङ्कक एकटा प्रश्नक उत्तर देब आवश्यक होयत ।

६. कोनो विषयवस्तुसँ सम्बन्धित संवाद वादविवाद आ मनोवाद विधा सँ दूटा प्रश्न पुछल जायत । जाहिमे सँ ५ अङ्कक १ एकटाक उत्तर अपेक्षित होयत ।

७. देवनागिरीमे कोनो गद्यांश वा पद्यांश देल जायत जकरा अनुवाद मिथिलाक्षरमे करब आवश्यक होयत । एकर अङ्क ५ होयत ।

८. सन्धि सन्धि विच्छेद समास विग्रह प्रत्यय आ उपसर्गसम्बन्धी ५ अङ्कक एकटा प्रश्न पुछल जायत ।

१०. मुहावरा लोकाक्तिक अर्थ स्पष्ट आ वाक्यमे प्रयोग करवालेल ५ अङ्कक एकटा प्रश्न पुछल जायत ।

११. अर्थ लिखित वाक्यमा प्रयोग करयवला अथवा काल वाच्य सँ सम्बन्धित एकटा ५ अङ्कक प्रश्न पुछल जायत ।

Untitled-31.pdf

तिब्बती

१. परिचय

तिब्बती भाषा सिकी प्रचलित तिब्बती भाषाको विविध पक्षप्रतिको आफ्नो अनुभव र व्यक्तित्वलाई फराकिलो पार्न चाहाने विद्यार्थीहरूको आवश्यकता पूर्ति गर्न वैकल्पिक तिब्बती भाषाको पाठ्यक्रम निर्माण गरिएको छ। यसले तिब्बती भाषा सुन्ने, बोल्ने, पढ्ने र लेख्ने सीपको विकास गरी भाषा साहित्यलाई बुझ्ने क्षमताको विकास गर्ने अपेक्षा गर्दछ। यसले विद्यार्थीहरूको भाषासम्बन्धी दक्षताको अभिवृद्धि गरी उक्त भाषामा उच्च अध्ययन गर्दै लैजाने प्रेरणा प्रदान गर्नेछ।

यस पाठ्यक्रमले पाठकहरूको ज्ञान अभिवृद्धि गरी जीवनका विविध पक्षका विभिन्न सन्देशलाई सञ्चार गर्नमा तिब्बती भाषा प्रयोग हुने तरिकाहरूको सुविवेचना गर्ने क्षमता विकसित गर्ने अपेक्षा गर्दछ।

यसको अलवा, यस पाठ्यक्रमले पाठकहरूलाई तिब्बती भाषा र साहित्यको माध्यमबाट जीवनका गहनतम मूल्य र मान्यताका नवीनतम् कुराप्रति उन्मुख गराई उनीहरूमा बहुमूल्य हिमाली सांस्कृतिक एवम् तत्सम्बन्धी संरक्षण गर्ने भावना जागृत गरी उनीहरूमा देशसेवाप्रति समर्पित असल नागरिकको रूपमा विकसित गर्ने उद्देश्य राख्दछ।

२. साधारण उद्देश्य

कक्षा ९ र १० पूरा गरेका विद्यार्थीहरू निम्नलिखित कुराहरूमा सक्षम हुनेछन् :

१. तिब्बती साहित्यको सांस्कृतिक पौराणिक तथा लोककथाहरूको माध्यमद्वारा तिब्बती भाषा शुद्धसँग सुन्न, बोल्न, पढ्न र लेख्न।

२. राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय विभूतिहरूको जीवनी लेख्न।

३. विचारोत्पादक वस्तुहरू एवम् एकाङ्की नाटकहरूको साहित्यिक अङ्गमा विश्लेषण, एवम् संश्लेषण गर्न तथा तत्सम्बन्धी विचार विमर्श गर्न।

४. ऐतिहासिक, साहित्यिक तथा सामाजिक नाटकहरूका पात्रहरूको चरित्रचित्रण गर्न।

५. तिब्बती भाषा व्याकरणका प्रारम्भिक चरणका नियम तथा विधिहरूको प्रयोग गर्ने र वाक्य निर्माण गर्न।

६. आफूले अध्ययन गरेका विभिन्न साहित्यिक कृतिहरूको विषय एवम् प्रकरणहरू राम्ररी बुझी तिनीहरूको समालोचनात्मक समीक्षा गर्न।

७. विभिन्न उद्देश्य प्राप्ति गर्ने क्रममा भाषा प्रयोग गर्ने विधिप्रति सजग भई विभिन्न प्रकारका तिब्बती लेखन कार्यप्रति उन्मुख हुन।

८. साहित्यिक रचनाहरूमा प्रयोग गरिने पद अर्थ, वाक्यांश आदि बुझ्ने क्षमताको विकास गर्न।

९. साहित्यिक रचनाहरूको संक्षेप गर्न।

Untitled-32.pdf

१०. तिब्बती चिकित्सा-शास्त्र तथा ज्योतिष- विद्या (प्रारम्भिक) का आधारभूत शब्दावलीहरू प्रयोग गरी वर्णन गर्न ।

३. विशिष्ट उद्देश्य

पाठ्यक्रमको प्रत्येक खण्डको अन्त्यमा विद्यार्थीहरूले निम्न सीप विकसित गर्नेछन् ।

(अ) गद्य, निबन्ध, जीवनी लेखन, पत्रलेखन सम्बन्धमा

१. कुनै पुस्तकको अंशको मूल भावना बुझ्न र त्यसमा सोधिएका प्रश्नहरूको मौखिक वा लिखित रूपमा उत्तर दिन ।

२. मूल शब्द, वाक्य व्यवहार, वाक्यांश, नयाँ वाक्यहरूको प्रासङ्गिक अर्थ मौखिक तथा लिखित रूपमा अभिव्यक्त गर्न ।

३. कुनै लेखनविषय (शीर्षक) को मूल धारणालाई अभिव्यक्त गर्न ।

४. राम्रो भाषा संरचनाका लागि लेख, निबन्ध पत्र आदि लेख्ने क्षमताको विकास गर्न र सोचाइको लागि उपयुक्त शब्दावलीको विकास गर्न ।

५. तिब्बती भाषा व्याकरणमा प्रारम्भिक चरण नियम तथा विधिहरू राम्ररी बुझी तिनीहरूको समालोचनात्मक समीक्षा गर्न ।

६. साहित्यिक रचनाहरूको सङ्क्षेपीकरण गर्न ।

७. रचनाहरूको नैतिक ज्ञान पक्षका कुराहरूलाई मनन गर्न र क्षमताको विकास गर्न ।

(आ) नाटक

१. नाटकमा प्रयोग गरिएका मूल शब्द, वाक्य व्यवहार वाक्यांश वाक्य आदिको सान्दर्भिक अर्थलाई राम्ररी बुझी व्याख्या गर्न ।

२. नाटकका मूल पात्रहरूबारे वर्णन गर्न ।

३. नाटकको कथावस्तुको निर्दिष्ट सङ्क्षेप तयार पार्न ।

४. नाटकको मूल-विषय र यससँग सम्बन्धित ज्ञानमूलक कुराहरू राम्ररी बुझ्न ।

(इ) पद्य

१. कुनै कविताको सरल भाव बुझी त्यसमा सोधिएका प्रश्नहरूको उत्तर दिन ।

२. कविताको विषय उल्लेख गर्न ।

३. कविताका विभिन्न अंशहरूको राम्ररी व्याख्या गर्न ।

४. कविताको निर्दिष्ट सङ्क्षेप तयार पार्न ।

५. कवितामा प्रस्फुटित कविका अभिप्राय तथा कविताप्रतिको रुचि वा अरुचिबारे चर्चा गर्न ।

६. प्रयोग गरिएका शब्द तथा वाक्यहरूको प्रभावलाई राम्ररी बुझी तिनीहरूलाई उपयुक्त तरिकामा प्रयोग गर्न ।

Untitled-33.pdf

(ई) व्याकरण

१. पदनिर्माण गर्ने तथा सरल एवम् शुद्ध वाक्यहरू निर्माण गर्ने ।

२. साँवा अक्षर, व्यञ्जन, स्वर, १० प्रत्यय, ५ उपसर्ग ।

अप्रधान प्रत्यय २ मूल वर्ण, जोडिएका अक्षर गाढा वर्ण, भिन्न वर्ण, पर्यायवाची शब्दहरूको ठीक विभाजन गर्ने । Synoxymic contants etc.

(एउटै अर्थ लाग्ने अर्को शब्द आदि)

(क) नाम

- सामान्य नाम
- व्यक्तिवाचक नाम
- भाववाचक नाम
- समूहवाचक नाम

(ख) सर्वनाम

- पुरुषवाचक
- निजवाचक
- दर्शकवाचक
- अनिश्चयवाचक
- प्रश्नवाचक
- सम्बन्धवाचक

(ग) विशेषण

- गुणवाचक
- परिमाणवाचक
- सङ्केतवाचक

(घ) विभक्ति

- प्रथम विभक्ति (कर्ता)
- द्वितीय विभक्ति (कर्म)
- तृतीय विभक्ति (करण)
- चतुर्थी विभक्ति (सम्प्रदान)
- पञ्चमी विभक्ति (अपादान)
- षष्ठी विभक्ति (सम्बन्ध)
- सप्तमी विभक्ति (अधिकरण)

(ङ) क्रियापद

- सकर्मक
- अकर्मक

Untitled-34.pdf

- सहायक
- आज्ञासूचक

(च) क्रियाविशेष

- नामयोगी
- संयोजक
- विस्मयादिबोधक इत्यादि ।

३. प्रसङ्गानुसार शब्द ज्ञान आर्जन गरी शब्दकोशको विकास गर्न ।

४. श्रवणसीप, पढ्ने बानी, तिब्बती भाषा बोल्ने सिर्जनात्मक पक्ष आदि विकसित गराई तिब्बती साहित्य राम्ररी बुझ्ने प्रयास गर्न लगाउने ।

५. ओचन, ओमे, तथा ख्यूकजस्ता विभिन्न तिब्बती लिपिहरूलाई सिक्ने र लेख्ने माध्यमका रूपमा राम्ररी बुझी तिनीहरूलाई विकसित रूपमा प्रयोग गर्न लगाउने ।

४. क्षेत्र र क्रम तालिका

तिब्बती भाषा, पाठ्यक्रममा उल्लेख गरिएका उपयुक्त उद्देश्यहरू प्राप्तिका लागि निम्न साहित्यिक पाठ्यवस्तु तथा व्याकरणसम्बन्धी विषयहरू समावेश गरिएका छन् ।

एकाइ १

गद्य

विषय	पाठ्यवस्तु	घन्टी
लोककथा	डेथ-रिबर्थ, जन्म र पुर्नजन्म	५
	उखान टुक्काहरू	३
	लोककथा	३
पौराणिक कथा	एस्ट्रो एण्ड बीग हेड (आस्ट्रो र ठूलो टाउको)	२
	गुरु नोज एभि वन (गुरुले हरेक कुरा जान्दछ)	४
ऐतिहासिक कथा	रिबर्थ अफ बुद्ध उन्ड ट्वेल्फ विड्स (बुद्धको पुनर्जन्म र बाह्रओटा कार्यहरू)	४
	प्रिन्सेस भृकुटी (राजकुमारी भृकुटी)	२
	विद्वान र मूर्खका सूत्रहरू	२
आधुनिक कथाहरू	थ्री थिङ्स टु दु (गर्नु पर्ने तीन कुराहरू/ कामहरू) रिलेशनसिप बिट्वीन गुरु एन्ड पुपील (गुरु र शिष्यबीचको सम्बन्ध)	२
	विभिन्न आधुनिक तिब्बती कथाहरू	७

एकाइ- २

निबन्ध:

विषय	पाठ्यवस्तु	घन्टी
चेतना विषयक (सृजनात्मक)	पर्यायवरण तथा वातावरण संरक्षणको महत्त्व	६
	विश्वभ्रातृत्वको भावना	३
	देशप्रति अधिकार तथा कर्तव्यबोध नागरिक चेतना	३

Untitled-35.pdf

	वन्यजन्तुको संरक्षण	४
	महिला बच्चाको हित र कल्याणलाई महत्त्व प्रदान गर्ने	३
नैतिक	आमाबाबु तथा गुरुजनप्रतिको आदरको महिमा	३
	सत्मार्गप्रति र सत्कार्य प्रति सहिष्णुता	३
	क्रोध नै मानवको शत्रु	२
	शरीर, कार्य, बोली, तथा सत्कार्य	४
सामाजिक	गरिबी र अपराध	३
	गायन तथा नृत्य	२
	चाडवाडहरू र मावन अधिकार	४
	परम्परागत भेषभूषा, रीतिरिवाज, अलङ्कार आभूषण र लिङ्ग भेदभाव	६

एकाइ- ३
जीवनी लेखन

विषय	पाठ्यवस्तु	घन्टी
अन्तराष्ट्रिय	जय-याव-से-सुम र धी-पाम-का रा-श्री ज्ञाना	४
	खेन-लोभ-चो-सुम र भोन्टोन-सेराप	४
	मार-मे-ढक-सुम र शाक्यपाका पाँच प्रमुख नेताहरू	४
	सोङचङ्ग गम्पो र महामहिम दलाई लामा	४
	थुमि-साम भोटा र महात्मा गान्धी	४
राष्ट्रिय	गौतम बुद्ध	४
	मा-झया-चेमा	२
	अंशुवर्मा	३
	भृकुटी	२
	राजा त्रिभुवन	४

एकाइ- ४
पत्रलेखन

विषय	पाठ्यवस्तु	घन्टी
व्यक्ति विषयक	तीनओटा शीर्षक	४
कार्यालय तथा रोजगारीसम्बन्धी: दरखास्त र निवेदन	आठओटा शीर्षक	८
व्यापारिक, विज्ञापन, माग तथा आपूर्ति आदि	छओटा शीर्षक	६

एकाइ- ५
नाटक

विषय	पाठ्यवस्तु	घन्टी
सामाजिक एकाङ्की नाटक	तिब्बती विवाह समारोह	४
	महत्वपूर्ण बौद्ध चाडपर्व	४
	जीवन चक्र	३
	बुद्धमार्गीहरूको झन्डा	३
ऐतिहासिक	बुद्धमार्गीहरूको जन्म- मृत्युसम्बन्धी संस्कार	४

Untitled-36.pdf

नाटकहरू	आदिवासीहरूको जीवन तथा हिमाली नेपाली तथा तिब्बती समाजको चित्रण	४
	नेपाल र तिब्बतमा बुद्धधर्मको सुरुवात विस्तार	४
	नेपाल तिब्बतबीचको सांस्कृतिक तथा ऐतिहासिक अन्तर सम्बन्ध र नेपालमा बौद्ध यात्रीहरूको तीर्थयात्राका रहस्यमय कुराहरू	४
कुराकानी, वादविवाद	तिब्बती बोलचाली भाषाको शिष्ट स्वरूप र शिष्ट भाषाका उत्कृष्ट लेखहरू	४
	उमेर, पद, प्रतिष्ठा आदिको सन्दर्भमा हुने वाद-विवाद तथा कुराकानीको स्वरूप	४
	लिङ्ग गेसर	४

एकाइ- ६

पद्य

विषय	पाठ्यवस्तु	घन्टी
जीवन र समाजसम्बन्धी	शाक्य लेक्शे-चारओटा शीर्षक	८
वर्णनात्मक	जल तथा वृक्षसम्बन्धी उपमाहरू- चारओटा शीर्षक	८
विवरणात्मक	छैठौं दलाई लामाका गीतहरू- चारओटा शीर्षक	८

एकाइ- ७

व्याकरण

विषय	पाठ्यवस्तु	घन्टी
भाषातत्त्व	१ ओटा शीर्षक	४
वर्ण	१ ओटा शीर्षक	४
विन्यास	१ ओटा शीर्षक	४
लय	१ ओटा शीर्षक	४
वाच्य	१ ओटा शीर्षक	४
वाक्य	१ ओटा शीर्षक	४
व्यवहार	१ ओटा शीर्षक	४
काल	१ ओटा शीर्षक	४
वचन	१ ओटा शीर्षक	३
लिङ्ग	१ ओटा शीर्षक	३
पर्यायवाची विषयवस्तु	१ ओटा शीर्षक	४
एउटै अर्थ लाग्ने अर्को शब्द	१ ओटा शीर्षक	३

एकाइ- ८

तिब्बती चिकित्साशास्त्र तथा ज्योतिषशास्त्र

विषय	पाठ्यवस्तु	घन्टी
तिब्बती चिकित्साशास्त्र	चारओटा शीर्षक	८
ज्योतिषशास्त्र	दुईओटा शीर्षक	६

Untitled-37.pdf

कुल घन्टी	२६०
पुनरावृत्ति (Revision) कक्षा ९ र १० का लागि	४०
	३००

५. शिक्षण सामग्री

(क) तिब्बती भाषा शिक्षा पठनपाठन गर्न प्रयोगमा ल्याउन सकिने शैक्षिक सामग्रीहरू

१. **दृश्य सामग्री**: चकबोर्ड, बुलेटिन बोर्ड, चित्र, पोस्टर स्लाइड, चार्टहरू- तालिका, ल्फिप चार्ट र नक्सा

२. **श्रव्य सामग्री** : रेडियो, टेपरिकर्डर र एफ एम

३. **श्रव्य दृश्य** : सामग्री: चलचित्र, टेलिभिजन, कम्प्युटर, भिडियो र इन्टरनेट

४. **मुद्रित सामग्री** : पाठ्यपुस्तक, पूरक पाठ्यसामग्री, शिक्षक निर्देशन पुस्तिका, सन्दर्भ पुस्तक, पम्प्लेट, पत्रपत्रिका र प्रकाशित लेखहरू

६. शिक्षण विधि

तिब्बती भाषा शिक्षणका लागि निम्नलिखित शिक्षण पद्धति अपनाएको हुनुपर्दछ :

(क) शिक्षक केन्द्रित विधि

१. प्रवचन विधि २. प्रदर्शन विधि ३. प्रश्नोत्तर विधि

(ख) विद्यार्थी केन्द्रित विधि

१. शैक्षिक भ्रमण २. सर्मेक्षण पद्धति

३. व्यक्तिगत अध्ययन/गृहकार्य ४. अभिनय विधि

(ग) समूह/ सहभागी विधि

१. छलफल २. गुञ्जसूत्र ३. मस्तिष्क झन्झा

७. मूल्याङ्कन प्रक्रिया

(क) अङ्क विभाजन

१०० पूर्णाङ्कको पत्रको अङ्क विभाजन निम्नानुसार गरिएको छ

गद्य, निबन्ध, जीवनीलेखन, पत्रलेखन	३५
नाटक	१५
पद्य	१८
व्याकरण	२०
तिब्बती चिकित्साशास्त्र तथा ज्योतिषशास्त्र	१२
	१०० पूर्णाङ्क

Untitled-38.pdf

(ख) विस्तृत अङ्क विभाजन

गद्य, निबन्ध, जीवनीलेखन तथा पत्रलेखनका लागि दिइने ३५ अङ्क निम्नानुसार विभाजित छ :

१. विस्तृतीकरण -७
२. मूल विचार वा मूल विषय - ५
३. पुस्तक अंशको अभिप्राय - ५
४. अर्थ विवेचना - ५
५. पाठ्यवस्तुमा निहित - ३
६. संक्षेप तथा टिप्पणी - ५
७. लेखन - ५

नाटक पाठ्यांशका लागि छुट्याइएको १५% अङ्क निम्नानुसार विभाजित गरिएको छ :

१. मूल शब्दको प्रयोग - ३
२. नाटकको पात्रहरूको चरित्रचित्रण- - ४
३. नाटकका पात्रहरूको संक्षेपीकरण - ४
४. नाटकका विषयको विस्तृतीकरण - ४

पद्य पाठ्यांशका लागि छुट्याइएको १८ अङ्क निम्नानुसार विभाजित गरिएको छ :

१. विस्तृतीकरण - ५
२. कविताको मूल विषय - ४
३. शब्द, वाक्यांश र व्याख्या आदिको प्रभाव तथा प्रयोजन - ३
४. संक्षेपीकरण - ४
५. समालोचनात्मक टिप्पणी - २

व्याकरणका लागि छुट्याइएको २० अङ्क निम्नानुसार विभाजित गरिएको छ :

१. विस्तृतीकरण - ६
२. शब्द तथा वाक्य रचना - ४
३. वर्णविन्यास, वाच्य, वाक्य व्यवहार विधि, काल, वचन, लिङ्ग आदि - ६
४. धर्म पुस्तक, कविता, गीत, लय, छन्द - ४

तिब्बती चिकित्साशास्त्र तथा ज्योतिषशास्त्रका लागि १२ अङ्क

सि.नं.	विषयवस्तु		पाठ्यवस्तु	पाठ	अङ्क
१.	गद्य	क.	लोककथा	३	
		ख.	पौराणिक कथाहरू	२	
		ग.	ऐतिहासिक कथाहरू	३	
		घ.	आधुनिक कथाहरू	३	
	निबन्ध	क.	वतनसम्बन्धी सिर्जनात्मक	५	३५
		ख.	नैतिक	४	
		ग.	सामाजिक	४	

Untitled-39.pdf

	जीवनीलेखन	क.	अन्तर्राष्ट्रिय	५	
		ख.	राष्ट्रिय	५	
	पत्रलेखन	क.	व्यक्तिगत	३	
		ख.	कार्यालयसम्बन्धी रोजगारी आदि विषयक	८	
		ग.	व्यापारिक-विज्ञापन, आयात तथा आपूर्तिसम्बन्धी	६	
२	नाटक	क.	सामाजिक नाटकहरू	४	१५
		ख.	ऐतिहासिक नाटकहरू	४	
		ग.	वादविवाद तथा कुराकानी	३	
३	पद्य	क.	जीवन समाजसम्बन्धी	४	१८
		ख.	वर्णनात्मक	४	
		ग.	विवरणात्मक	४	
४.	तिब्बती व्याकरण			१०	२०
५.	तिब्बती चिकित्सा- शास्त्र तथा ज्योतिषशास्त्र			६	१२
	जम्मा-			९०	१००

प्रथम वर्षको पाठ - ६०% कार्य दिन: ३०० (दुई वर्षमा)

द्वितीय वर्षको पाठ- ४०%

जम्मा १००%

द्रष्टव्य :

- विवेचनात्मक विश्लेषणात्मक सिर्जनात्मक क्षमताको परीक्षण गरिनेछ ।
- पाठअन्तर्गत विभिन्न गद्य, पद्य, विधाका पाठको विषयवस्तु, मूलभाव, घटना, सन्देश, पात्र आदिका सम्बन्धमा परीक्षण गरिनेछ ।
- बोधअन्तर्गत दृष्टांश वा अदृष्टांश गद्य अनुच्छेदबाट क्षमता परीक्षण गरिनेछ ।
- सुनाइ र बोलाइको परीक्षण कक्षागत सिकाइका अङ्गका रूपमा हुनेछ ।

Untitled-40.pdf

हिन्दी

परिचय

आवश्यकता तथा महत्त्व

माध्यमिक स्तर की कक्षा ९ और १० हेतु ऐच्छिक विषयों के अन्तर्गत हिन्दी भी एक महत्त्वपूर्ण विषय है । दक्षिण एसिया के अनेक देशों मे इस भाषा का प्रयोग पाया जाता है ।

नेपाल के छात्रों को इस भाषा के ज्ञान से संसार के अनेक देशों मे सम्पर्कका एक अच्छा अवसर प्राप्त हो सकता है । विश्व के अनेक अन्य विश्वविद्यालयों में भी हिन्दी के सामान्य से उच्च स्तर तक के अध्ययन-अध्यापन की व्यवस्था होने से इस भाषाका एक अन्तर्राष्ट्रिय स्वरूप भी विकसित हो रहा है । इस प्रकार नेपाल के छात्रों के लिए हिन्दी का अध्ययन भविष्य में उनके लिए अन्तर्राष्ट्रियस्तर पर भी उपयोगी साबित होगा । नेपाली और हिन्दी साहित्य की बहुत सी प्रवृत्तियाँ एवम् चिन्तन धाराओं में समानता होने के कारण दोनो भाषाओं और उनके साहित्य के अन्त:सम्बन्ध को भी समझने में वे समर्थ होंगे । नेपाली और हिन्दी की शब्द-सम्पदा में भी बहुत समानता होने के कारण हिन्दी अध्येता छात्र के लिए नेपाली भाषा के ज्ञानार्जन में भी सुगमता होगी । हिन्दी का एक सम्पर्क भाषा के रूप में भी अत्यधिक प्रयोग देखा जाता है । अत: इसके अध्ययन से छात्रों में भाषिक दक्षताका विकास होगा । साथसाथ हिन्दी साहित्य के विशाल ज्ञान भण्डार से उनके अन्दर वर्तमान शिक्षा तथा उच्च शिक्षा हेतु परिचयका अच्छा आधार कक्षा ९ और १० में ही तैयार हो जाएगा ।

उच्च माध्यमिक और उससे आगे विश्वविद्यालयस्तर में ऐच्छिक हिन्दी या अन्य भाषा साहित्य विषय के अध्ययन हेतु एक मजबुत आधार भी इसके अध्ययन से तैयार होगा ।

हिन्दी शिक्षण का साधारण उद्देश्य

माध्यमिक स्तर अध्यनोपरान्त छात्र निम्नाङ्कित बातों मे सक्षम होंगे :

(क) हिन्दी भाषा में किए गए वार्तालाप समझेंगे ।

(ख) समूह में रहकर औरों द्वारा प्रस्तुत विचार स्पष्ट रूप में समझेंगे ।

(ग) प्रवचन, व्याख्या, प्रश्नोत्तरों, आशय को समझकर व्यक्त करेंगे ।

(घ) मौखिक अभिव्यक्ति क्रम में उपयुक्त हावभाव, चेष्टा, अभिनय आधि ध्यान देकर सुनेंगे और समझेंगे ।

(ङ) रेडियो, टेलिफोन और दूरदर्शन जैसे सञ्चार मे प्रसारित विषयों को समझेंगे ।

(च) अपने द्वारा पढे और सुने गए शब्दों को शुद्ध रूप में उच्चारण करेंगे ।

(छ) देखे, सुने, पढे और अपने से अनुभव किए गए विषय के सम्बन्ध मे क्रमबद्ध अभिव्यक्ति करेंगे ।

(ज) कथा, कविता, निबन्ध जैसी साहित्यिक विधा रुचि लेकर पढेंगे और लिखेंगे ।

Untitled-41.pdf

(झ) पढ़े गए और सुने गए शब्दों को शुद्धता के साथ उच्चारण और वर्ण विन्यास मिलाकर लिखेंगे ।

(ञ) विषयवस्तु और प्रसंग के मुताबिक उचित स्थान में मात्राओं (विराम चिन्ह) आदिका प्रयोग करके लिखेंगे ।

(ट) घरायसी, व्यावसायिक तथा कार्यालयीय चिठी लिखेंगे ।

(ठ) अनुच्छेद, सारलेखन तथा निवेदन लिखेंगे ।

(ड) बातचित, प्रश्नोत्तर, संवाद, वादविवाद जैसी गतिविधि में दक्ष होंगे ।

(ढ) विषय सम्बन्धी ज्ञान की वृद्धि होगी ।

(ण) बोलने लिखिने में उचित शब्द और वाक्यांश को प्रयोग करेंगे ।

(त) मौखिक तथा लिखित रूप में अभिव्यक्त किए गए विषयें का सारांश लिखेंगे ।

(थ) लघुकथा, कविता और निबन्ध लिखेंगे तथा व्याख्या करेंगे ।

(द) देखी, सुनी और पढ़ी गई घटनाओं तथा विषयवस्तुको समझकर उसके आधार पर प्रश्नोत्तर करेंगे ।

(ध) पढ़ते, बोलते और लिखते समय मुहावरा तथा लोकोक्तियों का प्रयोग करेंगे ।

(न) हिन्दी भाषा के व्याकरण के आधारभूत नियमका पालन करते हुए अभिव्यक्ति आदि करेंगे ।

(प) पढ़ने, बोलने और लिखने में मुहावरा तथा लोकोक्ति प्रयोग करने में सक्षम होंगे ।

(र) हिन्दी भाषा के व्याकरण के आधार पर शुद्धाशुद्धि समझ सकेंगे तथा हिन्दी भाषा के शब्द भंडार से परिचित होंगे ।

विशिष्ट उद्देश्य

सुनना और बोलना

(क) ध्वनियों के अन्तर को पहचानना तथा उच्चारण करना ।

(ख) शुद्ध और स्पष्ट उच्चारण करना ।

(ग) मौखिक अभिव्यक्ति के क्रम में प्रयुक्त हावभाव, चेष्टा, अभिनय आदिका विचार कर सुनना और समझना ।

(घ) देखी, सुनी और पढ़ी गई बातों, वातावरण तथा घटना के विषय में क्रमबद्ध रूप से वर्णन करना ।

(ङ) साहित्यिक तथा अन्य मौखिक अभिव्यक्तियों की अभिवृद्धि ।

(च) बातचीत, प्रश्नोत्तर, सम्वाद, वादविवाद आदि में सक्रिय रूप से भाग लेना ।

(छ) वर्णन तथा अभिव्यक्तियों को सुनकर उसकी मुख्य मुख्य बातों को कहना ।

(ज) शिष्ट भाषा प्रयोग तथा प्रभावकारी ढङ्ग से अभिव्यक्ति क्षमता तथा अभ्यासमूलक विधिद्वारा भाषिक क्षमताका विकास करना ।

Untitled-42.pdf

पढाइ

(क) लिखित सामग्रीका शुद्ध और स्पष्ट रूप में वाचन करना ।

(ख) लिखित सामग्री का मौन वाचन करके पढ़ने की गति का विकास करना ।

(ग) पाठों की मुख्य बातें समझना ।

(घ) अर्थ स्पष्ट करते हुए पढ़ना ।

(ङ) पाठों का आनन्द लेकर पढ़ना ।

(च) निबन्ध, कथा, कविता आदि का स्वयं विश्लेषण कर पढ़ना ।

(छ) विशिष्ट अंशो की व्याख्या, भाव-विस्तार एवम् विवेचन कर पढ़ना ।

(ज) पठित शब्दों का उपयुक्त प्रयोग करना ।

(झ) शब्द भण्डार वृद्धि करना ।

(ञ) पठन कौशलों का विकास करना ।

(ट) सामूहिक तथा ऐकान्तिक रूप में पाठ अभ्यास करके शुद्ध उच्चारण करना ।

लेखन तथा अभ्यास

(क) मात्रा, लिङ्ग आदि समझ कर लिखना ।

(ख) साफ और स्पष्ट रूप से लिखना तथा लिखित बातों को दुबारा ठीक करना ।

(ग) विभिन्न शीर्षकों में छोटे-छोटे अनुच्छेद लिखना ।

(घ) देखे, सुने और पढे विषयों, वातावरण तथा घटना के सम्बन्ध में लिखित वर्णन करना ।

(ङ) मौखिक तथा लिखित अभिव्यक्तियों क सारांश लिखना ।

(च) विराम चिन्हों का उपयुक्त ढङ्ग से प्रयोग करना ।

(छ) स्तर अनुसार विषय क्रम तथा अनुच्छेद मिलाना वा अलग करना ।

(ज) घरायसी चिट्ठी, व्यावसायिक चिट्ठी तथा विद्यालयस्तरीय निबन्ध लिखना ।

(झ) मुहावरा तथा लोकोक्तियों का अर्थ समझकर वाक्य में प्रयोग करना ।

(ञ) व्याकरण के आधारभूत नियम समझकर उनका उपयुक्त प्रयोग करना ।

(ट) बडे बडे अनुच्छेदों को सारांश रूप में लिखना ।

विषयवस्तु का क्षेत्र और क्रम

क.सं.	विधा	कक्षा ९	कक्षा १०	पूर्णाङ्क	पाठ्यभार	
					कक्षा ९	कक्षा १०
१.	निबन्ध	(क) सामाजिक (ख) प्राकृतिक तथा वातावरणीय (ग) ऐतिहासिक (घ) सांस्कृतिक	(ङ) वैज्ञानिक वा प्राविधिक (च) कला कौशल सौन्दर्य सम्बन्धी	१५	२०	१०

Untitled-43.pdf

२	कथा (कहानी)	(क) लोक कथा (ग्रामीण जनजीवन से सम्बन्धित कम से कम २ मार्मिक कथाएँ) (ख) ऐतिहासिक कथा (नेपाल तथा भारत से सम्बन्धित एक-एक)	(ग) पौराणिक (उपनिषद् या पञ्चतन्त्र से) (घ) आधुनिक कथा (प्रेम चन्द, जैनेन्द्र, कमलेश्वर, राजेन्द्र यादव एक-एक कहानी)	१०	१८	१५
३	जीवनी	राष्ट्रीय (क) राजनीतिज्ञ (श्री ५ त्रिभुवन, बीपी कोइराला, पुष्पलाल श्रेष्ठ) (ख) संस्कृति उन्नायक (ग) तुल्सी मेहर श्रेष्ठ एवम् रामलाल गोल्छा, स्वामी प्रपन्नाचार्य अन्तर्राष्ट्रीय (क) कलाकार पाब्लो पिकासो, लियोनार्दो दा भिन्ची (ख) आविष्कारक (गैलिलियो गैलिली, सर आइज्याक न्यूटन, थमस एल्वा एडिसन, विल्बर राइट और विलराइट, एल्बर्ट आइन्सटिन, सर जगदीश चन्द्र बोस)	राष्ट्रीय (क) साहित्यकार/कलाकार (भानुभक्त आचार्य, हृदयचन्द्र सिंह प्रधान, गणेशलाल) (ख) विचारक (महात्मा बुद्ध) अन्तर्राष्ट्रीय (क) राजनीतिज्ञ (प्लेटो, अब्राहम लिंकन, चर्चिल जवाहरलाल नेहरू) (ख) विचारक (अरस्तु, महात्मा गान्धी)	१५	२७	२०
४	चिट्ठी	(क) घरायसी (ख) विद्यालयीय	(ग) कार्यालयीय और व्यापारिक	१०	१०	५
५	नाटक	(क) ऐतिहासिक (ख) सामाजिक	(ग) रेडियो नाटक (घ) एकाङ्की	१०	१५	१५
६	दैनिकी	(क) दैनिकी		५	५	
७	कविता	(क) नीति प्रधान (ख) चरित्र प्रधान तथा सामाजिक विषयक	(ग) छायावादी कविता (घ) विविध विषयक तथा नई कविता	१५	२५	१५
८	भाषातत्त्व (व्याकरण)	(क) शब्द वर्ग (ख) वर्णविन्यास (ग) विराम चिन्ह (घ) धातु और क्रियापद (ङ) वाच्य	(क) कारक और विभक्ति (ख) वाक्य संश्लेषण और विश्लेषण (ग) पदबन्ध तथा पद परिचय	२०	३०	२०

Untitled-44.pdf

		(च) भाव (छ) काल (ज) पद सङ्गति	(ढ) शब्द निर्माण प्रक्रिया (ड) शब्द भण्डार (च) मुहावरा और लोकोक्ति			
			जम्मा	१००	१५०	१००

द्रष्टव्य: नाटक सम्बन्ध में

(क) ऐतिहासिक नाटक अम्बपाली- बेनीपुरी अथवा अन्य कोई इसी स्तर के होने चाहिए

(ख) सामाजिक नाटक- किसी भी प्रसिद्ध हिन्दी साहित्यकार का एक सामाजिक नाटक

(ग) रेडियो नाटक- ममताका विषय : विष्णु प्रभाकर

(घ) एकांकी- चन्द्रलोक का प्रथम यात्री : डा. रामकुमार बर्मा

कविता सम्बन्ध में

कक्षा- ९

(क) नीति प्रधान- रहीम के १० दोहे - कबीर के १० दोहे - बिहारी के २० दोहे

(ख) चरित्र प्रधान तथा सामाजिक विषयक

१. रामचरित मानस (केवल राम वनगमन प्रसंग) तुलसीदास

२. सूरसागर (बाललीला प्रसंग के अधिकतम ५ पद) सूरदास

कक्षा- १०

(क) छायावादी कविता- पन्त, प्रसाद, निराला और महादेवी बर्मा की चुनी हुई एक एक कविता ।

(ख) विविध विषयक तथा नई कविता- मैथिली शरण गुप्त, गोपाल सिंह नेपाली, रामधारी सिंह दिनकर, बच्चन, अज्ञेय, जगदीश गुप्त, सर्वेश्वर दयाल सक्सेना, धर्मवीर भारती की एक एक कविता ।

भाषा तत्त्व के विस्तृत विवरण

१. भाषातत्त्व (व्याकरण)

	भाषा तत्त्व	
(क) पदसंगति	६ वचन ६ पुरुष	६ लिङ्ग ६ कारक
(ख) काल	६ सामान्य वर्तमान ६ अपूर्ण वर्तमान ६ पूर्ण भूत ६ अज्ञात भूत ६ पूर्ण भविष्यत्	६ पूर्ण वर्तमान ६ सामान्य भूत ६ अपूर्ण भूत ६ सामान्य भविष्यत् ६ अपूर्ण भविष्यत्
(ग) भाव	६ सामान्यार्थक ६ इच्छार्थक ६ सङ्केतार्थक	६ आज्ञार्थक ६ सम्भावनार्थक ६ प्रश्नार्थक
(घ) वाच्य	६ कर्तृवाच्य ६ भाववाच्य	६ कर्मवाच्य ६ वाच्य परिवर्तन

Untitled-45.pdf

(ङ) धातु	६ सामान्य धातु ६ नाम धातु	६ प्रेरणार्थक धातु ६ धातु रूपावली
(च) कारक और विभक्ति	६ विभक्ति (सरल और तिर्यक् रूप समेत) ६ कारक (कर्ता, कर्म, करण, सम्प्रदान, अपादान, अधिकरण आदि)	
(छ) शब्द वर्ग	६ संज्ञा (भेद सहित) ६ विशेषण (भेद सहित) ६ अव्यय (क्रिया विशेषण, सम्बन्धबोधक, समुच्चयबोधक), विस्मयादिबोधक आदि ।)	६ सर्वनाम (भेद सहित) ६ क्रियापद (सकर्मक-अकर्मक)
(ज) वाक्य संश्लेषण और विश्लेषण	६ सरल वाक्य ६ संयुक्त वाक्य ६ मिश्र वाक्य (रचना के आधार पर) ६ प्रश्नार्थक, आज्ञार्थक, निषेधार्थक, विधानार्थक, इच्छार्थक, सन्देहार्थक, सङ्केतार्थक, विस्मयादिबोधक आदि (अर्थ के आधार पर)	
(झ) पदबन्ध तथा पद परिचय	६ संज्ञा पदबंध ६ विशेषण पदबंध ६ अव्यय पदबंध	६ सर्वनाम पदबंध ६ क्रिया पदबंध
(ञ) विराम चिन्ह	६ अल्पविराम ६ अर्धविराम ६ निर्देश	६ उद्गार ६ कोष्ठक ६ योजक ६ उद्धरण
(ट) शब्द निर्माण प्रक्रिया	६ उपसर्ग व्युत्पन्न शब्द ६ तद्धितान्त व्युत्पन्न शब्द ६ समस्त शब्द	६ कृदन्त व्युत्पन्न शब्द ६ समस्त व्युत्पन्न शब्द
(ठ) वर्ण विन्यास	६ वर्ण विन्यास	
(ड) शब्द भण्डार (पाठ में प्रयुक्त और पाठ से बाहर के संस्कृत (लघुताबोधक) शब्द और विभिन्न स्रोत के शब्द)	६ पर्यायवाची शब्द ६ श्रुतिसम भिन्नार्थक शब्द ६ अनुकरणात्मक शब्द	६ विपरीतार्थी शब्द ६ अनेकार्थक शब्द ६ लघुवाचक
(ढ) मुहावरा और लोकोक्ति	६ मुहावरा और लोकोक्ति	

Untitled-46.pdf

शिक्षण सामग्री

अध्यापन क्रियाकलाप को प्रभावकारी बनाने के लिए पाठ से सम्बन्धित शैक्षिक सामग्री को प्रयोग किया जा सकता है। विद्यालय के समीप उपलब्ध सामग्रीयों को भी अध्यापन में प्रयोग कर सकते है। अध्यापन के सिलसिले में पाठ्यपुस्तक अतिरिक्त निम्नाङ्कित शैक्षिक सामग्रीयों का भी प्रयोग किया जा सकता है :

(क) हिन्दी भाषा में प्रकाशित सान्दर्भिक पत्रपत्रिकाएँ।
(ख) समसामयिक और सान्दर्भिक पुस्तकें।
(ग) अनेक प्रकार की तालिकाएँ, चार्ट।
(घ) वर्ण/शब्द और वाक्य पङ्क्तियाँ।
(ङ) अनुच्छेद पङ्क्तियाँ और कार्य तालिकाएँ।
(च) क्यासेट प्लेयर और स्लाइड।
(छ) रेडियो दूरदर्शन।
(ज) चित्र वृत्तचित्र।
(झ) फ्लाटिन बोर्ड।

Untitled-47.pdf

अवधी

प्रस्तावना

बहुभाषिक मुलुकन में सरकारी कामकाज अब शिक्षा के माध्यमके रूप में राष्ट्रभाषा कै महत्व होय के बावजूद हर भाषा अपने स्थान पर महत्वपूर्ण रहत है। मातृभाषी समुदाय अपने मातृभाषा में अपने स्पष्टता अब स्वाभाविकताकै अनुभव करत हैय, तबन अउर भाषा से सम्भव नाही होत है। राष्ट्रिय भाषा कै पर्याप्त ज्ञान न होय के अवस्था में विद्यालय स्तर के बालबालिका के विकास में अपूर्णता रही जात है। ये से शिक्षाकै राष्ट्रिय उद्देश्य अप्रभावित नाही रही सकत है। यी अपूर्णता राष्ट्रिय क्षतिके रूपमें कायम होइ जात है।

विद्यालयस्तर के पाठ्यक्रम के जनआकाङ्क्षा अब परिवर्तित सन्दर्भ अनुकूल बनावय के सन्दर्भ में इच्छाधीन विषय के रूप में माध्यमिक तह में अध्यापन करावय करतिन भाषा समूह के अन्तर्गत कक्षा ९ अब १० के खातिर १०० पूर्णाङ्ककै अवधी भाषाका स्थान मिला है। शिक्षा के राष्ट्रिय उद्देश्यअनुसार माध्यमिक तह के लक्ष्य अनुरूप अवधी भाषाकै पाठ्यक्रम प्रस्तुत है।

इच्छाधीन अवधी भाषा माध्यमिक (९-१०) तह के पाठ्यक्रमकै उद्देश्य

(क) साधारण उद्देश्य

१. अवधी भाषा अब साहित्य भण्डार में संरक्षित संस्कृति के विविध पक्ष से सम्बन्धित साहित्यिक सामग्रीकै औपचारिक स्तर पहिचान करय में क्षमता विकास करब।

२. आदानप्रदान अब साहित्यिक धरोहरके रूपमें विद्यमान अवधी भाषा का विकास के वर्तमान अवस्था के स्तर पर सक्षम बनावय में योगदान पहुचाइब।

३. अवधी भाषा अब ओकरे भाषिकन के व्याकरणिक विधानकै पहिचान करय में योगदान देब।

४. अवधी संस्कृति अब साहित्य में संग्रहित समृद्धता के समय अनुकूल उपयोग करय कय क्षमता बढाइब।

५. अवधी भाषा के पृष्ठभूमिकै बोध कराइब।

६. अवधी भाषा अब साहित्यकै संरक्षण अब संवर्द्ध करयकै रुचि अब क्षमता विकसित करब।

७. अभिव्यक्ति के सरल प्रावधान में समृद्ध येही भाषाकै उल्लेखनीय पक्ष प्रकाश में लावय में सहयोग करब।

(ख) विशिष्ट उद्देश्य

दी पाठ्यांश पूरा करय वाले छात्रछात्रा निम्नलिखित क्षमता देखावय में सफल होइहैय :

१. प्रस्तुत पाठ्यसामग्री के व्याख्या अब विश्लेषण करय में।

Untitled-48.pdf

२. पाठ्यसामग्री में देखायपरत अभिव्यक्ति के जटिल पक्षकै समानार्थक सरल रूप जाहिर करय में ।

३. विभिन्न विधा (कविता, वादविवाद, लेख, नाटक आदि) में मौलिक अभिव्यक्ति देखावय में ।

४. पाठ्यसामग्री के आधारपर आदानप्रदान अब साहित्यिक प्रयोग में देखायपरत स्वाभाविक तोड़मोड़कै व्याकरणिक पहिचान करय में ।

५. जनसमुदायकै दैनिक व्यवहार के खातिर आवश्यक प्रशासनिक अब औपचारिक कामकाज (पत्र, निवेदन आदि) से सम्बन्धित सामग्री तयार करय में ।

६. लिखित सामग्री के सस्वरवाचन, स्वतन्त्र अभिव्यक्ति मे लय, विराम, दीर्घता, गति तथा ध्वनि आदि में शुद्धता राखय में ।

७. लेखन में दीर्घता, विराम चिन्हगत, लिपिगत तथा व्याकरणिक शुद्धता देखावय में ।

८. पाठ्यसामग्रीकै बोध कइके पाठ्यपर आधारित प्रश्नकै उत्तर देवय में ।

माध्यमिक तह (कक्षा ९-१०) कै सिखाई उपलब्धि

क्र.सं.	पाठ्यक्रम में सामिल पाठ्य क्षेत्र कै सामान्य रूपरेखा (भाषिक कला)	कक्षा १० के अन्तमे विद्यार्थी लोगन कॉ अवधी भाषा विषय मे हासिल होय वाला सक्षमता
१.	सुनाई	१. सुनय कै मुद्रा देखाइब । २. लय सुनी के शब्दकै अनुमान करब । ३. गीत कै लय सुनिकै गीत के किसिम कै ठहर करब । ४. कविता के किसिम (दोहा, चौपाई, छन्द आदि) कै लय सुनिके सङ्गठन कै पहिचान करब ।
२.	बोलाई	१. उच्चारण में सुस्थिरता अब स्पष्टता देखाइब । २. ह्रस्व-दीर्घ कै स्पष्ट उच्चारण करब । ३. मर्यादागत अभिवादनकै भाषा प्रयोग करब । ४. परिपेक्ष परिणाम के सापेक्षता कै वाक्य खंड व्यक्त करब । ५. सार्थक रूप से शब्द मिलाई के वाक्य बनाइब । ६. समानार्थक अब विपरीतार्थक शब्द कै पहिचान करब । ७. सामग्री अब साहित्यिक व्यक्तित्व कै मौखिक समालोचना करब ।

Untitled-49.pdf

		८. अर्थ संक्षेपीकरण अब विस्तृतीकरण करब । ९. आशयअनुसार वाक्य बोलब । १०. वाक्य क्रम मिलाइ कै भाव व्यक्त करब ।
३.	पढ़ाई	१. सुनाई के भाषा रूप कै शुद्ध लिखाई करब । २. पढ़िकय अर्थ बुझब । ३. तीव्र अब शान्त पठन कै आचरण देखाइब । ४. शब्द रूप अब अर्थ के सम्बन्ध कै बोध परक क्षमता देखाइब । ५. फुर्सत के समय में पढ़ाइ से बोधगम्य सामग्री के बारे में चर्चा अब छलफल करब । ७. शब्द भण्डार के विकास मे रुचि देखाइब । ८. भाषा साहित्य के ऐतिहासिक पृष्ठभूमि कै सकारात्मक मूल्यांकन करब । ९. पढ़ाइ द्वारा सूचना संकलन मे रुचि देखाइब । १०. सस्वर वाचन में शुद्धता देखाइब । ११. चित्र अब संकेत अंकन कै भाव व्यक्त करब ।
४.	लिखाई	१. शुद्ध हिज्जे में लिखब । २. वाक्य कै शुद्ध नमुना लिखब । ३. वाक्य मिलाई कै गद्य खण्ड तयार करब । ४. निर्धारित शीर्षक पर लेख तयार करब । ५. लेखन में स्वतन्त्र मौलिक अभिव्यक्ति देब । ६. धरायसी अब औपचारिक पत्र कै नमुना तयार करब । ७. भावका चित्र वा संकेतबोधक रूपमें पेश करब ।

Untitled-50.pdf

अवधी भाषा (कक्षा ९ र १०)

विषयवस्तु पाठ्यभार - ५

क्र.सं.	विधा	उपविधा	पाठसङ्ख्या		कुल पाठ सङ्ख्या	पूर्णांङ्क
			कक्षा-९	कक्षा-१०		
१.	कथा	(क) लोक कथा	२	२	४	
		(ख) व्रत कथा	१	-	१	
		(ग) आधुनिक कथा	१	१	२	
		जम्मा	४	३	७	१०
२.	जीवनी	(क) साहित्यिक	१	१	२	
		(ख) सामाजिक	१	-	१	
		(ग) राजनीतिक	-	१	१	
		(घ) वैज्ञानिक खोजकर्ता	१	-	१	
		जम्मा	३	२	५	१०
३.	रूपक	(क) एकाङ्की	१	१	२	
		(ख) उद्धरण	१	१	२	
		जम्मा	२	२	४	१०
४.	निबन्ध	(क) वर्णनात्मक	१	-	१	
		(ख) विचारात्मक	-	१	१	
		(ग) कथनात्मक	१	-	१	
		(घ) आलोचनात्मक	-	१	१	
		जम्मा	२	२	४	१५
५.	पत्रलेखन	(क) व्यक्तिगत	१	-	१	
		(ख) व्यापारिक	-	१	१	
		(ग) सरकारी/कार्यालय	-	१	१	
		(घ) आमन्त्रण	१	-	१	
		जम्मा	२	२	४	१०
६.	कविता	(क) वीरगाथाकालीन कविता	-	१	१	
		(ख) भक्तिकालीन कविता	१	१	२	
		(ग) शृङ्गारकालीन कविता	१	-	१	
		(घ) आधुनिक कविता	१	१	२	
		(ङ) हास्य कविता	१	१	२	
		जम्मा	४	४	८	१५

Untitled-51.pdf

७.	ग्राफ/ चार्ट		१	-	१	५
८.	व्याकरण		-	-	-	१५
९.	बोध		-	-	-	१०
		जम्मा	१८	१५	३३	१००

विधा परिचय

(१) **कथा** : कथा साहित्यकै सर्वपरिचित भण्डार होय। कवनो व्यक्ति वा जगही से सम्बन्धित घटना से सुरु होइ के सिलसिलेवार रूप से निष्कर्षमूलक बयान कों कथा कै नाव दिहा जात है। सिलसिलेवार अब रुचिकर होय के नाते कथा सामग्री कों पाठ्यसामग्री के रूप में उपयुक्त माना जात है। कथा अनेक प्रकारकै होत है। परापूर्व काल से लोक समाज में प्रचलित कथा का "लोक कथा" कहा जात है। समाज में विभिन्न सांस्कृतिक अवसर से सम्बन्धित कथा के "व्रत कथा" अब समाजके विविध घटना में आधारित कथा के "आधुनिक कथा" कहा जात है। पाठ्यक्रम मे तीनो तरह के कथाका राखा गय है। जेसे विद्यार्थी वर्ग में सामाजिक, धार्मिक तथा नैतिक शिक्षाकै विकास होई।

(२) **जीवनी** : कवनो व्यक्ति विशेष के जीवन कय आद्योपांत बयान का जीवनी कहा जात है। साहित्य भण्डार कय यिहव एक महत्त्वपूर्ण अंश होत है। शिक्षाप्रद होय के नाते यही प्रकारकै सामग्री यही पाठ्यक्रम मे सामिल है। यदि केहु अपने जीवन में घटा घटना के क्रमबद्ध रूप मे दुसरे के सुनावय, तो वोका आत्मकथा कहा जात है। राष्ट्र अब राष्ट्रियता के खातिर असाधारण स्पष्ट राजनीति, कला, साहित्य, संस्कृति या कवनो वस्तु के आविष्कार करय में समर्पित राष्ट्रिय वा अन्तर्राष्ट्रिय महापुरुष अब कवि लोगनकै जीवनी पाठ्यक्रम में सामिल किहा गय है। जवन रुचिकर अब वास्तविक जीवन से मिलय जुलयवाला होय के नाते वेसे भाषा प्रभावकारी होयकै आशा कीन जात है।

(३) **रूपक** : विभिन्न स्तरकै पात्र के समायोजन से वास्तविकता कय नकल प्रस्तुति कों रूपक कहा जात है। नाटक, प्रहसन अब एकांकी जइसन रूपक कै दस प्रकार होत है। आदमी कै स्वभाव अब चरित्र के बारे मे अध्ययन कराई कै अभिनयात्मक ढङ्गसे भावाभिव्यक्ति, उच्चारण अब वाचनकला कै विकास कराइब यही विधाकै लक्ष्य होय। यकरे अलावा स्वरकै आरोह-अवरोह, आघात आदि के बारे मे अभ्यास करायकै हावभाव पूर्ण अभिव्यक्ति कराइब येकर उद्देश्य होय। यह में दुई जने के बीच होय वाले बातचितका संवाद, ओसे बेसी लोगन के बीच अपने पक्ष में निर्णय के खातिर किहा जाय वाला तर्कपूर्ण अभिव्यक्ति के वादविवाद अब मनही मन किहा जाय वाले तर्क वितर्कका मनोविनोद कहा जात है।

(४) **निबन्ध** : निबन्ध सिर्जना होयं। खास मकसद लइके अपने क्षमता के उपयोग से निबन्धकार साहित्य सामग्री तयार करत है। येह प्रकारकै सामग्री भाषा शिक्षण में उपयोगी होव निरपेक्ष

Untitled-52.pdf

यथार्थ होय । येही वस्तुगत सत्य के आधार पर निबन्धका यही पाठ्यक्रम में सामिल किहा गय है । यह प्रकार के सामग्री से छात्रछात्रा में सिर्जनात्मक क्षमता के विकास कै विश्वास है ।

(५) **पत्रलेखन** : पत्रलेखन व्यावहारिकता कै अभिन्न अङ्ग होय । जीवन के हरपहलु से सम्बन्धित येह विधा के काम चलाउ क्षमताकै विकास शिक्षा कै लक्ष्य होव आवश्यक होइ जात है । उल्लेखनीय है कि पहलु अब प्रसंगअनुसार पत्र कय खास ढाँचा अब विशेषता होत हय ।

(६) **कविता** : लयात्मक रूपमे लिखा काव्य के कविता कहा जात है । यी प्रतिभाकै उच्च अभिव्यक्ति होत है । पद्यात्मक कविता दुई किसिमकै होत है । मात्रुक अब वर्णिक । मात्रा के आधार पर लिखा कविता के मात्रिक अब वर्ण अक्षर गणना के आधार पर लिखा कविता के वर्णिक कविता कहा जात है । पाठ्यक्रम मे दूनव तरह के कविता, कवित्व शक्ति कै विकास अब साहित्य में अभिरुचि किसित करावय के उद्देश्य से राखा गय है ।

(७) **व्याकरण** : भाषा क्रमबद्ध प्रक्रिया होय । यी नियम पर आधारित होत है । नियम के यही समूह कां व्याकरण कहा जात है । पाठ्यपुस्तक के साथे भाषा के माध्यम से व्याकरण कै ज्ञान देवय के उद्देश्य के अनुसार व्याकरण के विविध पक्ष के बारे मे जानकारी देवयके उद्देश्य से विभिन्न शीर्षक के अन्तर्गत समावेश करावा गय है । पाठ्यसामग्री उदाहरण लइके नियम कय सृष्टि होत हय । नियम शुद्धता कय सूची बनत हय ।

(८) **बोध** : कवनो लिखित वा मौखिक अभिव्यक्ति पढिकय वा सुनिकय बोकर अभिप्राय बुझय के बोध कहा जात है । यह में पद्य के खातिर दिहा अनुच्छेद में पारिभाषित शब्द, प्राविधिक शब्द अब प्रयोजन पर ध्यान देय के परत है, जेसे अन्त में पूछ प्रश्नकै सही जवाब दिहा जाय सकय । येसे विद्यार्थी के बौद्धिक प्रतिभा अब लेखनकलाकै विकास होई ।

(९) **ग्राफ चार्ट** : ग्राफ चार्ट भाषा अब संकेत कै मिश्रित रूप होय । समय-समय पर येह किसिम के अभिव्यक्ति के सम्बन्धमें बोधकै अवस्था होत है । यहीव विचार के ध्यान में, राखी कै ग्राफ चार्ट के यही पाठ्यक्रम मे सामिल किहा गय है ।

शिक्षण विधि

विधागत रूप में चुना पाठ्यसामग्री मे अलग अलग विधाकै उद्देश्य अलग अलग होत है, सम्बन्धित उद्देश्य के प्राप्त होय के खातिर शिक्षण विधि अब क्रियाकलाप के प्रभावकारी हेव जरुरी है । यही उद्देश्य से विषयवस्तु अब विधा से सम्बन्धित शिक्षण विधि अब क्रियाकलाप प्रस्तुत किहा गय है । येकरे अलावा आउर किसिम कै भी शिक्षण विधि अपनावा जाय सकत है ।

(१) **कथा** : अवधी समुदाय में कथा कहय-सुनय कै चलन है । लोक-कथा अब व्रत कथा परापूर्व काल उपलब्ध होय के नाते बढी रुचिकर होत हयँ । यही किसिम से आधुनिक कथा समाज से सम्बन्धित कवनो विषय विशेषका ध्यान में राखी कै लिखा होय के नाते समग्र में कथा भाषा विकास अब पुस्तक पढ्य में रुचि बढावय कै एक उपयोगी माध्यम होइ सकत है । पाठ के अभ्यास खण्ड के अलावा शिक्षक वर्ग स्वयं कुछ क्रियाकलाप कइके अध्ययन अध्यापन कां

Untitled-53.pdf

विशेष प्रभावकारी बनाइ सकत हैय । शब्दार्थ, वाक्यनिर्माण, पाठ अब खण्डके शीर्षक, सारांश आदि येकर उदाहरण होय ।

शिक्षण सामग्री : कथा से सम्बन्धित चित्र, पाठ्यसामग्री, कालीपाटी आदि ।

(२) **जीवनी** : जीवन एक किसिमके कथा होय । समाज के खातिर खास किसिमके भूमिका राखय वाले अग्रज लोगन के स्मरण आवश्यक कर्तव्य के रूप में आवत है । जीवनी के माध्यम से महापुरुष लोगनके देन अब जीवनचर्चा के अनुसरणके अवसर मिलत है । राष्ट्र अब राष्ट्रियता के खातिर असाधारण स्पष्ट राजनीति, कला, साहित्य, संस्कृति वा कवनो वस्तु के आविष्कार करय में समर्पित राष्ट्रिय वा अन्तर्राष्ट्रिय महापुरुष अब कवि लोगन के जीवनीका समाविष्ट किया गय है, येसे विद्यार्थी वर्ग मे देशभक्ति अब नवसिर्जनशीलता के विकास होई ।

शिक्षण सामग्री : जीवनी से सम्बन्धित महानुभाव कय चित्र, पाठ्यपुस्तक आदि ।

(३) **रूपक** : संवाद अब अभिनयके मिलाजुला कथानक के "रूपक" कहा जात है । उपयुक्त पात्रके संयोजन कइके शिक्षण-सिखाई के काम में विद्यार्थी के सहभागिता बढ़ावा जाय सकत है । भाषा विकास में रूपक के महत्त्वपूर्ण भूमिका होत है । नाटक, प्रहसन अब एकांकी आदि रूपक के दस प्रकार होत है । आदमी के स्वभाव, चरित्र भावाभिव्यक्ति, उच्चारण अब वाचनकला के विकास कराइव यही विधा के लक्ष्य होय । एकरे अलाव स्वरके आरोह-अवरोह, आघात आदि के अभ्यास में यह विधाके उपयोग करा जाय सकत है ।

शिक्षण सामग्री : रङ्गमञ्चचित्र, पात्र लोगनके वस्त्र, पाठ्यपुस्तक आदि ।

(४) **निबन्ध** : पाठ्यपुस्तक में विभिन्न किसिमके नमुना सामिल है । निबन्ध के विभिन्न चरणके उल्लेख कइके सिर्जनात्मक अभिव्यक्ति से कलाके विकास किहा जाय सकत है । भाषा विकासके यी पक्ष विशेष महत्त्वपूर्ण होत है । येह ओर शिक्षक वर्ग विशेष जिम्मेवारी से शिक्षण सिखाई के क्रियाकलापका निर्देशित कइ सकत हैय ।

शिक्षण सामग्री : चित्र (पाठसे सम्बन्धित) पाठ्यपुस्तक आदि) ।

(५) **पत्रलेखन** : विभिन्न किसिमके पत्रलेखन नमुना पाठ्यक्रम में सामिले हैय । येह कला के विकास मे नमुना के ढांचा पत्र पत्रलेखन के अभ्यास से विद्यार्थी वर्ग में भाषा विकास कीन जात है ।

शिक्षण सामग्री : पत्रके ढांचा नमुना, चित्र, पाठ्यपुस्तक आदि ।

(६) **कविता** : कविता साहित्यके विशेष सिर्जनात्मक विधा होय । पढ़य में रुचिकर अब भावात्मक प्रभावयुक्त होये के नाते भाषिक क्षमता विकास में येह विधाके पर्याप्त महत्त्व है । येसे छात्रछात्रा के व्यक्तिगत सिर्जनशीलताके अवसर मिलत है । वाचन, व्याख्या अब सिर्जना के रूप मे पाठ्यपुस्तक के सामग्रीके उपयोग किहा जाय सकत है ।

शिक्षण सामग्री : कविता पर आधारित चित्र, पाठ्यपुस्तक आदि ।

(७) **व्याकरण** : कक्षा ९ के विद्यार्थी अपने मातृभाषा में प्रायः पूर्ण अभिव्यक्तिके क्षमता भाषाभाषी के हैसियत से विकास कइ चुका होत है । येकरे बावजुद व्याकरणीय शब्दावली अब उदाहरणके ज्ञान आवश्यक होत है । व्याकरण से सम्बन्धित ज्ञान हर पाठ के अभ्यास में राखी

Untitled-54.pdf

के पाठ के भाषा खण्ड पर आधारित कइके सिखाये विशेष प्रभावकारी अब रुचिकर होई। शिक्षक सामग्री-पाठ्यपुस्तक, कालीपाटी आदि।

(८) **बोध** : पाठ पर आधारित प्रश्नकै जवाब देब, सारांश बुझब अब पाठ के शिक्षाका आत्मसात् करब, बोधकै विभिन्न रूप होयं। अभ्यास के अलावा आवश्यक उपयुक्त क्रियाकलाप चुना जाय सकत है। शिक्षण सामग्री: पाठ्यपुस्तक, कालीपाटी, खड़ियामिट्टी आदि।

(९) **ग्राफ चार्ट** : ग्राफ चार्ट भाषा अब संकेतकै मिश्रित रूप होय क नाते येह किसिम के अभिव्यक्ति बोधकै अवस्था होत है। कथाकै समय तालिका, बसकै तालिका आदिकै उदाहरण लइके येह क्षमता कै विकास किहा जाय।

शिक्षण सामग्री : पाठ्यपुस्तक, कालीपाटी, खडियामिट्टी आदि।

शिक्षण भार कै विवरण (प्रतिशत में)

क्र.सं.	पाठ्यांश	शिक्षण भार
१.	कथा	१५
२.	जीवनी	१०
३.	रूपक	१०
४.	निबन्ध	१२
५.	पत्रलेखन	८
६.	कविता	१५
७.	व्याकरण	१५
८.	बोध	५
९.	ग्राफ/चार्ट	१०
	जम्मा	१००

मूल्याङ्कन कै प्रश्न अङ्कभार

क्र.सं.	विषयवस्तु	प्रश्न	अङ्क	वार्षिक पाठ्यभार	
				कक्षा ९	कक्षा १०
१.	लोक कथा, व्रत कथा	पुनर्कथन	५	१५० घन्टी	११० घन्टी
२.	आधुनिक कथा	विशेषता/समीक्षा	५		
३.	जीवनी	सङ्गठन, शिक्षा, महत्त्व	१०		
४.	रूपक (क) एकाङ्की (ख) उद्धरण	चरित्र चित्रण, अनुवादित कथन शिक्षा महत्त्व	१०		
५.	निबन्ध	लेखन, समीक्षा	१५		
६.	पत्र	नमुना (सम्प्रेषण आरम्भ, जवाब)	१०		
७.	कविता	भावार्थ, समीक्षा	१५		
८.	व्याकरण	वाक्य निर्माण, शब्द रूपान्तरण, ह्रस्वदीर्घ	१५		

Untitled-55.pdf

९.	बोध	कथा, जीवनी, रूपक, निबन्ध, पत्र अब कविता से बोध सम्बन्धित सङ्क्षिप्त उत्तरात्मक ५ प्रश्न	१०		
१०.	ग्राफ चार्ट	सूचनाकै ग्राफ चार्ट मे प्रस्तुतीकरण	५		
		जम्मा	१००	१५०+ ११०	२६० घन्टी

Untitled-56.pdf

चित्रकला

१. परिचय

चित्रकला विषयलाई माध्यमिक तहको कक्षा ९ र १० मा ऐच्छिक विषयका रूपमा समावेश गरिएको छ। यस विषयको पूर्णाङ्क १०० रहने व्यवस्था छ। यस विषयको अध्ययन गरेका विद्यार्थीहरूले चित्रकला तथा यस विषयसँग सामान्य रूपमा परिचित हुन, यस विषयमा प्रयोग हुने प्रविधिको पहिचान, प्रयोग गर्न र यस विषयप्रति आस्था अभिवृद्धि गर्न, आत्मनिर्भरता गर्न तथा यस विषयमा उच्च शिक्षा हासिल गर्नका लागि सामान्य प्राज्ञिक पूर्वाधार तयार गर्न सकून् भन्ने अपेक्षा राखिएको छ।

राष्ट्रिय शिक्षा आयोगको प्रतिवेदन २०४९ को सिफारिसअनुसार विभिन्न ऐच्छिक विषयहरूको अध्ययन गराउने व्यवस्था भएअनुसार यस विषयलाई पनि ऐच्छिक विषयको रूपमा राखी पाठ्यक्रम निर्माण गरिएको हो। यस पाठ्यक्रममा शिक्षाका राष्ट्रिय उद्देश्य, तहगत उद्देश्य माध्यमिक तहको चित्रकला विषयका साधारण उद्देश्यहरू, विशिष्ट उद्देश्य, विषयवस्तु र यसको क्षेत्र क्रम तालिका, एकाइअनुसार शिक्षण घन्टी, शैक्षिक सामग्रीको सूची, शिक्षण विधिको सङ्केत तथा मूल्याङ्कन योजनासमेत समावेश गरिएको छ।

पाठ्यक्रममा समावेश गरिएका सबै विषयवस्तुहरू अनिवार्य हुन्। माध्यमिक तहको चित्रकला विषयलाई ५० प्रतिशत सैद्धान्तिक र ५० प्रतिशत प्रयोगात्मक अङ्क छुट्याएको हुँदा सोही बमोजिम शिक्षण कार्यलाई व्यवस्थित गरिनु आवश्यक छ।

२. साधारण उद्देश्य

माध्यमिक तहको चित्रकला विषयको अध्ययन पूरा गरेपछि विद्यार्थीहरू निम्नलिखित कुरामा समर्थ हुनेछन् :

१. चित्रकला विषयबाट सिर्जनात्मक अभिव्यक्तिको विकास गर्न।
२. चित्रकला विषयको ऐतिहासिक विकासक्रमबारे परिचित हुन।
३. चित्रकला विषयमा प्रयोग हुने आवश्यक सामग्रीहरूको परिचय तथा उचित प्रयोग गर्न।
४. चित्रकला विषयका प्राकृतिक नियमबारे परिचय पाउनका साथै त्यसको उचित किसिमबाट प्रयोग गर्न।
५. चित्रकला विषयसम्बन्धी आधारभूत सीप प्राप्त गर्न।
६. चित्रकला विषय अध्ययनबाट यस विषयप्रति आस्था अभिवृद्धि गरी स्वावलम्बी बन्न।
७. चित्रकलाको माध्यमबाट उन्नत प्रविधि तथा आधुनिक पद्धतिहरू पहिचान गरी विभिन्न क्षेत्रहरूमा यसको प्रयोग गर्न।
८. चित्रकला विषयबाट कार्यप्रति मोह, रुचि, इमानदारिता तथा आवश्यक सीपको विकास गर्न।

Untitled-57.pdf

९. चित्रकला विषयबाट प्राकृतिक सम्पदाहरूको महत्त्व तथा त्यसको संरक्षण गर्ने बानीको विकास गर्न ।

१०. चित्रकला विषयबाट स्वस्थ कल्पनाशक्ति, गतिशीलता, मौलिकता तथा अविष्कारात्मक प्रवृत्तिको विकास गर्न ।

११. चित्रकला विषयमा उच्च शिक्षा अध्ययन गर्नका लागि यस विषयको सामान्य ज्ञान हासिल गर्न ।

३. विशिष्ट उद्देश्यहरू (Specific Objectives)

कक्षा ९ को चित्रकला विषयको अध्ययनपछि विद्यार्थीहरू निम्नलिखित कुरामा समर्थ हुनेछन् :

१. चित्रकलाको सङ्क्षिप्त परिचय तथा इतिहासबारे ज्ञान हासिल गर्न ।

२. विश्वकलाको सङ्क्षिप्त परिचय तथा यसको विकासक्रमबारे ज्ञान हासिल गर्न ।

३. नेपाली चित्रकलाको सङ्क्षिप्त परिचय तथा विकासक्रमबारे ज्ञान हासिल गर्न ।

४. चित्रकलाको प्राकृतिक नियमबारे ज्ञान हासिल गरी त्यसको उचित प्रयोग गर्न ।

५. रङको ज्ञान, प्रकार तथा यसको उचित प्रयोग गर्न ।

६. ज्यामितीय आकारहरूबारे ज्ञान पाउनका साथै उचित प्रयोग गर्न ।

७. प्रकाश र छायाको ज्ञान तथा उचित प्रयोग गर्न ।

८. अक्षरबारे ज्ञान पाई देवनागरी लिपिमा लेख्न ।

९. बुट्टाबारे ज्ञान हासिल गरी यसमा रङको प्रयोग गर्न ।

१०. चराचुरुङ्गी, बोटबिरुवा तथा जनावरहरूको रेखाङ्कन गरी उचित किसिमबाट रङको प्रयोग गर्न ।

११. स्थिर वस्तुको रेखाङ्कन तथा प्रकाश छायाको उचित प्रयोग गर्न ।

१२. प्रकृतिको अध्ययन गरी फूल, पात, बिरुवाको चित्र तथा रङको प्रयोग गर्न ।

१३. दुरान्तरको ज्ञान र दुरान्तरसहितको चित्र बनाउन ।

कक्षा १० को अध्ययनपछि विद्यार्थीहरू निम्नलिखित कुरामा समर्थ हुनेछन् :

१. चित्रकलाको ऐतिहासिक विकासक्रमको ज्ञान हासिल गर्न ।

२. चित्रकलाको प्राकृतिक नियमबारे ज्ञान तथा त्यसको उचित प्रयोग गर्न ।

३. चित्रकलामा प्रयोग हुने आवश्यक सामग्रीहरूको उचित प्रयोग गर्न ।

४. संयोजनको ज्ञान हासिल गरी तथा महत्त्व बुझेर चित्रकलामा यसको प्रयोग गर्न ।

५. शीतल तथा न्यानो रङबारे ज्ञान हासिल गरी यसका किसिम बताउन तथा यसको उचित प्रयोग गर्न ।

६. प्रकाश,छाया तथा प्रछायाको ज्ञान हासिल गरी उचित प्रयोग गर्न ।

७. देवनागरी, अङ्ग्रेजी लिपि तथा अङ्कहरू लेख्न ।

Untitled-58.pdf

८. विभिन्न बुट्टाहरू बनाई यसमा रङको प्रयोग गर्ने ।

९. मानव अङ्गहरूको संरचनाबारे ज्ञान हासिल गरी शरीरका विभिन्न अङ्गहरूको चित्रण गर्ने ।

१०. स्थिर वस्तुको रेखाङ्कन तथा प्रकाश छायाको उचित प्रयोग गर्ने ।

४. विषयवस्तु (Content)

कक्षा-९

एकाइ - १ चित्रकलाको ऐतिहासिक पृष्ठभूमि

(क) नेपालमा चित्रकलाको विकासक्रमको सङ्क्षिप्त इतिहास

(ख) विश्व चित्रकलाको विकासको सङ्क्षिप्त इतिहास

एकाइ - २ चित्रकलामा प्रयोग हुने सामग्रीहरूको अध्ययन

(क) परिचय, किसिम, महत्त्व तथा प्रयोग विधि

एकाइ - ३ चित्रकलाको प्राकृतिक नियम

(क) आयाम (Dimension)

(ख) सन्तुलन (Balance)

(ग) अनुपात (Ratio)

(घ) दुरान्तर (Prespective)

एकाइ - ४ रेखा, रेखाङ्कन तथा ज्यामितीय आकारहरूको अध्ययन

(क) रेखा तथा रेखाङ्कनको परिचय, किसिम, महत्त्व तथा प्रयोग

(ख) ज्यामितीय आकारहरूको परिचय, किसिम, महत्त्व तथा प्रयोग

(ग) गोलाकार, आयातकार, बेलनाकार तथा बर्गाकार आदिको प्रयोग

एकाइ - ५ रङको अध्ययन

(क) रङको परिचय, महत्त्व तथा क्षेत्र

(ख) रङको चार्ट

(ग) विभिन्न रङको माध्यम (जल, तेल, पोस्टर, पेस्टल तथा एकेलिक रङ)

एकाइ - ६ प्रकाश तथा छाया

(क) परिचय, महत्त्व तथा प्रयोग

एकाइ - ७ प्रकृतिको अध्ययन

(क) आफ्नो वरपर भएका साधारण स्थिर वस्तुहरूको अध्ययन तथा प्रयोग

(ख) फलफूल, जनावर तथा चराचुरुङ्गी आदिको अध्ययन तथा प्रयोग

एकाइ - ८ अक्षर र बुट्टाहरूको अध्ययन

(क) देवनागरी लिपिको अध्ययन तथा लेखाइ विधि

(ख) साधारण बुट्टाहरू तथा कार्डहरू तयार गरी बढीमा कुनै दुई रङको प्रयोग

Untitled-59.pdf

एकाइ - ९ स्थानीय वस्तुहरूबाट विभिन्न रङहरूको निर्माण विधि

(क) परिचय, किसिम, महत्त्व तथा प्रयोग विधि

(ख) विभिन्न किसिमका रङहरूको निर्माण विधि

कक्षा-१०

एकाइ - १ चित्रकलाको ऐतिहासिक पृष्ठभूमि

(क) नेपालमा आधुनिक चित्रकलाको विकासक्रमको सङ्क्षिप्त इतिहास

(ख) नेपाली कलाकारहरूको जीवनी

(ग) पाश्चात्य कलाको विकासको सङ्क्षिप्त इतिहास

एकाइ - २ चित्रकलाको प्राकृतिक नियम

(क) समानुपात (Proportion)

(ख) एकरूपता (Harmony)

(ग) दृश्यभङ्ग (For-shortening)

(घ) सुरलहर (Rhythm)

एकाइ - ३ रङको अध्ययन

(क) विभिन्न रङको परिचय, महत्त्व तथा प्रयोग (जलरङ, तेलरङ, टेम्परा, ग्वासा, पोस्टररङ, धुलो रङ, कच्ची र पक्की रङ तथा एकेलिक रङ)

(ख) शीतल (cool) र न्यानो (warm) रङ

एकाइ - ४ ज्यामितीय आकारहरूको अध्ययन

(क) गोलाकार, आयातकार, बेलनाकार, वर्गाकार, कोणाकार, पिरामिड, वर्गाकार तथा प्रिज्म (Prism) आदिमा आधारित वस्तुहरूको चित्रण विधि तथा रङको प्रयोग

एकाइ - ५ संयोजनको परिचय, महत्त्व तथा क्षेत्र

(क) केन्द्रीकरण (Centralization)

(ख) सन्तुलन (Balance)

(ग) अनुप्रस्थ (Crossing)

(घ) प्रबलता (Emphasis)

एकाइ - ६ प्रकाश, छाया तथा प्रछाया

(क) परिचय, महत्त्व तथा उचित प्रयोग

एकाइ - ७ प्रकृतिको अध्ययन

(क) स्थिर वस्तु चित्रण गरी त्यसमा रङको प्रयोग

(ख) जनावर, चराचुरुङ्गी आदिको अध्ययन गरी चित्र तथा रङको प्रयोग

एकाइ - ८ अक्षर र बुट्टाहरूको अध्ययन

(क) देवनागरी, अङ्ग्रेजी अक्षर तथा अङ्कहरूको साधारण अध्ययन तथा प्रयोग

(ख) विभिन्न बुट्टाहरू तथा कार्डहरू तयार गरी रङ लगाउने तरिका

Untitled-60.pdf

एकाइ - ९ मानव अङ्गहरूको अध्ययन

(क) आँखा, टाउको, हात तथा खुट्टा आदिको सामान्य अध्ययन तथा चित्रण

५. क्षेत्र र क्रम (Scope and Sequence)

क्र. सं.	अवधारणा	कक्षा ९ क्षेत्र	शिक्षण घन्टी	कक्षा १० क्षेत्र	शिक्षण घन्टी	मूल्याङ्कन
१.	चित्रकलाको सङ्क्षिप्त परिचय तथा इतिहास	(क) विश्व कलाको इतिहास (i) पाषाणकालीन कला (ख) पूर्वीय/एसियन कलाको इतिहास (i) सिन्धुघाँटीको कला (ii) मिश्रको कला (ग) पाश्चात्य कलाको इतिहास (i) ग्रीक कला (Greek art) (ii) रोमन कला (Roman art) (घ) पुनर्जागरण काल (Renaissance Period) (i) पुनर्जागरण कालका प्रमुख कलाकारहरूको परिचय (a) लियोनार्डो दा भिन्ची, माइकल एन्जेलो तथा राफाइल (ङ) नेपाली कलाको इतिहास (i) नेपाली चित्रकलाको सङ्क्षिप्त परिचय तथा इतिहास (ii) प्राचीन कला (a) किरातकालीन तथा लिच्छवीकालीन (iii) मध्यकालीन कला (च) नेपाली कलाकारहरूको जीवनी (i) भानुभक्त चित्रकार (ii) चतुररत्न उदास (iii) सिद्धमुनि शाक्य (iv) चन्द्रमानसिं मास्के (छ) चित्रकलाको क्षेत्र तथा महत्त्व	१७ १२	(क) पाश्चात्य आधुनिक कलाको इतिहास (i) यथार्थवाद (Realism) (ii) अभिव्यञ्जनावाद (Expressionism) (iii) अमूर्तवाद (Abstract) (ख) नेपाली कलाकारहरूको जीवनी (i) दीर्घमान चित्रकार (ii) तेजबहादुर चित्रकार (iii) अमर चित्रकार (iv) लैनसिंह बाइदेल	१३	(क) मौखिक तथा लिखित प्रश्न

Untitled-61.pdf

२.	सामग्रीहरूको परिचय	सामग्रीको परिचय, महत्त्व तथा प्रयोग (i) ड्राइङ पेपर, क्याभास र क्याभास बोर्ड (ii) पेन्सिल, इरेजर, चारकोल, पेन्टिङ नाइफ तथा ब्रस (iii) ड्राइङ बोर्ड, ड्राइङ इजेल, रङ मिसाउने भाडो, (Colour palette) चित्र निर्माणमा प्रयोग हुने तेलहरू, तेल राख्ने भाँडा (Deeper) तथा पानी राख्ने भाँडो (iv) सेलो टेप, ब्राउन टेप तथा मास्किङ टेप (v) ज्यामितीय आकारका वस्तुहरू (Drawing Objects)	३			(क) मौखिक तथा लिखित प्रश्न (ख) प्रयोगात्मक प्रश्न
३.	चित्रकलाका प्राकृतिक नियमहरू	(क) चित्रकलाका प्राकृतिक नियमको परिचय, महत्त्व तथा प्रयोग (i) दुरान्तर (Perspective) (ii) अनुपात (Ration) (iii) आयाम (Dimension) (iv) सन्तुलन (Balance)	१५	(क) प्राकृतिक नियमहरू (i) समानुपात (Proportion) (ii) एकरूपता (Harmony) (iii) दृश्यभङ्ग (For-shortening) (iv) सुरलहर (Rhythm)	१५	(क) मौखिक तथा लिखित प्रश्न (ख) प्रयोगात्मक प्रश्न
४.	रेखा, रेखाङ्कन तथा ज्यामितीय आकारहरूको अध्ययन	(क) रेखा तथा रेखाङ्कनको परिचय, किसिम, महत्त्व तथा प्रयोग विधि (ख) ज्यामितीय आकारहरूको परिचय, किसिम, महत्त्व तथा प्रयोग (i) गोलाकार, आयातकार, बेलनाकार तथा वर्गाकार आदिको अध्ययन तथा कुनै दुई रङहरूको प्रयोग गरी चित्र निर्माण	१४	ज्यामितिय आकार (i) गोलाकार, आयातकार, बेलनाकार, वर्गाकार कोणाकार, पिडामिड, तथा प्रिज्म (Prism) आदिमा आधारित चित्र निर्माण तथा रङहरूको प्रयोग विधि	१२	(क) मौखिक तथा लिखित प्रश्न (ख) प्रयोगात्मक प्रश्न
५.	रङ	(क) प्राथमिक रङ तथा द्वितीय रङ बारे परिचय तथा महत्त्व (ख) पानी, पोस्टर, पेस्टल तथा तेल रङ, एक्रेलिक रङ - परिचय तथा सामान्य प्रयोग	१५	(क) तेल रङ, एक्रेलिक रङ तथा फेब्रिक रङ (i) परिचय, महत्त्व तथा प्रयोग विधि (ii) शीतल र न्यानो रङ	१०	(क) मौखिक तथा लिखित प्रश्न (ख) प्रयोगात्मक प्रश्न

Untitled-62.pdf

६.	प्रकाश तथा छाया	(क) प्रकाश तथा छायाको परिचय, महत्त्व तथा प्रयोग विधि	१२	(क) प्रकाश, छाया, प्रछायाका परिचय, महत्त्व तथा प्रयोग विधि	८	(क) मौखिक तथा लिखित प्रश्न (ख) प्रयोगात्मक प्रश्न
७.	चित्र संयोजन			(क) चित्र संयोजनका परिचय, किसिम, महत्त्व तथा सामान्य प्रयोग विधि (i) केन्द्रीकरण (Centralization) (ii) सन्तुलन (Balance) (iii) अनुप्रस्थ (Crossing) (iv) प्रबलता (Emphasis)	१०	(क) मौखिक तथा लिखित प्रश्न (ख) प्रयोगात्मक प्रश्न
८.	प्रकृतिको अध्ययन	प्रकृतिको अध्ययनको परिचय तथा महत्त्व (i) स्थिर वस्तु चित्रण (ii) फलफूल, बोटबिरुवा आदिको अध्ययन तथा प्रयोग	१८	प्रकृतिको अध्ययनको परिचय तथा महत्त्व (i) स्थिर वस्तु चित्रण तथा रङहरूको प्रयोग (ii) जनावर, चराचुरुङ्गी आदिको अध्ययन तथा प्रयोग	१२	(क) प्रयोगात्मक प्रश्न
९.	ब्रुट्टा तथा अक्षर	(क) ब्रुट्टा तथा अक्षर लेखनको परिचय, किसिम, महत्त्व तथा प्रयोगविधि (ख) साधारण ब्रुट्टा निर्माण तथा कुनै ब्रुई रङको प्रयोग (ग) कार्डको परिचय, किसिम, महत्त्व तथा निर्माण विधि (i) शुभकामना (ii) निमन्त्रणा (घ) साधारण अक्षर लेखन विधि (i) देवनागरी नेपाली	१४	(क) साधारण ब्रुट्टा तथा कार्ड निर्माण विधि (ख) साधारण अक्षर लेखन विधि (i) नेपाली (ii) अङ्ग्रेजी (iii) अङ्क - नेपाली र अङ्ग्रेजी	१२	(क) मौखिक तथा लिखित प्रश्न (ख) प्रयोगात्मक प्रश्न
१०.	मानव अङ्गको अध्ययन			(क) मानव अङ्गको अध्ययन कान, नाक आँखा, टाउको, हात तथा खुट्टा आदिको सामान्य अध्ययन	१५	(क) मौखिक तथा अवलोकन (ख) प्रयोगात्मक प्रश्न

Untitled-63.pdf

११.	रङहरुको निर्माण विधि	(क) स्थानीय वस्तुहरुबाट रङहरुको परिचय, किसिम, महत्त्व, प्रयोग तथा निर्माण विधि (ख) स्थानीय उपलब्ध वस्तुहरु कमेरोमाटो, रातो माटो, गेरुमाटो, पहेंलो माटो, अँगार, मोसो, ध्वाँसो आदि (ग)विभिन्न किसिमका हरिया बिरुवा, फुलहरु आदि	१०			(क) मौखिक तथा लिखित प्रश्न (ख) प्रयोगात्मक प्रश्न
		जम्मा शिक्षण घन्टी	१३०		११०	

६. शैक्षिक सामग्री (Educational Materials)

(क) रङ (पानी रङ, तेल रङ, एक्रेलिक, क्रेयन रङ तथा अन्य)
(ख) पेन्सिलहरु (HB,2B,3B,4B,5B,6B & Charcoal)
(ग) ब्रस (Brushes)
(घ) रङ मिसाउने भाँडो तथा पानी राख्ने भाँडो
(ङ) ड्रोइङ पेपर र क्यानभास (Canvas)
(च) इरेजर
(छ) ड्रोइङ बोर्ड (Drawing Board)
(ज) Spatula (Painting Knife)
(झ) Drawing Easel or Donkey (Drawing chair)
(ञ) Clips
(ट) Oil (Linseed oil, Turpentine)

शिक्षण विधि (Teaching Method)

विषयवस्तु विषय शिक्षण गर्दा विषय शिक्षकले विभिन्न कुराहरूमा ध्यान दिनुपर्दछ। पाठ प्रस्तुतीकरणको प्रारम्भ सामान्यतया छलफलबाट गराउनुपर्दछ। शिक्षणसिकाइ क्रियाकलापमा अवलोकन, प्रदर्शन, अभ्यास तथा प्रयोगलाई प्राथमिकता दिनुपर्दछ। विषयवस्तु प्रस्तुतिपछि विद्यार्थीलाई नै उदाहरण खोज्न लगाउनुपर्छ। विद्यार्थीहरूको रुचि र क्षमतालाई विचार गरी कक्षा वातावरणअनुसार सिर्जनात्मक रूपमा शिक्षणसिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालन गर्नुपर्दछ। विद्यार्थीहरूले सिकेका कुराहरू/ज्ञान आफ्नो कक्षामा, स्कुलमा आफ्नो घरमा वा अन्य ठाउँमा प्रयोग गर्ने कार्यमा जोड दिनुपर्दछ।

Untitled-64.pdf

शिक्षण सिकाइको सिलसिलामा विद्यालयमा उपलब्ध हुन नसक्ने सामग्री तथा स्रोत विभिन्न स्थानहरू, कला क्याम्पसहरू, आर्ट ग्यालरीहरू, म्युजियमहरू, कला प्रदर्शनीहरू तथा विभिन्न कलाकारहरूकहाँ लगी त्यहाँ प्रयोग भएका सामग्री, सञ्चालित अन्य क्रियाकलाप तथा चित्रकलासम्बन्धी विभिन्न वस्तुहरूको आवश्यकतानुसार प्रदर्शन तथा अवलोकन गराउनुपर्दछ।

उपर्युक्तअनुसार शिक्षणसिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालन गर्दा कक्षा वातावरणअनुकूल विभिन्न शिक्षण विधिहरू प्रयोग गर्नुपर्दछ। प्रयोगात्मक कक्षामा विद्यार्थीहरूले प्रश्न गर्दा कारण बताई प्रयोगात्मक कक्षालाई बढी समय दिई समस्या समाधान गर्नुपर्छ। कक्षामा प्रयोग गराउँदा सकेसम्म विद्यार्थीहरूलाई पूर्णरूपले सहाभागी गराउनुपर्छ। चित्रकला विषय पढाउँदा कक्षामा निम्नअनुसार शिक्षण विधि गर्नुपर्दछ :

(क) प्रदर्शन विधि (ख) प्रयोगात्मक विधि (ग) प्रश्नोत्तर - छलफल विधि

(घ) समस्या - समाधान विधि (ङ) खोज विधि इत्यादि।

मूल्याङ्कन विधि (Evaluation Scheme)

प्रत्येक पाठ पढाइसकेपछि निर्धारित शैक्षिक उद्देश्यहरू हासिल भए भएनन् भनी विद्यार्थीको मूल्याङ्कन गरिनुपर्दछ। दैनिक शिक्षणसिकाइ क्रियाकलापपश्चात् मूल्याङ्कन गर्दा शिक्षणसिकाइ क्रियाकलापका आधारमा कक्षा वातावरणअनुरूपका प्रश्नहरू सोधिनुपर्दछ। निर्माणात्मक (Formative) मूल्याङ्कनका लागि उल्लिखित कार्यका अतिरिक्त कक्षा ९ मा दुईओटा त्रैमासिक परीक्षा सञ्चालन गर्नुपर्दछ। कक्षा १० मा एक त्रैमासिक परीक्षा सञ्चालन गर्नुपर्दछ। कक्षा ९ र १० को पाठ्यक्रममा आधारित एस्.एल्.सी. परीक्षाको सैद्धान्तिक तथा प्रयोगात्मक परीक्षाको मूल्याङ्कन निम्नानुसार गर्नुपर्नेछ। परीक्षामा उत्तीर्ण हुनका लागि विद्यार्थीहरूले सैद्धान्तिक र प्रयोगात्मक दुवै परीक्षामा अलगअलग उत्तीर्णाङ्क प्राप्त गर्नुपर्नेछ।

कक्षा ९
सैद्धान्तिक परीक्षा

परीक्षाको किसिम	एकाइ	प्रश्नका किसिम र सङ्ख्या	पूर्णाङ्क	समय	कैफियत
पहिलो त्रैमासिक	१ - ४	छोटो - ४ वस्तुगत - ८	४ x ४ =१६ ८ x .५=४	१ घ.	प्रत्येक एकाइबाट १/१ छोटो उत्तर र २/२ वस्तुगत प्रश्न
दोस्रो त्रैमासिक	५- ९	छोटो - ४ वस्तुगत - ८	४ x ४ =१६ ८ x .५=४	१ घ.	प्रत्येक एकाइबाट १/१ छोटो उत्तर र २/२ वस्तुगत प्रश्न
अन्तिम परीक्षा	१-१०	छोटो - ८ लामो -२	८ x ४=३२ २ x९= १८	२.१५ घ.	प्रत्येकबाट कम्तीमा १/१ प्रश्न

Untitled-65.pdf

प्रयोगात्मक परीक्षा - ५० अङ्क

(क) प्रयोगात्मक कार्य (वर्षभरिको) - ५ अङ्क

(ख) प्रयोगात्मक कार्यपुस्तिका (Filing) - ५ अङ्क

(ग) प्रयोगात्मक परीक्षा - ४० अङ्क

- प्रयोगात्मक कार्यसूचीमध्येबाट कुनै कार्य गराई ती कार्यको अवलोकनको आधारमा - ३५ अङ्क
- प्रयोगात्मक कार्यसम्बन्धी मौखिक परीक्षा (vivavoce) - ५ अङ्क

कक्षा १०

सैद्धान्तिक परीक्षा

परीक्षाको किसिम	एकाइ	प्रश्नका किसिम र सङ्ख्या	पूर्णाङ्क	समय	कैफियत
पहिलो त्रैमासिक	१ - ४	छोटो - ४ वस्तुगत - ८	४ x ४ =१६ ८ x ५=४	१ घ.	प्रत्येक एकाइबाट १/१ छोटो उत्तर र २/२ वस्तुगत प्रश्न
दोस्रो त्रैमासिक	५- ९	छोटो - ४ वस्तुगत - ८	४ x ४ =१६ ८ x ५=४	१ घ.	प्रत्येक एकाइबाट १/१ छोटो उत्तर र २/२ वस्तुगत प्रश्न
अन्तिम परीक्षा	१-१०	छोटो - ८ लामो प्रश्न - २	८ x ४= ३२ २ x९= १८	२.१५ घ.	प्रत्येक एकाइबाट १/१

प्रयोगात्मक परीक्षा - ५० अङ्क

(क) प्रयोगात्मक कार्य (वर्षभरिको) - ५ अङ्क

(ख) प्रयोगात्मक कार्यपुस्तिका (Filing) - ५ अङ्क

(ग) प्रयोगात्मक परीक्षा - ४० अङ्क

- प्रयोगात्मक कार्यसूचीमध्येबाट कुनै कार्य गराई ती कार्यको अवलोकनको आधारमा - ३५ अङ्क
- प्रयोगात्मक कार्यसम्बन्धी मौखिक परीक्षा (vivavoce) ५ अङ्क

Untitled-66.pdf

वातावरण विज्ञान

१. परिचय

१.१ वातावरण विज्ञान

वातावरण एक विशाल एवम् जटिल क्षेत्र हो । यो सबै जीवजन्तु, बोटबिरुवा र निर्जीव वस्तुहरू, तिनीहरूबीचको सम्बन्ध, निर्भरता, अन्तरक्रिया आदिको समष्टिगत रूप हो । त्यसैले वातावरण जीवजन्तुहरू र अन्य पक्षहरूको समेत एक अभिन्न अङ्ग हो । वातावरण जोगाउनाले नै सबैको संरक्षण हुन्छ । मानिसको अथक प्रयास र प्रयत्नले विकासको गति द्रुतगतिले अगाडि बढ्दैछ । विकासको क्रममा नयाँ-नयाँ प्रविधि, औजार, उपकरण, साधन, रासायनिक पदार्थ, सिद्धान्त आदिको विकास र तिनको प्रयोग भइरहेको छ । नयाँ-नयाँ सिद्धान्त, कार्यविधि, सोचाइ आदिको प्रतिपादन पनि भइरहेको छ । यस किसिमका विकासका गतिविधिहरूबाट खासगरी मानवजाति बढी लाभान्वित भएको छ र जसबाट उसको जीवन प्रक्रिया संचालन गर्न सजिलो परेको छ । तैपनि विकासका सबै उपजहरू वातावरणका लागि कल्याणकारी छैनन् । कतिपय हातहतियार, रासायनिक वस्तु, यन्त्र, वातावरण संरक्षण र सम्वर्द्धनको दृष्टिमा लाभदायक छैनन् । उचित र होसियारीपूर्वक तिनको प्रयोग नभएमा तिनबाट पर्ने असरले जीवजन्तुको जीवन नै खतरामा पर्दछ । तसर्थ विकासका कार्यहरू वातावरण अनुकूल र दिगो हुन आवश्यक छ । विकास कार्यहरू वातावरण प्रतिकूल भएमा तिनबाट वातावरण ह्रास हुन्छ र सबैको वासस्थान पृथ्वी नै खतरामा पर्न जान्छ । मानव निर्मित वस्तुमा, मानवीय क्रियाकलाप, विकास गतिविधिहरू आदिको दुस्प्रभाव पृथ्वीमा परिरहेको छ । फलस्वरूपः वनविनाश, प्रदूषण, बाढीपहिरो, भू-क्षय, खानेपानीको अभाव, तापक्रम वृद्धि, ओजन तहको ह्रास जस्ता वातावरणीय समस्याहरू जटिल हुँदै गएका छन् । यस किसिमका समस्याहरूले जीवजन्तु, प्राकृतिक सम्पदा, सांस्कृतिक सम्पदा, मौसम, पानी आदि वातावरणीय पक्षहरूलाई प्रतिकूल असर पुऱ्याउँदै वातावरण स्वच्छ र स्वस्थ्य भएमा मात्र पृथ्वीमा भएको सम्पूर्ण जीवजन्तु बाँच्न सक्ने स्थिति कायम भइरहन्छ । तर पृथ्वीमा भएको कुनै एक पक्ष जस्तै : हावा, पानी, वनस्पति नाश हुँदा वा घटना अरू पक्षहरूमा प्रतिकूल असर पर्न जान्छ । यसको असरबाट मानिस पनि वञ्चित हुन सक्दैन । त्यसैले वातावरण संरक्षण सबैको चासोको विषय भएको छ । वातावरण संरक्षण जातिको प्रमुख भूमिका रहेको छ । यस किसिमको महत्त्वपूर्ण कार्यमा बालबालिका, युवायुवती, प्रौढ, वृद्ध आदि समुदायले आ-आफ्नो क्षेत्रबाट विशेष भूमिका निर्वाह गर्नुपर्ने हुन्छ । तसर्थ सबैले केही न केही मात्रामा भए पनि वातावरण संरक्षण र सम्वर्द्धनको आवश्यकता, महत्त्व आदिको ज्ञान प्राप्त गर्नु आवश्यक हुन्छ । खासगरी भविष्यमा कार्य क्षेत्रमा पुग्ने आजका बालबालिकालाई वातावरणको सन्दर्भमा ज्ञान दिनु अति आवश्यक हुन्छ । यसै परिप्रेक्ष्यलाई आत्मसात् गरी नेपाल सरकार शिक्षा मन्त्रालयले वातावरण विषयलाई प्राथमिकदेखि माध्यमिक कक्षासम्म समावेश गरेको छ । प्राथमिक तहमा कक्षा ४ र ५ मा वातावरणीय विज्ञान तथा स्वास्थ्य शिक्षा विषयको रूपमा रहेको छ भने कक्षा ६ देखि ८ सम्म जनसङ्ख्या र वातावरण शिक्षा विषयको रूपमा समावेश भएको छ ।

Untitled-67.pdf

माध्यमिक तहमा विज्ञान तथा वातवारण शिक्षाले अनिवार्य विषय र वातावरण विज्ञानले इच्छाधीन विषयको स्थान पाएको छ ।

वातावरण विज्ञान एक इच्छाधीन विषय भए तापनि यस विषयको माध्यमिक शिक्षामा विशेष महत्त्व छ । प्राथमिक तहदेखि वातावरण विषयको अध्ययन गर्दै आएका विद्यार्थीहरूले अझ थप ज्ञान प्राप्त गर्न चाहेमा यस विषयले अवसर प्रदान गरेको छ । यस अवसरले उनीहरूलाई उच्च शिक्षामा वातारण विज्ञान अध्ययन गर्नका लागि जग बसाल्नुका साथै यस विषयको अध्ययन गर्न हौसला बढाउने छ । वैज्ञानिक सिद्धान्त तथा विषयवस्तुलाई सरल र व्यावहारिक कार्य क्षेत्रहरूसँग मिलाइ यो विषय तयार गरिएको छ । यसले वातावरणसँग सम्बन्धित विभिन्न पक्षहरूमध्ये भौतिक, रसायन, जैविक, प्राकृतिक, सामाजिक तथा आर्थिक र स्वास्थ्य तथा सरसफाइ पक्षहरूलाई समेटेको छ । यी पक्षहरूसँग सम्बन्धित विषयवस्तुहरूलाई वातावरणका विभिन्न क्षेत्रहरूसँग आवद्ध गरी तिनको बीचको विद्यमान सम्बन्ध, अन्तरसम्बन्ध, निर्भरता आदिका बारेमा विद्यार्थीहरूमा ज्ञान, धारणा र सीपको विकास गर्ने लक्ष्य राखिएको छ । यस विषयको अध्ययनबाट विद्यार्थीहरूलाई वातावरण संरक्षण र सम्वर्द्धन गर्ने ज्ञान हुनुका साथै स-साना कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने, त्यस किसिमका कार्यहरूमा चासो दिने, सहभागी बन्ने, अरूलाई समेत वातावरण संरक्षण तथा सम्वर्द्धनका कार्यहरूमा लाग्ने प्रेरणा दिनसक्ने आदि पक्षहरूमा उनीहरूको क्षमताको विकास हुने अपेक्षा गरिएको छ ।

२. साधारण उद्देश्यहरू

माध्यमिक तहमा वातावरण विज्ञानको अध्ययन पूरा गरिसकेपछि विद्यार्थीहरू निम्न कुरामा सक्षम हुनेछन् :

१. हावा, पानी, जमिन, ऊर्जा र ध्वनि जस्ता भौतिक पक्षहरूको ज्ञान प्राप्त गरी तिनको वातावरणमा महत्त्व, असर र संरक्षणका उपायहरू व्याख्या गर्न ।

२. हावा, पानी, जमिन तथा ध्वनि प्रदूषणका कारणहरू र तिनबाट वातावरणमा हुने असरहरू परिचान गरी नियन्त्रणका उपायहरू व्याख्या गर्न ।

३. फोहोरमैला, उद्योग, विषादी तथा किटनाशक, मल र विषाक्त वस्तुहरूबाट वातावरणमा हुने असरहरूको पहिचान गरी उचित व्यवस्थापन तथा प्रयोगको व्याख्या गर्न ।

४. प्राकृतिक प्रकोप तथा मानवीय क्रियाकलापहरूबाट वातावरणमा पर्ने असरहरू वर्णन गरी तिनबाट बच्ने उपायहरू अपनाउन ।

५. पशुपक्षी, बोटबिरुवा र वनजङ्गलको महत्त्व र तिनको आपसी सम्बन्धको पहिचान पहिल्याउन ।

६. पशुपक्षी, बोटबिरुवा र वनजङ्गलको वातावरणीय महत्त्व बुझी तिनको संरक्षणको आवश्यकता र उपायहरू पहिल्याई संरक्षणका कार्यहरूमा सहयोग पुऱ्याउन ।

७. पारिस्थितिक प्रणालीको महत्त्व, बनोट, सन्तुलन र त्यस प्रणालीमा हुने रासायनिक चक्रको वर्णन गर्न र तिनको संरक्षणको कार्यहरूमा सहभागी हुन ।

Untitled-68.pdf

८. मानव र वातावरणको अन्तरसम्बन्ध देखाउन र जनसङ्ख्या बृद्धिबाट आउने समस्याहरू पहिचान गरी तिनका समाधानका उपायहरू वर्णन गर्न ।

९. कृषि प्रणाली र वातावरणका विभिन्न पक्षहरूको सम्बन्ध पहिचान गरी कृषिका गतिविधिहरूबाट वातावरणमा पर्ने असरहरू व्याख्या गर्न ।

१०. स्वास्थ्य वातावरणका लागि सरसफाइको आवश्यकता, स्वास्थ्यमा असर पुऱ्याउने विभिन्न पक्षहरू, सरुवा रोगहरू र तिनको रोकथामका उपायहरूबारे ज्ञान हासिल गरी तिनबाट बच्ने उपायहरू अपनाउन ।

११. स्थानीय वातावरणको स्थिति पहिचान गरी तिनका संरक्षणका उपाय तथा गतिविधिहरूको प्रचारप्रसार गर्न र ती कार्यमा सहभागी हुन ।

३. कक्षागत विषय क्षेत्र, एकाइ र विशिष्ट उद्देश्यहरू

कक्षा ९ र १० का कक्षागत विषय क्षेत्र र एकाइका विशिष्ट उद्देश्यहरू तल दिइएका छन् :

३.१ कक्षा ९ : कक्षागत विषय क्षेत्र, एकाइ र विशिष्ट उद्देश्यहरू

(क) भौतिक पक्ष

१. हावा

१.१ हावाको महत्त्व र यसको बनोटको वर्णन गर्न ।

१.२ हावा प्रदूषणको परिभाषा दिन ।

१.३ हावा प्रदूषणका स्रोतहरूको वर्णन गर्न ।

१.४ हावा प्रदूषणबाट वातावरणमा पर्ने असरहरू पहिल्याई तिनको वर्णन गर्न ।

१.५ हावा प्रदूषण नियन्त्रणका उपायहरू वर्णन गरी ती कार्यमा सहभागी बन्न ।

१.६ दूषित हावाबाट मानिसको स्वास्थ्य र अन्य जीवमा पर्ने सामान्य असरहरू पहिचान गर्न ।

२. पानी

२.१ जीवका लागि पानीको आवश्यकता व्याख्या गर्न ।

२.२ पानीका स्रोतहरू पहिचान गरी तिनको वर्णन गर्न ।

२.३ पानीका स्रोतहरू संरक्षण गर्ने उपायहरू वर्णन गरी तिनको संरक्षण कार्यमा सहभागी हुन ।

२.४ पानीको प्रदूषणको परिभाषा दिन ।

२.५ पानी प्रदूषणका कारणहरू व्याख्या गर्न ।

२.६ पानी प्रदूषण नियन्त्रणका उपायहरू वर्णन गर्न ।

२.७ दूषित पानीबाट मानव स्वास्थ्य र अरू जीवमा पर्ने सामान्य असरहरू पहिल्याउन ।

३. ध्वनि

३.१ ध्वनिको तीव्रताको परिभाषा दिन ।

३.२ ध्वनिको तीव्रताको नाप एकाइहरू पहिचान गर्न ।

Untitled-69.pdf

३.३ ध्वनि बहन क्षमताको व्याख्या गर्न ।

३.४ ध्वनि प्रदूषणका स्रोतहरू वर्णन गर्न ।

३.५ ध्वनि प्रदूषणबाट पर्ने असरहरू बताउन ।

३.६ ध्वनि प्रदूषण नियन्त्रणका उपायहरू पहिल्याई तिनलाई प्रयोगमा ल्याउन ।

४. तापक्रम वृद्धि तथा हावापानी परिवर्तन

४.१ तापक्रम वृद्धि तथा हावापानी परिवर्तनको पहिचान गरी सामान्य रूपमा वर्णन गर्न ।

४.२ तापक्रम वृद्धिले गर्दा पर्ने असरहरू वर्णन गर्न ।

४.३ हावापानी परिवर्तनका कारणहरू पहिल्याउन ।

४.४ तापक्रम वृद्धि नियन्त्रणका उपायहरूको सूची तयार गरी छोटकरीमा वर्णन गर्न ।

(ख) रासायनिक पक्ष

५. उद्योग

५.१ औद्योगिक विकासको महत्त्व वर्णन गर्न ।

५.२ औद्योगिक प्रदूषणको परिभाषा दिन ।

५.३ औद्योगिक प्रदूषणले पार्ने असरहरू वर्णन गर्न ।

५.४ औद्योगिक प्रदूषणको नियन्त्रणका उपायहरू बताई ती कार्यहरूमा सहयोग पुऱ्याउन ।

५.५ उद्योगमा काम गर्ने मानिसहरूले अपनाउनुपर्ने सुरक्षाका उपायहरू पहिल्याई तिनको महत्त्व वर्णन गर्न ।

(ग) जैविक पक्ष

६. वनजङ्गल

६.१ वनजङ्गलको महत्त्व वर्णन गर्न

६.२ वनजङ्गलमा हुने उपयोगी हुने केही प्रमुख बोटबिरुवाहरूको पहिचान गरी तिनको महत्त्व वर्णन गर्न ।

६.३ वनजङ्गलमा जीवहरूको निर्भरता व्याख्या गर्न

६.४ वन विनाशका कारणहरू पहिल्याई तिनको सङ्क्षेपमा व्याख्या गर्न ।

६.५ वन विनाशबाट हुने असरहरू पहिल्याउन ।

६.६ वनजङ्गलको संरक्षणका उपायहरू पहिचान गरी ती कार्यहरूमा सहयोग पुऱ्याउन ।

(घ) प्राकृतिक पक्ष

७. जमिन

७.१ जमिनको महत्त्व वर्णन गर्न ।

७.२ जमिनको बनोट र किसिम वर्णन गर्न ।

७.३ जमिन ह्रास हुनका कारणहरू पहिल्याउन ।

७.४ भू-क्षयको परिभाषा दिई यसबाट जमिनमा पर्ने असरहरू पहिल्याउन ।

७.५ भू-क्षय हुनाका कारणहरूको सूची तयार गर्न ।

Untitled-70.pdf

७.६ भू-क्षयबाट वातावरणमा पर्ने असरहरू वर्णन गर्न ।

७.७ भू-क्षय रोकथामका उपायहरू पहिल्याई तिनको वर्णन गर्न ।

(ङ) सामाजिक तथा आर्थिक पक्ष

८. मानव र वातावरण

८.१ मानिसलाई वातावरणको एक अभिन्न अङ्गको रूपमा पहिचान गर्न

८.२ वातारणअनुसार मानिसको अनुकूलता एवम् रहनसहन वर्णन गर्न

८.३ मानवीय क्रियाकलाहरूबाट आफ्नो वरपरको क्षेत्रमा परेका असरहरूको अवलोकन गरी प्रस्तुत गर्न ।

८.४ जनसङ्ख्या वृद्धिबाट प्रकृतिक स्रोतमा पर्ने असरहरू पहिल्याई तिनको व्याख्या गर्न ।

८.५ मानवीय क्रियाकलापहरूबाट वातावरणमा पर्ने असरहरू रोकथाम गर्ने उपायहरू पहिल्याइ तिनको वर्णन गर्न ।

(च) स्वास्थ्य तथा सरसफाइ पक्ष

९. फोहोरमैला

९.१ गाउँ तथा सहरी क्षेत्रबाट निस्कने फोहोर मैलाको किसिम पहिचान गर्न ।

९.२ फोहोर मैला व्यवस्थापनका उपायहरू पहिल्याई तिनको आवश्यकता वर्णन गर्न ।

९.३ फोहोर मैलाले वातावरणमा पार्ने असरहरू पहिचान गरी तिनको वर्णन गर्न ।

९.४ फोहोर मैलाबाट उत्पन्न हुने रोगहरूको पहिचान गरी सङ्क्षेपमा वर्णन गर्न ।

३.२ कक्षा १०: कक्षागत विषय, क्षेत्र, एकाइ र विशिष्ट उद्देश्यहरू

(क) भौतिक पक्ष

१ हरितगृह प्रभाव

१.१ हरितगृहको पहिचान गरी सङ्क्षेपमा वर्णन गर्न ।

१.२ हरितगृह ग्यासहरूको सूची तयार गरी तिनको वर्णन गर्न ।

१.३ हरितगृह प्रभाव हुनका कारणहरू वर्णन गर्न ।

१.४ हरितगृह प्रभाववाट पर्ने असरहरू पहिल्याउन ।

१.५ हरितगृह प्रभाव नियन्त्रण गर्ने उपायहरू पहिचान गर्न ।

१.६ हरितगृह प्रभाव नियन्त्रणको विश्वव्यापी प्रयासको सामान्य रूपमा बताउन ।

२. ओजन तह

२.१ ओजन तहको परिभाषा दिई सङ्क्षेपमा वर्णन गर्न ।

२.२ ओजन तहको महत्त्व पहिल्याउन ।

२.३ ओजन तहको बिनाश हुनका कारणहरू सङ्क्षेपमा वर्णन गर्न ।

२.४ ओजन तहको बिनाशबाट पर्ने असरहरूको पहिचान गरी तिनको व्याख्या गर्न ।

३. ऊर्जा

३.१ ऊर्जाको परिभाषा र महत्त्व वर्णन गर्न ।

Untitled-71.pdf

३.२ ऊर्जाको स्रोतहरूको पहिचान गर्न ।

३.३ नवीकरण गर्न सकिने ऊर्जाशक्ति संरक्षणका उपायहरू व्याख्या गर्न ।

३.४ नवीकरण गर्न नसकिने ऊर्जाशक्ति संरक्षणका उपायहरू वर्णन गर्न ।

३.५ ऊर्जा संरक्षण नगर्नाले वातावरणमा पर्ने असरहरू पहिचान गर्न ।

(ख) रसायनिक पक्ष

४. विषाक्त फोहोरमैला

४.१ विषाक्त फोहोरमैलाको परिभाषा दिन ।

४.२ विषाक्त फोहोरमैलाको किसिम र स्रोतहरू वर्णन गर्न ।

४.३ विषाक्त फोहोरमैलाको व्यवस्थापनका उचित उपायहरूको बारेमा व्याख्या गर्न ।

४.४ रेडियसन चुहावट तथा अन्य विषाक्तबाट पर्ने असरहरू पहिल्याउन ।

४.५ विषाक्त फोहोरमैलाबाट बच्ने उपायहरूको व्याख्या गर्न ।

(ग) जैविक पक्ष

५. पशुपन्छी

५.१ घरपालुवा र जङ्गली जनावरको महत्त्व पहिचान गर्न ।

५.२ नेपालमा पाइने केही प्रमुख पशुपन्छीहरूको पहिचान गरी तिनको वर्णन गर्न ।

५.३ मुख्य मुख्य दुर्लभ पशुपन्छीहरूको सूची तयार गरी केहीको वर्णन गर्न ।

५.४ पशुपन्छीहरू दुर्लभ हुनका कारणहरू पहिल्याउन

५.५ पशुपन्छी संरक्षणका आवश्यकताहरू व्याख्या गरी संरक्षणका उपायहरू पहिल्याउन ।

(घ) प्राकृतिक पक्ष

६. सीमसार पारिस्थितिक प्रणाली

६.१ सीमसार पारिस्थितिक प्रणालीको पहिचान गरी सङ्क्षेपमा वर्णन गर्न ।

६.२ सीमसारको महत्त्व व्याख्या गर्न ।

६.३ नेपालका केही प्रमुख सीमसारका बारेमा वर्णन गर्न ।

६.४ सीमसारको संरक्षणको आवश्यकता र उपायहरू वर्णन गर्न ।

(ङ) सामाजिक तथा आर्थिक पक्ष

७. कृषि प्रणाली

७.१ कृषि प्रणालीको पहिचान गरी यसको महत्त्व वर्णन ।

७.२ कृषि विकास र वातावरणीय विकास पक्षहरूको आपसी सम्बन्ध पहिल्याउन ।

७.३ रासायनिक मलको प्रयोगबाट वातावरणमा परेका असरहरू र तिनको कम गर्ने उपायहरू वर्णन गर्न ।

७.४ विषाक्त तथा किटनाशकहरूबाट कृषि प्रणालीमा परेको असरहरू र तिनलाई कम गर्ने उपायहरू वर्णन गर्न ।

Untitled-72.pdf

(च) स्वास्थ्य र सरसफाइ पक्ष

८. स्वास्थ्य र वातावरणको सम्बन्ध

८.१ वातावरणीय स्वास्थ्यको पहिचान गरी सङ्क्षेपमा वर्णन गर्न

८.२ स्वस्थ्य रहनका लागि स्वस्थयकर वातावरणको महत्त्व वर्णन गर्न ।

८.३ वातावरण प्रदूषण हुँदा स्वास्थ्यमा पर्ने असरहरू पहिल्याइ व्याख्यान गर्न ।

८.४ कुनै एक कार्यक्षेत्रको वातावरण र त्यसको स्वास्थ्यसँग सम्बन्ध पहिचान गरी वर्णन गर्न ।

४. कक्षागत विषय, क्षेत्र एवम् एकाइको क्रम र पाठ्यभार तालिका

क्षेत्र	कक्षा ९	घण्टी	कक्षा १०	घण्टी
(क) भौतिक पक्ष	१. हावा १.१ हावाको महत्त्व १.२ हावाको बनोट १.३ हावा प्रदूषण र यसका स्रोतहरू १.४ हावा प्रदूषणबाट वातावरणमा पर्ने असरहरू १.५ हावा प्रदूषण नियन्त्रणका उपायहरू	१५	१. हरितगृह प्रभाव १.१ हरितगृह प्रभावको धारणा १.२ हरितगृह ग्यास र स्रोतहरू ग्यास: कार्बनडाइअक्साइड, क्लोरोफोलोरोकार्बन, मिथेन, नाइट्रसअक्साइड स्रोत: जीवास्म इन्धन, रेफ्रिजेरेटर, फोम, फोहोर आदि । १.३ हरितगृह प्रभाव हुनका कारणहरू : इन्धन, वनविनाश, कृषि, उद्योग १.४ हरितगृह प्रभावबाट पर्ने अवसरहरू वनजङ्गल, कृषि, जनस्वास्थ्य, वन्यजन्तु, हावापानी र समुद्र १.५ हरितगृह नियन्त्रणका उपायहरू जीवाम्स इन्धनको उत्पादन र प्रयोग घटाउने, कलकारखानामा हरित ग्यासको नियन्त्रण, वायुमण्डलको हरितग्यास सोस्ने परिवर्तित स्थितिमा अनुकूलन १.६ विद्यमान विश्वव्यापी प्रयास	१३
	२. पानी २.१ पानीको महत्त्व २.३ पानीका स्रोतहरू	१५	२. ओजन तह २.१ ओजन तहको परिचय २.२ ओजन तहको महत्त्व	१३

Untitled-73.pdf

	२.३ पानीका स्रोतहरू संरक्षण गर्ने उपायहरू २.४ पानी प्रदूषणको परिभाषा २.५ पानी प्रदूषणका कारणहरू २.६ पानी प्रदूषण नियन्त्रणका उपायहरू २.६ दूषित पानीबाट मानव स्वास्थ्य र जीवमा पर्ने असरहरू		२.३ ओजन तह विनाश हुनुका कारणहरू २४. ओजन तहको विनाशबाट पर्ने असरहरू	
	३. ध्वनि ३.१ ध्वनिको तीव्रताको परिभाषा ३.२ ध्वनिको तीव्रताको नाप एकाइहरू ३.३ ध्वनि बहन क्षमता ३.४ ध्वनि प्रदूषणका स्रोतहरू ३.५ ध्वनि प्रदूषणका असरहरू ३.६ ध्वनि प्रदूषण नियन्त्रणका उपायहरू	१२	३. ऊर्जा ३.१ ऊर्जाको परिभाषा र महत्त्व ३.२ ऊर्जाका स्रोतहरू ३.३ नवीकरण गर्न सकिने ऊर्जा शक्तिको संरक्षणका उपायहरू ३.४ नवीकरण गर्न नसकिने ऊर्जा शक्तिको संरक्षणका उपायहरू ३.५ ऊर्जा संरक्षण नगर्नाले वातावरणमा पर्ने असरहरू	१५
	४. तापक्रम वृद्धि तथा मौसम परिवर्तन ४.१ तापक्रम वृद्धि तथा हावापानी परिवर्तनको पहिचान ४.२ विश्वव्यापी तापक्रम वृद्धिको असरहरू ४.३ हावापानी परिवर्तनका कारणहरू ४.४ तापक्रम वृद्धि तथा हावापानी परिवर्तन नियन्त्रणका उपायहरू	१२		
(ख) [illegible]	५. उद्योग ५.१ औद्योगिक विकासको महत्त्व ५.२ औद्योगिक प्रदूषणको परिभाषा ५.३ औद्योगिक प्रदूषणले पार्ने असरहरू	२०	४. विषाक्त फोहोरमैला ४.१ विषाक्त फोहोरमैलाको परिभाषा ४.२ विषाक्त फोहोरमैलाका स्रोत र किसिमहरू ४.३ विषाक्त फोहोरमैलाको व्यवस्थापनका उपायहरू	१४

Untitled-74.pdf

	५.४ औद्योगिक प्रदूषण नियन्त्रणका उपायहरू ५.५ उद्योगमा काम गर्ने मानिसले अपनाउनुपर्ने सुरक्षाका उपायहरू		४.४ रेडियसन चुहावट तथा विषाक्तबाट हुने असरहरू ४.५ विषाक्त फोहोरमैलाबाट बच्ने उपायहरू	
(ग) जैविक पक्ष	**६. बनजङ्गल** ६.१ बनजङ्गलको महत्त्व ६.२ बनजङ्गलमा पाइने उपयोगी बोटबिरुवा ६.३ बनजङ्गलमा जीवनको निर्भरता ६.४ बन विनाशका कारणहरू ६.५ बन विनाशबाट पर्ने असरहरू ५.६ बनजङ्गलको व्यवस्थापन र संरक्षणका उपायहरू	२०	**५. पशुपन्छी** ५.१ घरपालुवा र जङ्गली जनावरको महत्त्व ५.२ नेपालमा पाइने केही प्रमुख पशुपन्छीहरू ५.३ मुख्य-मुख्य दुर्लभ पशुपन्छीको सङ्क्षिप्त परिचय ५.४ पशुपन्छी लोप हुनाका कारणहरू ५.५ पशुपन्छी संरक्षणका उपायहरू	१८
(घ) प्राकृतिक पक्ष	**७. जमिन** ७.१ जमिनको महत्त्व ७.२ जमिनको बनोट र किसिम ७.३ भूक्षय र यसको असर ७.४ भूक्षयका कारणहरू ७.५ भूक्षयबाट वातावरणमा पर्ने असरहरू ७.६ भूक्षय रोकथामका उपायहरू	२०	**६. सीमसार पारिस्थितिक प्रणाली** ६.१ सीमसार पारिस्थितिक प्रणालीको परिचय ६.२ सीमसारको महत्त्व ६.३ नेपालका केही प्रमुख सीमसारहरू ६.४ सीमसार संरक्षणको आवश्यकता ६.५ सीमसार संरक्षणका उपायहरू	
(ङ) सामाजिक तथा आर्थिक पक्ष	**८. मानव र वातावरण** ८.१ मानिस वातावरणको एक अभिन्न अङ्ग ८.२ मानवीय क्रियाकलापले गर्दा वातावरणमा पर्ने असरहरू ८.३ मानवीय क्रियाकलापले गर्दा वातावरणमा पर्ने असरहरू रोकथाम गर्ने उपायहरू	१८	**७. कृषि प्रणाली** ७.१ कृषि प्रणालीको परिचय र महत्त्व ७.२ कृषि विकास र वातावरणीय पक्षहरूको सम्बन्ध ७.३ कृषिमा रासायनिक मलको प्रयोग, असर र नियन्त्रणका उपायहरू ७.४ विषाक्त तथा कीटनाशकहरूको प्रयोग, असर र नियन्त्रणका उपायहरू	१२

Untitled-75.pdf

(च) स्वास्थ्य र सरसफाइ पक्ष	९. फोहोरमैला ९.१ गाउँ र सहरबाट निस्कने फोहोरमैलाका किसिम तथा स्रोतहरू ९.२ फोहोरमैला व्यवस्थापनका उपायहरू ९.३ फोहोरमैलाले वातावरणमा पार्ने असरहरू ९.४ फोहोरमैलाबाट उत्पन्न हुने समस्या तथा रोगहरू	१८	८. स्वास्थ्य र वातावरणको सम्बन्ध ८.१ वातावरणीय स्वास्थ्यको परिचय ८.२ स्वस्थकर वातावरणको महत्त्व ८.३ वातावरण प्रदूषणका असर ८.४ कुनै एक कार्यक्षेत्रको वातावरण ८.५ अस्वस्थकर वातावरणको स्वास्थ्यमा असर	१०

३. पाठ्यक्रम विस्तृतीकरण

पाठ्यक्रममा समावेश भएका उद्देश्यअनुसार कक्षा ९ र १० का लागि पाठ्यक्रम विस्तृतीकरण गरिएको छ । पाठ्यक्रम विस्तृतीकरणमा विषय, क्षेत्रगत विषयवस्तुहरू, पाठ्यभार, शिक्षण विधि तथा क्रियाकलाप, शैक्षिक सामग्री र मूल्याङ्कन विधि राखिएका छन् । प्रत्येक कक्षाको विस्तृतीकरण तलको तालिकामा दिइएको छ :

३.१ पाठ्यक्रम विस्तृतीकरण

कक्षा ९

विषय, क्षेत्र र एकाइ	शिक्षण विधि तथा क्रियाकलाप	शैक्षिक सामग्री	मूल्याङ्कन
(क) भौतिक पक्ष १. हावा १.१ हावाको महत्त्व • श्वासप्रश्वास, जलन, प्रकाश संश्लेषण, कार्बनडाइअक्साइड र अक्सिजनको सन्तुलन १.२ हावाको बनोट • नाइट्रोजन, अक्सिजन, कार्बनडाइडअक्साइड, आर्गन, निओन, हिलियम, जलवाष्प १.३ हावा प्रदूषण र यसका स्रोतहरू • हावा प्रदूषण • धुवाँ, कार्बनडाइअक्साइड, कार्बन, मनोअक्साइड, नाइट्रोजनअक्साइड, सल्फरअक्साइड, वाष्पशील हाइड्रोकार्बन यौगिक	व्याख्या, अवलोकन, छलफल, स्थलगत अध्ययन, प्रतिवेदन, Co_2 र O_2 को उपस्थितिको प्रयोग, अवलोकन प्रदूषित र स्वच्छ पानीको नमुना	हावा बनोटको तालिका, चित्रहरू, स्तम्भ चित्र	वस्तुगत र विषयगत प्रश्नहरू, प्रश्नोत्तर, समूहगत कार्य, अवलोकन, प्रतिवेदन, एकाइ परीक्षा

Untitled-76.pdf

• धुलो, फोहोरमैला, यातायात, इन्धन, किटनाशक औषधी, • मानवीय क्रियाकलापहरू • विकास गतिविधि जस्तै, सडक, घरनिर्माण र फोहोरमैला आदिबाट हावा प्रदूषण १.५ हावा प्रदूषणको वातावरणमा असर • जीवहरू प्राकृतिक सम्पदा, सांस्कृतिक सम्पदा, वायुमण्डलको दृश्य १.६ हावा प्रदूषण नियन्त्रणको उपायहरू • धुवाँ नियन्त्रण • धुलो नियन्त्रण • फोहोरमैलाको व्यवस्थापन • आधुनिक प्रविधिको प्रयोग • फोहोर पानीको प्रशोधन			
२. पानी २.१ पानीको महत्त्व • खाना, सरसफाइ, जीवहरूको शरीर निर्माण, प्रकाश संश्लेषण क्रिया २.२. पानीका स्रोतहरू • नदी, ताल, पोखरी, खोला, सागर, झरना र सतहमुनिको पानी २.३. पानीका स्रोतहरू संरक्षण गर्ने उपायहरू • जलधारको संरक्षण, वनजङ्गलको संरक्षण, जमिनको संरक्षण, उचित सदुपयोग, पानीको प्रशोधन र पुनः प्रयोग • जनचेतना अभिवृद्धि २.४ पानी प्रदूषणको धारणा २.५ पानी प्रदूषणको कारण र नियन्त्रणका उपायहरू • सरसफाइ • ढलको व्यवस्था • फोहोरमैला व्यवस्थापन	व्याख्या, छलफल, प्रदर्शन, प्रदूषित पानीको परीक्षण, वाष्पीकरण, फिटकिरी, आफ्नो स्थानको खानेपानीको स्थितिको प्रतिवेदन	पोस्टर, वृत्ताकार रेखाचित्र, जलचक्रको चित्र, प्रदूषित पानी, फिल्टर पेपर, गिलास, चम्चा	विद्यार्थीबाट परिक्षणको प्रतिवेदन प्रस्तुति, विद्यार्थीको सहभागिता, वस्तुगत र विषयगत प्रश्नहरू, एकाइ परीक्षा

Untitled-77.pdf

• उद्योगको फोहोर पानी नियन्त्रण २.६ दूषित पानीको असर • दुर्गन्ध, रोग			
३. ध्वनि ३.१ ध्वनिको तीव्रताको परिभाषा डेसिबेल्स चार्टस् ३.२ ध्वनिको तीव्रताको नाप एकाइहरू • बाट/बर्गमिटर, डिसिबेल्स्ट, थ्रेसहोल्ड अफ हेरिङ (१. बाट /बर्गमिटर), शून्य, डेसिबल ३.३ ध्वनि वहन क्षमता • अधिकतम, मध्य र सबभन्दा कम ३.४ ध्वनि प्रदूषणका स्रोतहरू • समाज, (भीडभाड र होहल्ला) • प्राकृतिक घटना जस्तै, चट्याङ, पशुपक्षी र खोलानाला • मानवनिर्मित जस्तै, यातायातका साधानहरू, कलकारखाना, सञ्चारका साधानहरू र बाजागाजा ३.५ ध्वनि प्रदूषणका असरहरू • श्रवणशक्ति कम हुने, रक्तचापको रोग, मस्तिष्कमा तनाव, वानीव्यहोरामा फरक, जीवजन्तु भड्कने ३.६ ध्वनि प्रदूषण नियन्त्रणका उपायहरू • यातायातको साधनहरूको नियन्त्रण, उद्योगहरूबाट निस्कने ध्वनिको नियन्त्रण, बढी आवाज निस्कने सञ्चारका माध्यम र बाजागाजाको सीमित प्रयोग, कानुनी व्यवस्था • खुला क्षेत्र र हरित क्षेत्रको वृद्धि, सडकको किनारामा वृक्षरोपण, ध्वनि बाधक पर्खालको निर्माण	व्याख्या, छलफल, अवलोकन, प्रदर्शन, स्थलगत अध्ययन, अवलोकन	चार्ट, अडयोमिटर, टुनिङफोर्क	विषयगत र वस्तुगत प्रश्नहरू, सहभागिता, एकाइ परीक्षा

Untitled-78.pdf

४. तापक्रममा वृद्धि तथा हावापानी परिवर्तन ४.१ हावापानी परिवर्तन • धारणा कारण र असर ४.२ तापक्रम वृद्धि • धारणा, कारण र असरहरू ४.३ तापक्रम वृद्धि तथा हावापानी परिवर्तन नियन्त्रणका उपायहरू • साधारण उपायहरू	प्रतिवेदन प्रस्तुति, समूहगत कार्य, छलफल	चित्रहरू	प्रतिवेदन, विषयगत र वस्तुगत प्रश्नहरू सहभागिता, एकाइ परीक्षा
(ख) रसायनिक पक्ष ५. उद्योग ५.१ औद्योगिक विकासको महत्त्व ५.२ औद्योगिक प्रदूषणको परिभाषा ५.३ औद्योगिक प्रदूषणले पार्ने असरहरू • हावा, पानी, माटो-प्रदूषण, जीवजन्तुको स्वास्थ्यमा असर, ध्वनि प्रदूषण, विषाक्त लगायतका फोहोरमैलाको वृद्धि ५.४ औद्योगिक प्रदूषण नियन्त्रणका उपायहरू • फोहोरमैलाको नियन्त्रण र प्रशोधन, धुवाँ, धुलो, आवाजको नियन्त्रण, आवास क्षेत्रभन्दा टाढा उद्योगको स्थापना ५.५ उद्योगमा काम गर्ने मानिसले अपनाउनु पर्ने सुरक्षाका उपायहरू • काम गर्दा होसियारी अपनाउने • औजार तथा साधारण यन्त्र ठीक ठाउँमा राख्ने • औजार तथा साधारण यन्त्रको स्थिति ठीक राख्ने • कार्यस्थल सफा राख्ने • कार्यस्थलभित्र धूमपान नगर्ने	व्याख्या, छलफल, अवलोकन, प्रतिवेदन तयारी र प्रस्तुति, प्रश्नोत्तर, समूहगत कार्य र छलफल	पोस्टर, चित्र, भिडियो फिल्म, स्लाइड	विषयगत र वस्तुगत प्रश्नहरू, प्रतिवेदन, सहभागिता, प्रश्नोत्तर, एकाइ परीक्षा
(ग) जैविक पक्ष ६. वनजङ्गल ६.१ वनजङ्गलको महत्त्व • पारिस्थितिक प्रणालीको सन्तुलन, जीवजन्तुको आश्रय, उपयोगिता (आयआर्जन, उद्योग सञ्चालन, औषधीको स्रोत, व्यापार)	व्याख्या, छलफल, अवलोकन, प्रतिवेदन तयारी र प्रस्तुति, प्रश्नोत्तर, समूहगत कार्य	चार्ट, पोस्टर, चित्र	विषयगत र वस्तुगत प्रश्नहरू, प्रतिवेदन, सहभागिता, प्रश्नोत्तर, एकाइ परीक्षा

Untitled-79.pdf

६.२ बनजङ्गलमा पाइने उपयोगी बोटबिरुवा • फल फल्ने बोटबिरुवा • फूल फुल्ने बोटबिरुवा • जडिबुटीहरू ६.३ बनजङ्गलमा जीवनको निर्भरता • बनजङ्गल र मानिस • बनजङ्गल र पशुपन्छी (खाना तथा आहाराको स्रोत, बासस्थान, पारिस्थितिक प्रणालीको सन्तुलन) ६.४ वन विनाश • धारणा ६.५ वन विनाशका कारणहरू • जनसङ्ख्याको चाप, व्यापारीकरण, अति चरण, भूक्षय, बाढीपहिरो, खोरिया फडानी, अवैज्ञानिक खेती प्रणाली, आगलागी • अनियन्त्रित रूपमा बनजङ्गलको फडानी, वैकल्पिक ऊर्जाको व्यवस्था नहुनु • स्थानीय समुदायमा बनसंरक्षणको चेतनाको कमी ६.६ वन विनाशबाट पर्ने असरहरू • हावापानीमा परिवर्तन, अतिवृष्टि, वायु प्रदूषण, जलस्रोतको कमी, वन्यजन्तुको नाश, कृषि उत्पादनमा कमी, बनपैदावारमा कमी, रोगव्याधिको वृद्धि, ६.७ बनजङ्गलको व्यवस्थापन र संरक्षणका उपायहरू • वृक्षरोपण, अतिचरणमा कमी, व्यापारीकरण नगर्ने, निजी बनको विकास, कृषि बनको विकास, वैकल्पिक इन्धनको विकास, वन पैदावारको न्यूनतम प्रयोग, कानुनी व्यवस्था, जनचेतना अभिवृद्धि, (ख) प्राकृतिक पक्ष ६ जमिन (१) जमिनको महत्त्व • जीवजन्तुको बाँच्ने आधार तथा आश्रय, खाद्यान्न, उत्पादन, पारिस्थितिक प्रणालीको सन्तुलन,	व्याख्या, छलफल, प्रश्नोत्तर, प्रदर्शन, प्रतिवेदन तयारी, समूहगत कार्य	पोस्टर, चार्ट, नमुना, खेतीपाती गरेको जमिन	विषयगत र वस्तुगत प्रश्नहरू, प्रतिवेदन, सहभागिता, एकाइ

Untitled-80.pdf

कपासको उत्पादन, विकास कार्यको आधार, विभिन्न तत्त्वको स्रोत			परीक्षा
७.२ माटोको बनोट स-साना चट्टान, खनिज पदार्थ, हावा, पानी			
• माटोको किसिम दोमोट माटो, बलौटे माटो, मृत्तिका माटो, काली माटो, अम्लीय माटो			
७.३ भू-क्षय			
• धारणा			
• भू-क्षयका किसिमहरूको वर्गीकरण			
• सतह क्षय, नदीको स-साना धारबाट हुने क्षय, नदीको तटीय कटान, गल्लीक्षय, पानीको थोपाबाट हुने क्षय			
७.४ भू-क्षयका कारणहरू			
• वर्षा, वनविनाश, खोरिया,फडानी, अतिचरन, हुरीबतास, बाढीपहिरो			
७.५ भू-क्षयबाट वातावरणमा पर्ने असरहरू			
• वनस्पतिमा ह्रास, पशुपन्छीको वासस्थानमा असर, खेतीपातीमा ह्रास, उत्पादकत्वमा ह्रास, माटोको उर्वराशक्तिमा ह्रास			
७.६ भूक्षय रोकथामका उपायहरू			
• यान्त्रिक विधि: गङ्गा सुधार/भीरस्थितिकरण, बाँध तथा पर्खाल निर्माण, निकासको उचित प्रबन्ध, बाढीपहिरोको नियन्त्रण, सिँचाइ तथा नदीको प्रभाव नियन्त्रण, वनजङ्गलको संरक्षण			
• जैविक विधि:			
• अधिचरनको रोकथाम, बनजङ्गलको संरक्षण, खेतबारीबाट बग्ने पानी ढलको उचित व्यवस्था, वृक्षरोपण, घाँस रोपण, फलफूल खेती, कृषि वन,			

Untitled-81.pdf

(ङ) सामाजिक तथा आर्थिक पक्ष ८ मानव र वातावरण ८.१ मानिस वातावरणको एक अभिन्न अङ्ग • मानिसको वातावरणमा निर्भरता, मानिसको रहनसहन, अनकूलता, बसोबास, लवाइखुवाइ ८.२ मानवीय क्रियाकलापहरूले गर्दा वातावरणमा पर्ने असरहरू • प्रदूषण, भूक्षय, प्राकृतिक स्रोतको नाश, वन्यजन्तुको विनाश, पानीको स्रोतमा कमी, रोगव्याधिको वृद्धि ८.३ मानवीय क्रियाकलापहरूले गर्दा वातावरणमा पर्ने असरहरू रोकथाम गर्ने उपायहरू • प्राकृतिक स्रोतको कम प्रयोग, प्राकृतिक स्रोतको संरक्षण कार्यक्रम सञ्चालन, फोहोरमैला तथा हानिकारक वस्तुको नियन्त्रण • जनचेतना अभिवृद्धि	व्याख्या, छलफल, तुलनात्मक अध्ययन, प्रतिवेदन तयारी र प्रस्तुति, समूहगत कार्य	चित्र, पोस्टर, वृत्तचित्र, बोटबिरुवा, वनजङ्गल	विषयगत र वस्तुगत प्रश्नहरू, सहभागिता, प्रतिवेदन प्रस्तुति, एकाइ परीक्षा
(च) स्वास्थ्य तथा सरसफाइ पक्ष ९ फोहोरमैला ९.१ घर र सहरबाट निस्कने फोहोरमैलाका किसिम र स्रोतहरू • फोहोर मैलाको किसिम तथा भिन्नता, तिनका स्रोतहरू कम गर्ने उपायहरू ९.२ फोहोरमैला व्यवस्थापनका उपायहरू • सङ्कलन व्यवस्था, सहर र घरमा फोहोरमैला व्यवस्थापन गर्ने तरिकाहरू जस्तै: गाड्ने, पोल्ने, मल बनाउने, आदिको तुलना, जनसहभागिता, कार्यक्रमको रूपमा फोहोरमैलाको व्यवस्थापन • फोहोरमैलाको प्रशोधन र पुनः प्रयोग ९.३ फोहोरमैलाले वातावरणमा पार्ने असरहरू, दुर्गन्ध, अस्वस्थकर वातावरण, हावा, पानी र माटो प्रदूषण, ढल तथा निकास	व्याख्या, छलफल, अवलोकन, प्रतिवेदन तयारी र प्रस्तुति, प्रश्नोत्तर, समूहगत कार्य र छलफल	पोस्टर, चित्र, फोहोरस्थान, भिडियो फिल्म, स्लाइड	विषयगत र वस्तुगत प्रश्नहरू, सहभागिता, प्रतिवेदन, एकाइ परीक्षा

Untitled-82.pdf

रोकावट, विभिन्न किसिमका रोगव्याधि फैलावट ९.४ फोहोरमैलाबाट आउने समस्या तथा सामान्य रोगहरू			

५.२ पाठ्यक्रम विस्तृतीकरण

कक्षा १०

विषय, क्षेत्र र एकाइ	शिक्षण विधि तथा क्रियाकलाप	शैक्षिक सामग्री	मूल्याङ्कन
(क) भौतिक पक्ष १. हरितगृह प्रभाव १.१ धारणा १.२. हरितगृह ग्यास र स्रोत १.३ हरितगृह ग्यासको प्रभाव १.४ कारण, असर र नियन्त्रणका उपायहरू	व्याख्या, छलफल, प्रश्नोत्तर, प्रतिवेदन तयारी र प्रस्तुति, समूहगत कार्य,	चित्रहरू, फोटो, भिडियो, फिल्म	विषयगत र वस्तुगत प्रश्नहरू, सहभागिता, प्रश्नोत्तर, समूहगत कार्य, गृहकार्य, एकाइ परीक्षा
२. ओजन तह २.१ ओजन तहको परिचय र महत्त्व २.२ ओजन तह विनाश हुनुको कारणहरू २.३ ओजन तहको विनाशबाट पर्ने असरहरू	व्याख्या, छलफल, प्रश्नोत्तर, प्रतिवेदन तयारी र प्रस्तुति, समूहगत कार्य	चित्रहरू, फोटो, भिडियो, फिल्म	विषयगत र वस्तुगत प्रश्नहरू, सहभागिता, प्रश्नोत्तर, समूहगत कार्य, गृहकार्य, एकाइ परीक्षा
३. ऊर्जा ३.१ ऊर्जाको परिभाषा र महत्त्व • महत्त्वः ताप, प्रकाश, इन्धन, उद्योग सञ्चालन, यातायात सञ्चालन ३.२ ऊर्जाका स्रोतहरू • नवीकरण गर्न सकिने शक्ति (सूर्य शक्ति, हावा, पानी, गोबरग्यास, बतास, जलशक्ति) • नवीकरण गर्न नसकिने शक्ति (ग्यास, खनिज, तेल, कोइला) ३.३. नवीकरण गर्न सकिने ऊर्जाशक्तिको संरक्षणका उपायहरू • जैविक ऊर्जाको विकास, ऊर्जा नोक्सान हुनबाट बचावट, ऊर्जाको कम खपत गर्ने,	व्याख्या, छलफल, प्रश्नोत्तर, प्रदर्शन, प्रतिवेदन तयारी, समूहगत कार्य	नमुना, पोस्टर, चार्ट	विषयगत र वस्तुगत प्रश्नहरू, सहभागिता, प्रतिवेदन, एकाइ परीक्षा

Untitled-83.pdf

स्तरयुक्त उपकरणको प्रयोग, सौर्यशक्तिको प्रयोग ३.४ नवीकरण गर्न नसकिने ऊर्जाशक्तिको संरक्षणका उपायहरू • कम खपत गर्ने, खानीलाई जोगाउने ३.५ ऊर्जा संरक्षण नगर्नाले वातावरणमा पर्ने असरहरू • प्राकृतिक स्रोतको विनाश, जीवजन्तुको विनाश, जलवायुमा परिवर्तन, इन्धनको सङ्कट, स्वास्थ्यमा प्रतिकूल असर			
(ख) रासायनिक पक्ष ४. विषाक्त फोहोरमैला ४.१ विषाक्त फोहोरमैलाको परिभाषा ४.२ विषाक्त फोहोरमैलाका स्रोतहरू र किसिम • स्रोतहरू : उद्योगधन्धाबाट निस्कने फोहोरमैला, धातु उद्योगबाट निस्कने रसायन तथा धातु, रासायनिक उद्योग, अस्पताल तथा स्वास्थ्य केन्द्र, अनुसन्धात्मक प्रयोगशाला • किसिम : ठोस, ग्यास र तरल (मर्करी यौगिक, अम्ल, साइनाइड, मर्करी, शिक्षा यौगिक) ४.३ विषाक्त फोहोरमैलाको व्यवस्थापनका उपायहरू • कम उत्पादन, उचित मात्रामा प्रयोग, गाड्ने व्यवस्था, प्रशोधन, पुनः प्रयोग, बालेर नाश गर्न हुनेलाई बालेर नाश गर्ने, कम विषाक्त वस्तुमा परिवर्तन, कानुनी व्यवस्था ४.४ रेडियसन चुहाबट तथा विषाक्तबाट हुने असरहरू • भूमि प्रदूषण, पानीको स्रोत दूषित हुनु, हावा प्रदूषण, जीवजन्तुको नाश, मानव स्वास्थ्यमा असर	व्याख्या, छलफल, अवलोकन, प्रतिवेदन तयारी र प्रस्तुति, प्रश्नोत्तर, समूहगत कार्य र छलफल	नमुना, पोस्टर, चार्ट	विषयगत र वस्तुगत प्रश्नहरू, प्रतिवेदन, सहभागिता, एकाइ परीक्षा

Untitled-84.pdf

४.५ विषाक्त फोहोरमैलाबाट बच्ने उपायहरू • विषाक्त फोहोरमैलासम्बन्धी उद्योग बसोबास क्षेत्रभन्दा टाढा स्थापना, विषाक्त फोहोरमैलाको कम प्रयोग, विषाक्त फोहोरमैलाको पुनः प्रयोग वा प्रशोधन र नियन्त्रण • जनचेतना अभिवृद्धि			
(ग) जैविक पक्ष ५. पशुपन्छी ५.१ घरपालुवा र जङ्गली जनावरको महत्त्व ५.२ नेपालमा पाइने केही प्रमुख पशुपन्छीहरू ५.३ जङ्गली जनावर लोप हुनुका कारणहरू • प्राकृतिक प्रकोप, बासस्थानको विनाश, जथाभावी सिकार गर्नु, मानवीय अतिक्रमण, संरक्षणको कमी, जनचेतनाको कमी ५.४ मुख्य-मुख्य दुर्लभ पशुपन्छीको सामान्य परिचय • बाघ, एकसिङ्गे गैंडा, कस्तुरी मृग, ब्वासो, चितुवा, चरी बाघ, गौरी गाई, कृष्णसार, दुम्सी, कछुवा, सुनगोरी, मगरगही, डाँफे ५.५ पशुपन्छी लोप हुनाका कारणहरू • उचित बासस्थानको अभाव, आहारको कमी, प्राकृतिक स्वरूपको विनाश, मानवीय अतिक्रमण ५.६ पशुपन्छी संरक्षणका उपायहरू • राष्ट्रिय निकुञ्ज र आरक्ष, प्राकृतिक बासस्थानको संरक्षण, चिडियाखाना • वनजङ्गलको संरक्षण	अवलोकन, स्थलगत अध्ययन, छलफल, प्रतिवेदन, प्रश्नोत्तर, व्याख्या	पोस्टर, चित्र	प्रतिवेदन प्रस्तुतीकरण, समूहगत सहभागिता, विषयगत र वस्तुगत प्रश्नहरू, एकाइ परीक्षा
(घ) प्राकृतिक पक्ष ६. सीमसार पारिस्थितिक प्रणाली ६.१ धारणा ६.२ सीमसार क्षेत्रको महत्त्व	व्याख्या, छलफल, अवलोकन, प्रतिवेदन तयारी र प्रस्तुति, प्रश्नोत्तर, समूहगत कार्य र	चार्ट, पोस्टर	विषयगत र वस्तुगत प्रश्नहरू, प्रतिवेदन, सहभागिता,

Untitled-85.pdf

• मानिसको खाद्यान्नको स्रोत • जङ्गली पशुपन्छीको खानाको स्रोत • धार्मिक स्थान • वातावरण सन्तुलन आदि ६.३ नेपालका प्रमुख सीमसारहरू • नदी, ताल, पोखरी, धाप, पानी सञ्चय गरेको स्थान, धानखेत ६.४ सीमसारको संरक्षणको आवश्यकता र उपायहरू • संरक्षण नीति • संरक्षण कार्यक्रम	छलफल		प्रश्नोतर, एकाइ परीक्षा
(ङ) सामाजिक तथा आर्थिक पक्ष ७. कृषि प्रणाली ७.१ कृषि प्रणालीको पहिचान र त्यसको महत्त्व • खाद्यान्नको स्रोत, राष्ट्रिय आम्दानीको स्रोत, रोजगारी, उद्योगको लागि कच्चा पदार्थको उपलब्धता ७.२ कृषिका विकास र वातावरणीय पक्षहरूको सम्बन्ध • जमिन • पशुपालन • सिंचाइ • प्रविधि ७.३ कृषिमा प्रयोग हुने रासायनिक मल तथा विषाक्तबाट वातावरणमा पर्ने असरहरू • रासायनिक मलले गर्दा माटोको ह्रास, उर्वराशक्तिमा कमी, जमिनको अत्यधिक प्रयोग • कीटनाशक औषधीको जथाभावी प्रयोग ७.४ कृषिमा प्रयोग हुने रासायनिक मल तथा विषाक्तबाट वातावरणमा पर्ने असर कम गर्ने उपायहरू • रासायनिक मल, कीटनाशक औषधीको प्रयोग उचित किसिमबाट गर्ने, प्राङ्गारिक मलको प्रयोग	छलफल, व्याख्या, तुलनात्मक अध्ययन, अवलोकन, प्रतिवेदन तयारी र प्रस्तुती, समूहगत कार्य	चार्ट, पोष्टर, खेतीपातीका चित्रहरू	विषयगत र वस्तुगत प्रश्नहरू, सहभागिता, प्रतिवेदन, एकाइ परीक्षा

Untitled-86.pdf

(च) स्वास्थ र वातावरणको सम्बन्ध ८. वातावरणीय स्वास्थ्यको परिचय • धारणा ८.१ स्वस्थ्यकर वातावरणको महत्त्व • स्वस्थ्यकर वासस्थान • स्वास्थ्यकर हावा र पानी • रोग नियन्त्रण ८.२ वातावरण प्रदूषणको असर • वरपरको वातावरण • हावा प्रदूषण • जल प्रदूषण • जमिन प्रदूषण • ध्वनि प्रदूषण ८.३ कुनै एक कार्यक्षेत्रको वातावरण अध्ययन • कुनै घरेलु उद्योग • काम गर्ने स्थानको वातावरण • काम गर्ने स्थानको वातावरणको स्वास्थ्यमा प्रभाव ८.४ अस्वस्थ्यकर वातावरणको स्वास्थ्यमा असर • भौतिक पक्ष : तापक्रम, विकिरण, संवाहन • रासायनिक पक्ष : रासायनिक वस्तु, किराफट्याङ्ग्रा, पशुपन्छी	व्याख्या, छलफल, अवलोकन, प्रतिवेदन तयारी र प्रस्तुति, प्रश्नोत्तर, समूहगत कार्य र छलफल	पोस्टर, प्रदूषित स्थान, स्वच्छ स्थान, प्रदूषित वस्तुहरू	मौखिक प्रश्न, विषयगत र वस्तुगत प्रश्नहरू, एकाइ परीक्षा, अवलोकन तथा स्थलगत अध्ययन प्रतिवेदन

६. विषय र क्षेत्रअनुसार पाठ्यभार विभाजन तालिका

कक्षा ९		कक्षा १०	
विषय र क्षेत्र	पाठ्यभार	विषय र क्षेत्र	पाठ्यभार
१. भौतिक पक्ष		१. भौतिक पक्ष	
१.१ हावा	१५	१.१ हरितगृह प्रभाव	१३
१.२ पानी	१५	१.२ ओजन तह	१३
१.३ ध्वनि	१२	१.३ ऊर्जा	१५
१.४ तापक्रम वृद्धि तथा मौसम परिवर्तन	१२		
२. रसायनिक पक्ष		२. रसायनिक पक्ष	
२.१ उद्योग	२०	२.१ विषाक्त फोहोरमैला	१४
३. जैविक पक्ष		३. जैविक पक्ष	
३.१ वनजङ्गल	२०	३.१ पशुपन्छी	१८
४. प्राकृतिक पक्ष		४. प्राकृतिक पक्ष	
४.१ जमिन	२०	४.१ सीमसार पारिस्थितिक प्रणाली	१५

Untitled-87.pdf

५. सामाजिक तथा आर्थिक पक्ष ५.१ मानव र वातावरण	१८	५. सामाजिक तथा आर्थिक पक्ष ५.१ कृषि प्रणाली	१२
६. स्वास्थ्य र सरसफाइ पक्ष ६.१ फोहोरमैला	१८	६. स्वस्थ्य र सरसफाइ पक्ष ६.१ स्वस्थ्य र वातावरणको सम्बन्ध	१०
जम्मा	१५०		११०

७. शिक्षण विधि

यस पाठ्यक्रममा विभिन्न विषयहरू, तिनसँग सम्बन्धित क्षेत्र र एकाइअनुसार विशिष्ट उद्देश्यहरू तथा सिकाइउपलब्धिहरू समावेश गरिएका छन्। यसले वैज्ञानिक सिद्धान्तहरू र तिनसँग सम्बन्धित व्यावहारिक पक्षहरूलाई समेटेको छ। यस विषयको शिक्षण गर्दा विषयगत रूपमा शिक्षकले प्रस्तुति गर्नुका साथै प्रत्येक एकाइअनुसार विभिन्न क्रियाकलापहरू गराउनुपर्दछ। यस विषयले वातावरणका विभिन्न पक्षहरू समेटेको छ जसमध्ये धेरैजसो पक्षहरूको अध्यापन गर्दा विद्यालय बरपर वा विद्यालय रहेको क्षेत्रमा भएको वस्तुहरू प्रयोग गरेर गर्न सकिन्छ। तसर्थ शिक्षकले शिक्षण क्रियाकलापहरू गर्दा वा गराउँदा आफ्नो क्षेत्रसँग सम्बन्धित कुनै वातावरणीय पक्षलाई आधार मानी गराउँदा व्यावहारिक हुनेछ। एकाइअनुसार केही सामान्य शिक्षण विधिहरू पाठ्यक्रम विस्तृतीकरणमा दिइएको छ। कक्षामा विद्यार्थीहरूबीच छलफल गराउने, स-साना परियोजना कार्यहरू दिने, तिनको प्रतिवेदन कक्षामा प्रस्तुत गर्न लगाउने र आपसमा छलफल गराउने गर्नुपर्दछ। पाठमा समावेश भएका विभिन्न शीर्षकहरू विद्यार्थीहरूलाई अध्ययन गर्न लगाउने र कक्षामा प्रश्नोत्तर एवम् छलफल गराउने र जस्ता वातावरण विज्ञान अध्यापन गर्दा निम्न लिखित शिक्षण विधिहरू प्रयोग गर्नु आवश्यक हुन्छ :

१. प्रदर्शन विधि
२. समस्या समाधान विधि
३. प्रश्नोत्तर र छलफल विधि
४. परियोजना कार्य प्रस्तुति र छलफल
५. अवलोकन विधि
६. खोज तथा अन्वेषण विधि
६. प्रयोगात्मक विधि

उपर्युक्त विधिहरू अपनाई शिक्षण गर्दा तथा पाठसँग सम्बन्धित कुनै पनि क्रियाकलाप गर्दा वा गराउँदा विद्यार्थीकेन्द्रित हुनु आवश्यक छ। यसअनुसार अध्यापन गर्दा विद्यार्थीहरूको प्रश्नोत्तर छलफल प्रस्तुति आदिलाई शिक्षकले राम्ररी अवलोकन गर्नुपर्दछ साथै उनीहरूपको कमीकमजोरी, त्रुटिलाई राम्ररी औंल्याई तिनका बारेमा कक्षामा छलफल गराउनुका साथै उनीहरूको कमजोरी हटाउने उपायहरू अपनाउनुपर्दछ।

Untitled-88.pdf

८. मूल्याङ्कन प्रक्रिया

विद्यार्थीहरूको सिकाइउपलब्धिको मूल्याङ्कन पाठ्यक्रममा समावेश भएका विशिष्ट उद्देश्यहरूको आधारमा गर्नुपर्दछ । मूल्याङ्कनका उद्देश्यहरू निम्नअनुसार निर्धारण गरिएका छन् :

१. विषय क्षेत्र र एकाइअनुसार निर्धारण गरिएका विशिष्ट उद्देश्यहरू विद्यार्थीहरूले हासिल गर्न सकेका छन् वा छैनन् तिनको जाँच गर्ने

२. एक एकाइको अध्यापनपछि अर्को एकाइ अध्ययन गर्न विद्यार्थीहरू सक्षम भएका छन् वा छैनन् पत्ता लगाउने । यदि विद्यार्थीहरू अर्को नयाँ एकाइ अध्ययन गर्न सक्षम नभएका भए मूल्याङ्कनका आधारमा आवश्यकताअनुसार शिक्षकले पहिला पढाइसकेको एकाइ दोहोऱ्याउनुपर्दछ ।

३. अध्यापनको प्रभावकारिता पत्ता लगाउने र यसको आधारमा शिक्षणसिकाइमा आवश्यक संशोधन गरी आवश्यकताअनुसार अध्यापन गर्ने ।

४. मूल्याङ्कनको विवरण विद्यार्थीहरूलाई जानकारी दिने र अध्ययनलाई सुधार्नका लागि उनीहरूलाई सुझाव पनि दिने ।

५. अभिभावकहरूलाई समेत मूल्याङ्कनको जानकारी दिने र आफ्ना छोराछोरीको अध्ययनमा सुधार गर्न उनीहरूले गर्नुपर्ने कार्य तथा सहयोगबारे पनि बताइदिने ।

८.१ मूल्याङ्कन विधि

वातावरण विज्ञानको मूल्याङ्कनका लागि निम्निलिखित मूल्याङ्कन विधिहरू प्रयोग गर्न सकिने छ ।

१. अवलोकन

शिक्षकले विद्यार्थीहरूले गरेका विभिन्न कार्यहरूको अवलोकन गरी उनीहरूको सिकाइ उपलब्धिको मूल्याङ्कन गर्नुपर्दछ ।

२. सहभागिता

कक्षा बाहिर गराइएका विभिन्न क्रियाकलापहरूमा विद्यार्थीहरूको केकस्तो सहभागिता भएको छ तिनको अभिलेख शिक्षकले राख्नुपर्दछ । यसको आधारमा उनीहरूले प्राप्त गरेका सिकाइउपलब्धिको मूल्याङ्कन गर्नुपर्दछ ।

३. लिखित कार्य

लिखित कार्यअन्तर्गत एकाइ परीक्षा, त्रैमासिक परीक्षा र वार्षिक परीक्षा दिनुपर्नेछ ।

८.२. एस.एल.सी. परीक्षा

पाठ्यक्रमअनुसार भौतिक, रासायनिक, जैविक, प्राकृतिक, सामाजिक तथा आर्थिक र स्वास्थ्य र सरसफाइ गरी विभिन्न किसिमका ६ ओटा क्षेत्रहरू समावेश गरिएका छन् । लामो प्रश्नहरू सोह्रा भौतिक, जैविक, प्राकृतिक र सामाजिक तथा आर्थिक पक्षहरूबाट एक-एक प्रश्न सोध्नुपर्नेछ । बाँकी दुईओटा प्रश्नहरू तलको तालिकामा रासायनिक र स्वास्थ्य र सरसफाइ पक्षहरूका समावेश भएको भए तापनि अन्य पक्षहरूबाट पनि सोध्न सकिने छ । त्यस्तै लघुप्रश्नहरू पनि प्रत्येक क्षेत्रहरूबाट सोध्नुपर्नेछ । प्रश्नपत्रको वितरण तलको तालिकामा दिइएको छ :

Untitled-89.pdf

प्रश्न निर्माण ढाँचा

क्र.सं.	विषयगत क्षेत्र	पाठ्यभार (प्रतिशतमा)	लघु-प्रश्नहरू (प्रत्येकको ३ अङ्क)	लामो प्रश्नहरू (प्रत्येकको ७ अङ्क)	जम्मा
१.	भौतिक पक्ष	३६	८	१	९
२.	रासायनिक पक्ष	१३	३	१	४
३.	जैविक पक्ष	१५	५	१	६
४.	प्राकृतिक पक्ष	१३	६	१	७
५.	सामाजिक तथा आर्थिक पक्ष	१२	६	१	७
६.	स्वास्थ्य र सरसफाइ पक्ष	११	४	१	५
जम्मा		१००	३२	६	३८
उत्तर दिनुपर्ने प्रश्नसङ्ख्या			२४	४	२८

एस.एल.सी. परीक्षामा ३२ ओटा लघु-प्रश्न र ६ ओटा लामो प्रश्नहरू सोधिने छन् । प्रत्येक लघु-प्रश्नको ३ पूर्णाङ्क हुनेछ भने प्रत्येक लामो प्रश्नको ७ पूर्णाङ्क हुने छ । र ३२ ओटा लघु-प्रश्नहरूमध्ये विद्यार्थीहरूले कुनै २४ ओटाको र ६ ओटा लामो प्रश्नहरूमध्ये कुनै ४ ओटा प्रश्नहरूको उत्तर दिनुपर्नेछ ।

Untitled-90.pdf

भोजपुरी

परिचय

शिक्षा के जीवनसापेक्ष बनाके राष्ट्रिय परम्परा संस्कृति आ सामाजिक वातावरण का साथे लोकतान्त्रिक मोल मान्यता से परिचित, भाषिक व्यवहार में सक्षम, वैज्ञानिक सिर्जनशीलता में सहायक, उद्यमी, आत्मनिर्भर आ आर्थिक विकास करे में सक्षम आ स्वस्थ नागरिक तैयार करेके उद्देश्य अनुरूप विद्यालयस्तर के पाठ्यक्रम विकास करेके प्रक्रिया चल रहल बा।

एक क्रम में कक्षा ९ आ १० के ऐच्छिक प्रथम पत्र में अध्यापन करावेवाला भाषा समूहअन्तर्गत १०० पूर्णाङ्क विषय के रूप में भोजपुरी भाषा के ई पाठ्यक्रम तैयार कइल बा।

साधारण उद्देश्य

ऐच्छिक भोजपुरी भाषा में माध्यमिक स्तर उत्तीर्ण विद्यार्थी सब निम्नलिखित विषय में सक्षम होई-

१. सुनल आ पढ़ल शब्दन के प्रस्ट शुद्ध उच्चारण करे में।
२. भोजपुरी भाषा में कइल बातचित समझे-बुझे में।
३. कथा, कविता, रुपक, निबन्ध आदि साहित्यिक विधा रुचिपूर्वक पढ़े में आ लिखे में।
४. पढ़ल साहित्यिक विधा के व्याख्या, सारांश, विवेचना आ भावार्थ निकालेमें।
५. प्रवचन, प्रश्नोत्तर, व्याख्या जइसन चिज के आशय समझ के व्यक्त करे में।
६. साधारण आ छोटहन कथा, कविता आ निबन्ध लिखे में।
७. देखल, सुनल आ अनुभव कइल घटना का बारे में व्याख्या विश्लेषण करे में।
८. वादविवाद, संवाद आदि में अपन मौलिक अभिव्यक्ति देवे में।
९. घरायसी, व्यापारिक आ कार्यालयीय पत्र लिखे में।
१०. अनुच्छेद, दैनिकी, मनोवाद आ निवेदन लिखे में।
११. कवनो पाठ पढ़ा के ओकरा बारे में पुछल प्रश्न के जवाब देवे में।
१२. मौखिक आ लिखित अभिव्यक्ति में मोहवरा आ लोकोक्ति के प्रयोग करे में।
१३. विकारी, अविकारी, पर्यायवाची, श्रुतिसमभिन्नार्थक, अनेकार्थक, विपरीतार्थक शब्दन के चिन्हे में।
१४. समास विग्रह करे में।
१५. कारक विभक्ति के उचित प्रयोग करे में।
१६. वाक्य, अनुच्छेद आदि में भा भावाभिव्यक्ति में व्याकरणिक आधारभूत नियम आ चिन्ह के [illegible] करे में।
१७. भोजपुरी अनजान शब्दन के जानकारी खातिरा शब्दकोश प्रयोग क के शब्दभण्डार बढ़ावे में।
१८. पाठ्यपुस्तक के अध्ययन के बाद नैतिकता, चरित्र, स्वावलम्बन आ परोपकार के भावना जागृत करावे में।

Untitled-91.pdf

विशिष्ट उद्देश्य

१. साहित्यिक विधा-कथा, कविता, रूपक आदि के हावभाव, गति, यति लय आ शैली मिलाके वाचन करे में।

२. शिष्ट आ औपचारिक मौलिक भाषा के प्रयोग करे में।

३. देहल विषयका बारे में आपन मौलिक विचार देवे में।

४. भोजपुरी साहित्य के अध्ययन से साहित्य में अभिरुचि उत्पन्न करावे में।

५. विभिन्न साहित्यिक विधा सब के अध्ययन से भाषिक आ वैचारिक क्षमता प्राप्त करावे में।

भाषिक सीप

सुनाइ-बोलाइ

१. साहित्यिक विधा आ दोसर कवनो बात ध्यान से सुने के।

२. अनेकानेक ध्वनि के चिन्हे के।

३. शिक्षक के बात सुन के मूल बात बुझे के।

४. कवनो घटना वृतान्त सुन के हुबहु कहे के।

५. नेता, शिक्षक, विद्वान् आदि के बात सुन के व्याख्या विश्लेषण करे के।

६. कविता के लय, तान आ गति-यति मिला के पढ़े के।

७. वर्ण के वर्गीकरण करे के।

८. सुनल बात के घटनाक्रम मिलाके बोले के आ देखल-सुनल घटना चित्र, वस्तु के स्पष्ट वर्णन करे के।

९. शिष्ट भाषा आ व्याकरणिक नियमयुक्त औपचारिक भाषा बोले के।

१०. वादविवाद, संवाद, छलफल, प्रश्नोत्तर आदि कार्यक्रम में प्रभावकारी ढङ्ग से बोले के।

पढ़ाइ

१. लिखल चिज के हावभाव, गति, यति मिलाके सस्वर वाचन करे के।

२. लिखल सामग्री के मौन वाचन क के पढ़ाइ के गति में द्रुतता लेआवे के।

३. कवनो विद्वान् के लिखल किताब के समीक्षा करे के।

४. पाठमें व्यक्त कइल गइल विषयवस्तु सब के अर्थ लगावत पढ़े के।

५. मथेलाहीन निबन्ध, कथा भा अनुच्छेद के मथेला निकाले के।

६. पढ़ल पाठ के विशिष्ट पङ्क्ति के व्याख्या करे के।

७. साहित्यिक विधा के पाठ सब के आनन्द लेत पढ़े के।

८. प्रचलित मुहावरा आ लोकोक्ति पढ़े के आ प्रयोग करे के।

९. शब्दभण्डार बढ़ावे के।

१०. उद्देश्यअनुसार पठनकौशल सब के विकास करे के।

लिखाइ

१. वर्णविन्यास मिलाके उपयुक्त वाक्यगठन क के लिखे के।

Untitled-92.pdf

२. साफ, शुद्ध आ प्रस्ट लिखे के ।
३. देखल आ सुनल बात के घटनाक्रम मिला के वर्णन करे के ।
४. व्याकरणिक नियम के पालन करत निबन्ध, कहानी भा कवनो रचना करे के ।
५. लेख्य चिन्ह के सही जगह पर प्रयोग करे के ।
६. समाचार बटोरे के ।
७. बुंदा-टिपोट, व्याख्या, भावार्थ, प्रश्नोत्तर, वादविवाद, संवाद स्पष्टीकरण अनुच्छेद आ सारांश लिखे के ।
८. साहित्यिक विधा के रचना करे के ।
९. पाठ में प्रयुक्त मुहवरा, कहावत के अर्थ समझ के वाक्य में प्रयोग करे के ।
१०. चिठ्ठी, निवेदन आदि लिखे के ।

क्षेत्र र क्रम

पाठ्यभार — विषयवस्तु — पूर्णाङ्क : १००

क्र. सं.	विधा	क्षेत्र आ क्रम उपविधा	कक्षा ९ पाठ सङ्ख्या	कक्षा १० पाठ सङ्ख्या	सङ्ख्या	पूर्णाङ्क
१.	कथा	क. नैतिक कथा	१	१	२	१५
		ख. लोक कथा	१	१	२	
		ग. सांस्कृतिक कथा	१	१	२	
		घ. पौराणिक कथा	१	-	१	
		ङ. ऐतिहासिक कथा	१	-	१	
		जम्मा सङ्ख्या	५	३	८	
२.	जीवनी	क. राष्ट्रिय				१५
		अ. साहित्यिक/ राजनीतिक	१	-	१	
		आ. सांस्कृतिक	-	१	१	
		ख. अन्तर्राष्ट्रिय				
		अ. अन्वेषक भा आविष्कारक	१	-	१	
		आ. दार्शनिक	-	१	१	
		जम्मा सङ्ख्या	२	२	४	
३.	रूपक	क. एकाङ्की	१	-	१	१०
		ख. संवाद	-	१	१	
		ग. वादविवाद	१	-	१	
		घ. मनोवाद	१	-	१	
		ङ. वक्तृत्व	-	१	१	

Untitled-93.pdf

		जम्मा सङ्ख्या	३	२	५	
४.	निबन्ध	क. वस्तुप्रधान				१०
		अ. वर्णनात्मक	१	१	२	
		आ. विवरणात्मक	१	१	२	
		ख. भावप्रधान				
		अ. विचारात्मक	१	-	१	
		आ. आलोचनात्मक (व्यङ्ग्यात्मक)	-	१	१	
		जम्मा सङ्ख्या	३	३	६	
५.	चिठी लिखाइ	क. सामाजिक				५
		अ. घरायसी पत्र	१	-	१	
		आ. निमन्त्रणा पत्र		१	१	
		ख. व्यावसायिक				
		अ. व्यक्तिगत	-	१	१	
		ग. कार्यालयीय भा सरकारी	१	-	१	
		जम्मा सङ्ख्या	२	२	४	
६.	दैनिकी		१	-	१	५
		जम्मा सङ्ख्या	१	-	१	
७.	कविता	क. वार्णिक				२०
		अ. नैतिक	१	-	१	
		आ. पौराणिक/ ऐतिहासिक	१	-	१	
		इ. सांस्कृतिक	१	-	१	
		ई. प्राकृतिक	-	१	१	
		ख. मात्रिक				
		अ. नैतिक	-	१	१	
		आ. ऐतिहासिक	-	१	१	
		इ. सामाजिक/ पौराणिक	१	-	१	
		ई. प्राकृतिक	१	-	१	
		ग. गद्य कविता	१	-	१	
		जम्मा सङ्ख्या	६	३	९	

Untitled-94.pdf

७.	व्याकरण	क. वर्ण परिचय, संज्ञा, सर्वनाम, वचन, लिङ्ग, पुरुष, विशेषण, क्रिया, क्रिया-विशेषण, अव्यय, सन्धि, उपसर्ग, काल, वाच्य, कारक, समास, कृदन्त, वाक्य, चिन्ह, मुहावरा, लोकोक्ति, शुद्धाशुद्धि				२०
		ख. शब्दार्थ, भा शब्दभण्डार, पर्यायवाची, अनेकार्थ, विपरीतार्थक, समानार्थक, सहचर, अनेक शब्द खातिर एक शब्द, निपात, प्रत्यय				
		जम्मा सङ्ख्या	२२	१५	३७	१००

पत्र लेखन (चिठी)

पत्र लिखाइ के माध्यम से एक व्यक्ति दोसर परदेशी भा अपनासे दूर रहल व्यक्ति से आपन भाव भा विचार के आदान-प्रदान करेला । पत्र दू अलग व्यक्ति का बीच सम्पर्क स्थापित करेवाला माध्यम ह । माइ-बाप, भाइ-बहिन आदि का बारे में लिखल चिठी के घरायसी, कवनो व्यक्ति भा संस्थाका ओर से कवनो दोसर संस्था आ कम्पनी आदि के व्यापारिक उद्देश्य से लिखल गइल चिठी के व्यावसायिक आ सरकारी कामसम्बन्धी निवेदनपत्र के सरकारी भा कार्यालयीय चिठी कहल जाला । पाठ्यक्रम में तीनू प्रकार के चिठी के समावेश कइल गइल बा ।

दैनिकी

यदि कवनो व्यक्ति सबेरे उठला का बाद से रात में सूते से पहिले तक के आपन क्रियाकलाप, घर व्यवहार आ आउर घटल घटना सबका बारे में लिखेला त ओके दैनिकी कहल जाला । एह विधा से विद्यार्थी के स्मरण शक्ति, प्रतिभा आ लेखन कला में अभिवृद्धि होला ।

कविता

लयात्मक रूप में लिखल गइल काव्य के कविता कहल जाला । पद्यात्मक कविता दू किसिम के होला- मातृक आ वार्णिक । मात्रा के आधार पर लिखल गइल कविता मातृक आ वर्ण (अक्षर) गणना के आधार पर लिखल गइल कविता के वार्णिक कविता कहल जाला । वार्णिक का अन्तर्गत अनुष्टुप,

Untitled-95.pdf

तोटक, वसन्ततिलका, शिखरिणी आदि छन्द के कविता आवेला। पाठ्यक्रम में दुनू तरह के कविता के कवित्व शक्ति के विकास आ साहित्य में अभिरुचि उत्पन्न करावे के उद्देश्य से राखल गइल बा।

व्याकरण

जेकरा पढ़ला से कवनो भाषा ओकर मातृभाषी जइसन शुद्ध लिखे आ बोले आवेला ओके व्याकरण कहल जाला। पाठ्यपुस्तक का संगे भाषा के माध्यम से व्याकरण के ज्ञान देवे के उद्देश्य के अनुरूप पाठ्यपुस्तक के विधा शीर्षक सब के अन्त में देल जरुरी बा। बहीसुके व्याकरण के विषयवस्तु सब के विभिन्न शीर्षक के नाम से समाविष्ट कइल गइल बा। एह से विद्यार्थी सब के भाषा शुद्ध होई।

बोध

कवनो लिखित भा मौखिक अभिव्यक्ति पढ़ के भा सुन के ओकर अभिप्राय बुझे के नाम बोध कहाला। एह में पढ़े खातिर देहल गइल अनुच्छेद में पारिश्रमिक तथा प्राविधिक शब्द आ प्रयोजन पर ध्यान देवे के परेला, जेह से अन्त मे पूछल गइल सवाल सब के जवाब देहल जाला। एहसे विद्यार्थी के बौद्धिक प्रतिभा आ लेखनकला के विकास होला।

शिक्षण विधि (प्रक्रिया)

विधागत रूपमें चुनल गइल सामग्री सभके शिक्षण उद्देश्य अलग अलग होला। ई उद्देश्य सब के प्राप्ति खातिर शिक्षण विधि आ क्रियाकलाप के प्रभावकारी भइल जरुरी बा। बहीसुके विषयवस्तु आ विधा सब के शिक्षण विधि तथा क्रियाकलाप प्रस्तुत कइल गइल बा। एकरा अलावा आउरो शिक्षण विधि अपनावल जा सकता।

कथा

कथा के परिचय, भेद, कथा के आधार, परिच्छेद पढ़ के शिक्षकद्वारा ओकर मतलब बुझावल जाई। शिक्षक प्रश्नोत्तर के माध्यम से कथा से मिलल शिक्षा क बारे मे जानकारी करइहें। कथा का बीच-बीच में मुहावरा आ लोकोक्ति के प्रयोग करीहें आ करइहें।

शिक्षण सामग्री- कथा से सम्बन्धित चित्र, पाठ्यपुस्तक आदि।

जीवनी

शिक्षकद्वारा सम्बन्धित व्यक्ति के जन्म, देश, काल, वंशके परिचय, योग्यता, आचरण, आदर्श, राष्ट्र खातिर कइल गइल योगदान प्रयास आदिके सम्बन्ध में विद्यार्थी के जानकारी करावल जाई। सस्वर आ मौन वाचन करावल जाई। वाक्यांश के मतलब (तात्पर्य) बुझावल जाई। प्रश्नोत्तर करावल जाई।

शिक्षण सामग्री- सम्बन्धित व्यक्ति के चित्र, ओकर देन के चित्र आदि।

Untitled-96.pdf

रूपक

शिक्षकद्वारा रूपक के परिचय, देश, काल आ परिस्थिति से विद्यार्थी के परिचित करावल जाई। कथावस्तु के ज्ञान करावल जाई। रूपक के पात्र सब के संवाद अभिनयात्मक ढङ्ग से शिक्षक स्वयम् उच्चारण करीहें आ छात्र से करइहें। उक्ति सब के आरोह, अवरोह, सम्बन्ध में ज्ञान दिहें। पात्र के चारित्रिक वैशिष्ट्य के वर्णन करीहें।

शिक्षण सामग्री- चिठीपत्र आदि।

निबन्ध

शिक्षक निबन्ध के परिचय, भेद, निबन्ध के मुख्य-मुख्य बुंदा सब से विद्यार्थी सबके परिचित करइहें। सस्वर तथा मौनवाचन आ प्रश्नोत्तर करइहें। एक अनुच्छेद से दोसर अनुच्छेद के क्रमबद्धता के ज्ञान करइहें। एह विधा सब खातिर विवरणात्मक, व्याख्यात्मक आ समीक्षात्मक विधि के प्रयोग करीहें। कवनो निबन्ध के शीर्षक भा मुख्य-मुख्य बुंदा सब देके निबन्ध लिखइहें। पुस्तकालय, विज्ञानसे फायदा आ नोक्सानी, स्त्री शिक्षा आदि विषयन पर निबन्ध लिखइहें। श्रुतिलेख लिखइहें।

शिक्षण सामग्री- निबन्ध के किताब, विषय से सम्बन्धित चित्र।

चिठी

लिफाफा पर प्रेषक (भेजनिहार) आ प्रापक (पउनिहार) के नाम, पता आदि लिखे के ढङ्ग के ज्ञान, चिठी के उपरका भाग में लिखल जाएवाला स्थान, तिथि, सम्बोधन आ विषयवस्तु, अनुच्छेद, पत्र के अन्त में दाहिना भाग में लिखल जाएवाला अन्तिम उचित शब्द लिखे के सिखावल जाई। पारिवारिक, व्यापारिक आ कार्यालयीय चिठी में लिखल जाएवाला विषयवस्तु सिखावल जाई। शिक्षक कक्षा में आ गृहकार्य के रूप में चिठी लिखे खातिर कहेम्।

शिक्षण सामग्री- चिठीपत्र आदि।

दैनिकी

शिक्षक दैनिकी लिखला से होखेंवाला फायदा के सम्बन्ध में विद्यार्थी के जानकारी करइहें। घरायसी, व्यापारिक, सरकारी काम के दैनिकी लिखावे के तरिका आ फायदा का बारेमें जानकारी करइहें।

कविता

कविता के परिचय, भेद आ उद्देश्य के सम्बन्ध में शिक्षक विद्यार्थी के ज्ञान दिहें। कवि के परिचय, कविता के व्याख्या, सारांश आ कठिन शब्द के अर्थ बुझइहें। शिक्षक अपने कविता के गति, यति मिलाके सस्वर वाचन करीहें आ छात्रसे अनुकरण करवइहें। पद्यांश के प्रसङ्ग का सहित व्याख्या करे के सिखइहें। दोसर कवि के कविता से तुलना आ समीक्षा करे के सिखइहें।

शिक्षण सामग्री- चक, डस्टर, पाठ्यपुस्तक, कवि आ कविता में वर्णित वस्तुके चित्र।

Untitled-97.pdf

व्याकरण

व्याकरण के ज्ञान से भाषा में शुद्धता आवेला, बाकिर व्याकरण के अलग किताब ना भइला का चलते व्याकरण के प्रयोग के आधारपर विद्यार्थी के व्याकरण के क्रमिक ज्ञान शिक्षकद्वारा देहल जाई।

शिक्षण सामग्री- पाठ्यपुस्तक, चक, डस्टर आदि।

बोध

कथा, कविता, निबन्ध आदि के अनुच्छेद से अर्थ बूझ के प्रश्नोत्तर लिखे के काम सिखावल जाई।

वैज्ञानिक आ पारिभाषिक शब्द के अर्थ आ व्याख्या करे के सिखावल जाई।

शिक्षण सामग्री- पाठ्यपुस्तक।

Untitled-98.pdf

नेपाल भाषा

१. नेपाल भाषा शिक्षाया म्हसीका

नेपा:या शिक्षा प्रणालीस माध्यमिक तगिंया शिक्षाय् ८०० पूल्या:या च्यागू विषय दृय्याना च्वंगु दु। उकी १००/१०० पूल्या:या इच्छाधीन विषय निगू नं ला:। झिनिगू पुच:दुने दुय्या:गु न्ययगुंगू इच्छाधीन विषयमध्ये नेपाल भाषा नं छगू ख:।

नेपाल अधिराज्यया संविधानं (ने.सं. १११० वि.सं. २०४७), देशय् दुने मांभाय्कथं ल्हाइगु दक्वं भाय्यात "राष्ट्रिय भाषा" नालात: गु दु। थुगु ल्याखं नेपाल भाषा नं छगु राष्ट्रिय भाषा ख:। वि.सं. २०६३ या अन्तरिम संविधानथं ध्व राष्ट्र भाषा ख:। नेपाल भूखण्डदुने नेपालमण्डल गुगु दु, उकी झिनिगू जिल्ला ला:- बागमती अञ्चलया च्यागू जिल्ला : काठमाडौं, ललितपुर, भक्तपुर, काभ्रेपलाञ्चोक, सिन्धुपाल्चोक, नुवाकोट, रसुवा व धादिङ, जनकपुर अञ्चलया स्वगू जिल्ला : सिन्धुली, रामेछाप व दोलखा अले नारायणी अञ्चलया छगू जिल्ला : मकवानपुर। ध्व नेपालमण्डलय् प्रागैतिहासिक कालनिसें नेपालभाषा ल्हाना: बयाच्वंगु दु। ध्व नेपालभाषा नेपा:या मूल सभ्यता कय्च्याना: बयाच्वंगु दु। अय् धयागु छु धा:सा नेपा:या मूल इतिहास (संस्कृति, कला आदि) व नेपालभाषा ला व लुसिथें ब्या:। नेपाल अधिराज्यय् नेवा:त नगर निर्माताकथ ना जा:। अधिराज्यदुने, नेपालमण्डलपिने नं नगरभाषाकथ नेपालभाषा छ्यलेगु या:।

नेपालभाषा विषय भाषा साहित्यकथं जक ब्वंकेगु यानाच्वंगु दु तर थौ ध्व "राष्ट्र भाषा" जुगुलिं राष्ट्रिय संस्कृति विषय नं थुकी दुय्याके हे मा:गु खने दयावल।

नेपाल अधिराज्यया संविधानं क्वःछिनात:कथं प्राथमिक तगिनय् नेपालभाषा ब्वनेदुसा अत:गाया: जक माध्यमिक तगिनय् ब्वनेमा:गु करं क्यनाच्वगु दु, छाय्धा:सां निम्न माध्यमिक तगिनय् "राष्ट्र भाषा" ब्वनेगु मदु। थज्या:गु परिस्थितिइ नं माध्यमिक तगिनय् नेपालभाषा कया: ब्वनीपिं विद्यार्थी धयापिं क्वय् न्हयथनाकथयापिं जुइ- १. छेंय् नेपालभाषा ल्हाइपिं, २. नेवा:तनाप बुला: ध्व भाय् सयेकात:पिं, ३. सञ्चार माध्यमनाप सतिनाच्वंपिं व, ४. ध्व भाषाया वैशिष्ट्यं प्रभावितपिं। ध्व हे ख वा:चायेका: अ:पुक, उच्च माध्यमिक तगिंयात तिब: जुइकथं ध्व पाठ्यक्रम दयेकेगु ज्या जूगु दु।

सञ्चार माध्यमया प्रवाहय्, स्थानीय निकायया छ्यलावुलाय् व पर्यटनया लंपुइ न्हयाना: थौ ध्व नेपालभाषा म्वानाच्वंगु दु। उकिं माध्यमिक तगिनय् इच्छाधीन विषयया ल्याखं नेपालभाषा कया: ब्वनीम्ह विद्यार्थी ध्व व्यावसायिक ज्याया निति योग्य जुइकेत ध्व पाठ्यक्रम दयेकेगु ज्या जूगु दु।

२. नेपालभाषा शिक्षाया साधारण तातुना (उद्देश्य)

माध्यमिक तगिनय् नेपालभाषा कया: ब्वने क्वचा:म्ह विद्यार्थी क्वय् च्वयाखँय् ता:लाइ :

१. नेपालभाषा साहित्य लागाया कव: कविता, बाखं, निबन्ध व रूपकया खँय् सामान्य ज्ञान दुम्ह जुइ।

२. देसदेय्या नांदीपिं व्यक्तित्वत म्हसीके न्हयाम्ह जुइ।

Untitled-99.pdf

४. साहित्य लागाया कविता कवःसं च्वंगु छन्दय् छु छु ज्ञां दुम्ह जुइ ।

५. थःगु जाति, समुदाय व राष्ट्रया नखःचखः, संस्कार व थःगु संस्कृति हे थःगु न्हाय्पं तायेकाः थुकियात ल्वंकेया निति न्हयलं चाःम्ह जुइ ।

६. नेपाल अधिराज्यया नेपालमण्डलसं च्वंगु राष्ट्र परिचायक सभ्यता, परम्परा व जीवन्त सम्प्रदाय ज्ञां दुम्ह व देसदेय्या पर्यटकतयत खःकथं लं क्यनेफुम्ह जुइ ।

७. न्वसु-तासुया भिन्नता चायेकेगु, नवायबलय् छयःगु अभिनयस ध्यान बीगु, साहित्य व मेमेगु विषयस नवाःगु ख ध्यान बियाः न्यनेगु व खल्हाबल्हा व न्हयसः लिसःया ज्याय् मन तयाः ब्वति कायेफुम्ह जुइ ।

८. न्वसु-तासुया थीथीकथया भिन्नता चायेकाः नवायेगु, खँग्वः पाय्छि जुइक नवायेगु, थःम्हं खनागु न्यनागु व ब्वनागु वातावरण व घटनायात कयाः छसीकथं बयान यायेगु, थःम्हं ब्वनागु व थःगु खँ ल्वयेक हाउभाउ यानाः प्वंकेगु, खल्हाबल्हा व न्हयसः लिसःस ब्वति कायेगु, करपिसं याःगु बयान न्यनाः उकी च्वंगु भूमिगु खँ न्हयथनेगु व थःगु धायेगु खँ ल्वःकथया भाय् छयलाः करपिनित यथेक न्हयब्वयेगु आदि आदि ज्या सःम्ह जुइ ।

९. ब्याक्क च्वयाज्वलं पाय्पिछ जुइक म्हुतु व नुगलं ब्वनेगु, भूमिगु खँ थुइक, अर्थ पिज्वयेक, न्हयाइपुक, थम्हं अर्थ छयायेफयेक, छयलातःगु खँग्वः थःम्हं न पाय्छि जुइक छयलेफयेक, थःगु खँग्वःधुकू च्वन्हयाक व तातुनाकथया ब्वनेज्या ताःलाकेफुम्ह जुइ ।

१०. पायछिगु खँग्वल खँपु ज्यायेगु, यचुपिचुक च्वयेगु व लिसा कयाः ल्हययेगु, थीथी खँया खँथी ज्यायेगु, न्यनाः, खनाः ब्वनागु वातावरण व घटनाया बयान यायेगु, नवाःगु व च्वयातःगुया मूखँ च्वयेगु, दिकूचिं पाय्छि जुइक छयलेगु, तगियात ल्वयेक खँथी ब्वथलाः निबन्ध-प्रबन्ध च्वयेगु, ब्याक्ककथया पौ कालबिल यायेगु, ब्वनेज्वलनय् दुथ्याःगु खँत्वा-खँभाय् व छुनाखँया अर्थ थुइकाः पायछि जुइक छयलेगु व व्याकरणया माःछि ज्ञां दयेकाः ल्वयेक छयलेफुम्ह जुइ ।

३. नेपालभाषा शिक्षाया विशिष्ट तातुना (उद्देश्य)

(क) साहित्य लागा

कविता

१. पद्य कविता व गद्य कविताया भिन्नता सीकेगु ।

२. गति, यति व लय हंक कविता ब्वने सयेकेगु व कविता ब्वने लःलः धायेकेगु ।

३. कवितायाभावयात थःगु भासं त्याजिक कने फयेकेगु ।

४. कविताय् च्वंगु बिम्ब, प्रतीक आदि अलङ्कारसम्बन्धी खँ थुइकेगु व थःगु भाषाय् नं उकियात छयले फयेकेगु ।

(अ) पुलांमे

नेपालभाषाया काव्य रचनाया इतिहास तस्सकं पुलां धयागु खँ थुइके बीगु ।

थुकी मल्लकालया मे दुथ्याकेगु ।

Untitled-100.pdf

(आ) माध्यमिक कालया कविता

नेपालभाषाया पुनर्जागरण कालया काव्यस्रष्टा म्हसीकेगु ।

(थुकी महाकवि सिद्धिदास अमात्य बाबु योगवीरसिंह कसाःया कविता दुथ्याकेगु ।)

(इ) आधुनिक कविता

जेलकालीन (ने.स. १०६१ वि.सं. १९९७ कवितानिसें थौंतक्क न्हयानाः वयाच्वंगु काव्यधाः म्हसीकेगु ।

(I) पद्य

थुकी महाकवि चित्तधर "हृदय", फत्तेबहादुर सिंह, वैकुण्ठप्रसाद लाकौल, सिद्धिचरण श्रेष्ठ, केदारमान "व्यथित", भैरवगोपाल वैद्य, नारायणदेवी श्रेष्ठ, दुर्गालाल श्रेष्ठ, गिरिजाप्रसाद जोशी, नर्मदेश्वर प्रधानमध्ये निम्हसिया कविता दुथ्याकेगु ।

(II) गद्य

थुकी चित्तरञ्जन नेपाली, श्यामसुन्दर संयुजु, पूर्णबहादुर वैद्य, सुन्दर मधिकर्मी, योगेन्द्र प्रधान, आनन्द जोशी, बुद्ध सायमी, केशवमान शाक्य, प्रतिसरा सायमीमध्ये निम्हसिया कविता दुथ्याकेगु ।

बाखं

१. गुगु नं खं च्वःच्वः हंक छसिकयं करपिनि यथेक कने फयेकेगु ।
२. ईव्यः व थाप् ल्वयेक विचाः व कल्पना यायें फयेकेगु ।
३. बाखंया गतिलिसे न्हयानाः नुगलय् संवेग थने फयेकेगु ।
४. माःथाय् माःकयं खँग्वः, खँत्वाः- खँभाय् व छुनाखं छयले फयेकेगु ।

(अ) पुलांबाखं

नेपाः म्हसीके बीगु नेपाःया बिस्कगु जीवन शैलीया ज्ञां दयेकाच्वनेगु ।

(थुकी प्रेमबहादुर कसाः व करुणाकर वैद्यपिसं मुनातःगु बाखं मध्ये निपु दुथ्याकेगु ।)

(आ) न्हूबाखं

नेपालभाषाया बाखं साहित्यया न्हयानावया च्वंगु गति थुइकेगु ।

(थुकी पूर्णदास श्रेष्ठ, पूर्ण "पथिक", आशाराम शाक्य, मथुराकृष्ण सायमी, रामशेखर नकःमि, हितकरवीर सिंह कंसाकार, हरिशंकर रञ्जितकार, राजा शाक्य, सुवर्णकेशरी, भूषणप्रसाद श्रेष्ठमध्ये निम्हसिया बाखं दुथ्याकेगु ।

निबन्ध

१. थःगु खँ ल्वयेक च्वपाः व नवानाः कने फयेकेगु ।
२. आत्मपरक व वस्तुपरक जुइक माःछि खँथी त्याछिनाः थःत ब्वये फयेकेगु व खँया नां न छुइ फयेकेगु ।

Untitled-101.pdf

थुकी रत्नध्वज जोशी सत्यमोहन जोशी, ठाकुरलाल मानन्धर, मोतीलक्ष्मी उपासिका, प्रेमबहादुर कसाः, फणीन्द्ररत्न वज्राचार्य, पद्मरत्न तुलाधर, मङ्गलप्रसाद स्यस्यः, रमेशकाजी स्थापितमध्ये स्वम्हसिया निबन्ध दुथ्याकेगु ।

रूपक

१. ईव्य, थायवाय् व पात्रकथं ल्वयेक भाय् छयलाः खँल्हावल्हा याये सयेकेगु ।

२. थासय् लाक्क खँन्वा-खँभाय् व छुनाखँ हयलाः थःगु खँ स्याच्चुक ब्वये फयेकेगु व थुकथं छयलेगु हे ज्ञानिया स्वभाव धयागु थुइके फयेकेगु ।

३. खँ ल्हायेबलय् माःथाय् माःकथं थलाःक्वलाः व झक्का दयेक व ल्वयेक अभिनय नं याये फयेकेगु ।

(अ) छधाःप्याखँ

नेवाः जातिया वैशिष्ट्य थुयेके फयेकेगु ।

(थुकी ईश्वरानन्द श्रेष्ठाचार्य, हेमलाल जोशी, भिक्षु सुदर्शन, दुर्गालाल श्रेष्ठ, प्रकाश प्रधानाङ्गमध्ये छम्हसिया छधाः प्याखँ दुथ्याकेगु ।)

(आ) खँल्हाबल्हा

थीथी ख्यालः जुइगु खँल्हावल्हाय् थःगु खँ ल्वयेक व यइपुक त्याछिनाः ल्हाये फयेकेगु ।

(इ) ख्यालः

समाजय् जुयाच्वगु मज्यू-मनिया खँ ध्याचू व न्हिलां पिब्वये फयेकेगु ।

(थुकी पद्मरत्न तुलाधर, रामशेखर नकःमि, श्रीकृष्ण "अणु" मध्ये छम्हसिया ख्यालः दुथ्याकेगु ।

जीवनी

देसंदेयया लोकं हवाःपिं व्याक्कं पक्षया महापुरुषपिनि जीवनचर्या ब्वनाःलि थः नं उगु हे लं च्वन्हयाये फयेकेगु ।

(अ) राष्ट्रिय

(थुकी राष्ट्रिय साहित्यकार, समाजसुधारक व कलाकारपिं निष्ठानन्द वज्राचार्य, सिद्धिदास महाजु, योगवीरसिंह कसाः, जगतसुन्दर मल्ल, धर्मादित्य धर्माचार्य, चित्तधर "हृदय", शुक्रराज शास्त्री, अरनिको, चन्द्रमान मास्के, तेजबहादुर चित्रकारमध्ये छम्हसिया जीवनी दुथ्याकेगु ।)

(आ) अन्तर्राष्ट्रिय

(थुकी अन्तर्राष्ट्रिय साहित्यकार विचारक, आविष्कारक, अन्वेषक व कलाकारपि जर्ज बर्नार्ड शा, खलील जिब्रान, रवीन्द्रनाथ ठाकुर, शुक्रराज, भोल्तेयर, लुई पाश्चर, डा. एडवार्ड जेनर, मोजार्ट, लियो नार्दो दा भिन्ची पाब्लो पिकासोमध्ये छम्हसिया जीवनी दुथ्याकेगु ।

पौ

१. थःथिति व पासापिनाप जूगु बुखँ व थःगु दुखं त्याज्जिक व तर्कयुक्त जुइक च्वयाः न्हयब्वये फयेकेगु । थुकी नमुनाकथं छपौ दुथ्याकेगु ।

Untitled-102.pdf

२. ध्वनेकू व ज्याकुनाप थःगु खं त्याज्जिक ल्वयेक हनाबनाया भाय् छ्यलाः माःछि जक खं दुथ्याकाः ध्वये फयेकेगु । (थुकी नमुनाकथं छपौ दुथ्याकेगु ।)

छन्द

मात्रिक छन्द

गति, यति व छन्द हंक ध्वनं व च्वये सयेकेगु ।

(ख) संस्कृति व सम्पदा लागा

संस्कृति

मेपिनाप बिस्कंगु राष्ट्र परिचायक जीवन्त परम्परा दुगु जातिया अस्तित्व ल्यंकेगु ज्याय् मन क्वसायेकेगु ।

(अ) नखःचखः

विश्वन्हयःने थःगु बिस्कंगु जातीय गौरवया दसु थः हे जुयाः न्हयब्वयेगु ।

(थुकी म्हपूजा, गुंपुन्ही, मां व बौया ख्वाः स्वयेगु, सिथिनखः, यःमहिपुन्हीमध्ये निगू नखःचखःया बारे च्वयातः गु प्रबन्ध दुथ्याकेगु ।)

(आ) संस्कार

थःगु बिस्कंगु जातीय परम्परायाः ज्ञां दयेकाः उकियात ईथ्यःकथं ल्यंकातयेत चेतना थनेगु ।

(थुकी मचाबू व्यंके, इही, बान्हाः इहिपा, ज्याःजक्वमध्ये निगू संस्कारया बारे च्वयातः गु प्रबन्ध दुथ्याकेगु ।)

सम्पदा

देश चीध-तःध धकाः दायेगु दापू वया बिस्कंगु परम्परागत चिः खः, उकिं थुकिया हे रक्षाया निंतिं नुगः त्थय्लाकेगु ।

(अ) विश्व सम्पदा

विश्वया मनू मात्रया सर्वयुकथं ल्यनाच्वंगु भी अजाजुपिनि पौरख थुइकाः उकियात तितिपापा याये सयेकेगु ।

(थुकी युनेस्को विश्व सम्पदाया धलखय् दुथ्याकातःगु नेपाःदेयया ये, यल व ख्वपया लाय्कुलागा, स्वयम्भू, पशुपति लागा, बौद्ध व चाँगुनारायण मध्ये छगूया बारे च्वयातःगु बाय् फुक्क थाय् कःघानाः च्वयातःगु प्रबन्ध दुथ्याकेगु ।

(आ) पर्यटन

देसंदेयया पर्यटकत थन बइगु हे भी अजाजुपिनि दुग्यंगु कृति स्वयेत खः धयागु वाःचायेका व म्वानाच्वंगु कृतित म्वाकातुं तयेया लागि न्हयलं चायेकाच्वनेगु ।

(थुकी सिलुतीर्थ, दोलखा भिन्द्यः, पन्तिया इन्द्रेश्वर, भ्वतया चण्डेश्वरी, सक्वया बज्रयोगिनी, बादेयया बज्रबाराही, येया च्वःबाहाःचमध्ये छगूया बारे च्वयातः गु प्रबन्ध दुथ्याकेगु ।

Untitled-103.pdf

(इ) संवत्

मुक्क हे देश पिलुइगु नेपा:या थ:गु हे न्हि, ला व दं क्यनीगु चिं दु धयागु थुइकेगु व थुकियात जीवनया छयलाबुलाय हयेगु ।

(थुकी नेपाल संवत् बारे च्वयात:गु प्रबन्ध दुथ्याकेगु ।)

(ई) लिपि

पुलांगु च्वयाखं ब्वनेगु जक मखु सभ्यताया जा: नं तनेगु ।

(थुकी थीथी नेपाल लिपिया परिचय न्हयथनात:गु प्रबन्ध दुथ्याकेगु ।)

(ग) भाषा-व्याकरण लागा

व्याकरण

भाषाय् झीगु थ:गु हे बिस्कगु पह: दु धयागु खं थुइकेगु व उकियात थ:म्ह नं छयलेगु ।

खंग्व:धुकू

सफुलिइ ब्वनागु थीथीकयंया ब्वनेज्वलनय् छयलात:गु पायछि पायछिगु खंग्व:, खंत्वा-खंभाय् छनाखं, अ:ख न्हय:ख: खंग्व:, उत्थें च्वना: नं पा:गु अर्थ पिज्वइगु खंग्व: त:गुमछि अर्थ पिज्वइगु खंग्व:, म्हचा यक्व खं व्याइगु खंग्व: आदि आदि थुइकेगु व उकियात थ:म्ह नं छयलेगु ।

४. लागा व कव:

(क) साहित्य

कव:	गुगुगु तगिं	भिगुगु तगिं
१. कविता	१. माध्यमिक कालयागु २. आधुनिक (पद्य) ३. आधुनिक (गद्य)	१. पुलामे २. आधुनिक (पद्य) ३. आधुनिक (गद्य)
२. बाखं	१. पुलांबाखं २. न्हूबाखं	१. पुलांबाखं २. न्हूबाखं
३. निबन्ध	१. वस्तुप्रधान	१. भावप्रधान २. विचारप्रधान
४. रूपक	१. छधा:प्याखं २. खंल्हाबल्हा	१. ख्याल:
५. जीवनी	१. राष्ट्रिय व्यक्तित्व	१. अन्तर्राष्ट्रिय व्यक्तित्व
६. पौ	१. थ:थिति वाय् पासायात च्वइगु	१. ज्याकुथिइ तइगु निवेदन
७. छन्द	१. मात्रिक	१. मात्रिक

(ख) संस्कृति व सम्पदा

कव:	गुगुगु तगिं	भिगुगु तगिं
१. संस्कृति	१. नखःचखः	१. नखःचखः

Untitled-104.pdf

	२. संस्कार	२. संस्कार
२. सम्पदा	१. विश्व सम्पदा २. संवत्	१. पर्यटन २. लिपि

(ग) भाषा-व्याकरण

कव:	गुगगु तगिं	भिगगु तगिं
१. वर्णविन्यास	१. स्वर व व्यञ्जन २. ह्रस्व-दीर्घ ३. लिफुति (विसर्ग) ४. भिलाफुति-सिन्ह:फुति (चन्द्रबिन्दु-शिरबिन्दु)	१. स्वर व व्यञ्जन २. ह्रस्व-दीर्घ ३. लिफुति (विसर्ग) ४. भिलाफुति-सिन्ह:फुति (चन्द्रबिन्दु-शिरबिन्दु)
२. पदभेद	१. नाम २. सर्वनाम ३. विशेषण ४. क्रिया	१. नाम २. सर्वनाम ३. विशेषण ४. क्रिया ५. क्रियाविशेषण ६. संयोजक ७. नामयोगी ८. विस्मयादिबोधक
३. रूपायन	१. कारक-विभक्ति २. वचन ३. लिङ्ग	१. कारक-विभक्ति २. वचन ३. लिङ्ग
४. खँग्व:धुकू	१. थाकुगु खँग्व:या अर्थ २. क्रियाविशेषण ३. अनुकरणात्मक खँग्व: ४. निपात ५. त:गू अर्थ दुगु खँग्व: ६. अ:ख:गु भाव बइगु खँग्व: ७. म्हचा यक्व खँ व्याइगु खँग्व: ८. ताजिग्व: (संख्यावाचक विशेषण)	१. थाकुगु खँग्व:या अर्थ २. क्रियाविशेषण ३. अनुकरणात्मक खँग्व: ४. निपात ५. त:गू अर्थ दुगु खँग्व: ६. अ:ख:गु भाव बइगु खँग्व: ७. म्हचा यक्व खँ व्याइगु खँग्व: ८. ताजिग्व: (संख्यावाचक विशेषण)
४. खँत्वा: खँभाय् व छुनाखँ	१. खँत्वा:- खँभाय् २. छुनाखँ	१. खँत्वा:-खँभाय् २. छुनाखँ

Untitled-105.pdf

५. स्यनेज्वलं (शिक्षण सामग्री)

साहित्य, संस्कृति व सम्पदालिस्सें भाषा-व्याकरण लागाया मुक्कं ब्वनेज्वलं स्यने-कने यायेत ब्वनेसफु, ब्वनेक्वथा, शिक्षक, विद्यार्थी, चक, डस्टर व ग्वरःया ल्यू थीथी कवःवा लागि मा:गु स्यनेज्वलं थुकथं जुइफु :

(क) साहित्य लागा

१. कविता

(अ) पुलामे : पुलामेया मेचा:, थीथी बाजं, पुलामे हालेसःमह कलाकार ।

(आ) पद्य कविता : छन्दय् हंक चिनातःगु कविता सफू ।

(इ) गद्य कविता : गद्य कवितायां सफू ।

२. बाखं

बाखनय् छयलातःगु तर छयलाबुलाय् मवयेधुंकुगु छु खं वाय् वस्तु दुसा उकिया ज्ञां बीत मा:गु ज्वलं ।

३. निबन्ध

सम्बन्धित विषयया किपाः वस्तुप्रधान, भावप्रधान व विचारप्रधान जुइक ज्वयातःगु निबन्ध ।

४. रुपक

श्रव्य-दृश्य ज्वलं, दबु व प्याखंज्वलं ।

५. जीवनी

सम्बन्धित महापुरुषपिनि किपाः व बयुक:पिलिसे स्वापू दुगु मेमेगु हलंज्वलं ।

६. पौ

थीथी पौया नमुनाज्वलं, खाम, हुलाक टिकट ।

७. छन्द

छन्दय् हंक चिनातःगु

(ख) संस्कृति व सम्पदा लागा

नखःचखः, संस्कार, विश्व सम्पदा, पर्यटन, संवत् व लिपिसम्बन्धी थीथी ज्वल पोस्टकार्ड, नक्सा, डकुमेन्ट्री, स्मारिका, परिचय सफूचा, किपाः आदि आदि ।

(ग) भाषा-व्याकरण लागा

व्याकरण सफू, खँग्वःधुकू, खँत्वाः-खँभाय् मुना, छुनाखं मुना, भाषायां पहःसम्बन्धी ज्वयातःगु ज्वसु वाय् सफू ।

६. स्यनेगु लँपु (शिक्षण विधि)

(क) साहित्य लागा

थ्व लागाया गुगु न कवःया छु नं पाठ ब्वकेन्स्यः उगु पाठनाप स्वाःगु खं वाय् घटना न्यथनातःगु, गुकिं यानाः उगु पाठ ब्वनेगु प्याय्चाः विद्यार्थीयाके दनी ।

Untitled-106.pdf

कविता

१. कविता पद्य वाय गद्य न्हयागु जुसा कविता फ्वंकथंया लय् व फक्का हना: ब्वनेगु, गुगु ब्वंकेवलय् विद्यार्थी नं उकथं हे लसी वयेक ब्वना: न्यंकेगु कुत: याइ ।

२. कविता थुकथं थुइकाबिगु, गुकी कि न्यनाच्वंम्ह विद्यार्थीया न्हय:ने उकिया किपा: भ्व:लि वयाच्वंथे थेजु ।

३. ससय् हनात:गु कविता वाय् मे लय् तया: ब्वनेगु मफुसा मेचालय् च्वंगु सां हायेका न्यंकेगु, उलि न यायेफइथें मच्वंसा गति यति व छन्द हक जूसां थम्ह ब्वना ब्यनेगु ।

४. विद्यार्थी थ:म्ह ब्वंगु कविता वाय् मेया भाव गुलि वाय् गुकथं लानाकाल धयागु सं सीकेत न्यनेकने यायेगु ।

बाखं

१. च्वयात:गु बाखं ब्वनेवलय् वइगु खँल्हाबल्हा वाय् थीथी अवस्था विद्यार्थीया हे न्हय:ने लू थें च्वंक व वहे पायतसें नवा:थे च्वंक पिब्वयेगु ।

२. बाखं थुकथं ब्वंकेगु, गुकि विद्यार्थी बाखंनाप जक मखु उकिया भावभूमिनाप नं ब्यानाच्वनी, बाखया लाक्षणिक अर्थ थुइकेपाखे नं व जिज्ञासु जुयाच्वनी ।

३. थ:म्ह कनागु बाखं विद्यार्थी गुलि व गुकथं काल धयागु थुइकेत वइकथ न्हयस:लिस:या ज्या यायेगु ।

निबन्ध

१. थीथी खंया बिस्कबिस्क खंधी हना: छु नं विषयया पूवंक व वइपुक च्वयात:गु निबन्ध जुइ धयागु सं विद्यार्थीयात कनेगु ।

२. वस्तुप्रधान, भावप्रधान व विचारप्रधान निबन्धया भिन्नता ध्यावइकेगु ।

३. यइपुगु खंभासं बियात:गु निबन्धया सं विद्यार्थीया नुगलय् ध्यंकेगु ।

४. विद्यार्थी ब्वंगु निबन्ध गुलि व गुकथं थुइकल सीकेत चा:चा:हीका: न्यनेकने यायेगु ।

५. विषय बिया: विद्यार्थीयात कथहकं नवाकेगु व च्वकेगु ।

रूपक

१. च्वयात:गु छधा:प्याखं, खँल्हाबल्हा व ख्याल: पात्र हे न्हयलूथें च्वंक ब्वना: न्यंकेगु ।

२. पात्रया पह: स्वया: थ्व पात्र थुकथंयाम्ह धयागु सं मनं क्व:छिके बीगु ।

३. विद्यार्थीतय्त थीथी पात्र दयेका: नासलं लीक खँल्हाबल्हा याये सयेका बीगु ।

४. मा:सा दबू हे खया: मा:मा:गु ज्वल मा:मा:थाय् तया: पात्रतय्त दबुलिइ वयेगु, च्वनेगु व पह: कायेगु सयेका बीगु ।

५. नवानाच्वंम्ह पात्रया खंया असर नमवासें च्वपि पात्रतय् ख्वालय् वयेके बीगु ।

६. बियात:गु ब्वनेज्वलंया च्वय्क्वय् वाय् दथुइ च्वंगु खँल्हाबल्हा विद्यार्थीयात नवाके बीगु ।

६. बियात:गु ब्वनेज्वलंया च्वय्क्वय् वाय् दथुइ च्वंगु खँल्हाबल्हा विद्यार्थीयात नवाके बीगु ।

Untitled-107.pdf

७. बियातःगु ब्वनेज्वलं विद्यार्थी गुलि ब गुकथं थुइकल धयागु सीकेत चाःचाःहीकाः न्हयसःलिसः यायेगु ।

जीवनी

१. देशकाल परिस्थिति न्हयलुइक न्हयखं ब्वयाः वाय् किपा ब्वयाः न्हयथनातःम्ह महापुरुषयात छसीकथं विद्यार्थीया नुगलय् दीकथं न्हयब्वयेगु ।

२. न्हयथनातःम्ह महापुरुषया नालाकायेबहगु खं विद्यार्थीयाके तु न्यनेगु वाय् विद्यार्थीतय् दथुइ थंवथवय् न्यनेकने याकेगु, मगाःमचाः थःम्ह तनाबीगु ।

३. न्हयाथें बिकःगु परिस्थितिइ नं न्हयज्यायेमाः धयागु खंय् विद्यार्थीयात हःपा, चुलाके थीत उम्ह महापुरुषपाखे दसु लुइके बीगु ।

४. बियातःगु ब्वनेज्वलं विद्यार्थी गुलि ब गुकथं थुइकल चाःचाःहीकाः न्यनेकने यायेगु ।

पौ

१. ब्वनेज्वलनय् दुथ्याःगु पौ सुनां सुयात गुगु अवस्थाय् छु खं कनेत च्वयाच्वंगु धयागु ध्वाथुइक कनाःलि तिनि ब्वनाः न्यंकेगु ।

२. थीथीकथया पौ च्वयेबलय् थीथीकत हे सम्बोधन यायेमाःगु, उकी थःगु खं त्याज्जिगु भासं न्हयथनेमाःगु आदि आदि खं ध्वाथुइकेगु ।

३. बियातःगु पौ स्वयाः गन गुकथं खं न्हयब्वयेमाः पूर्वक ज्ञां दयेके बीगु ।

४. खामय् नियमकथं गन छु च्वयेमाः सीके बीगु ब नियमकथं मजुलकि पौ थासय् मथ्यनिगु खं थुइका बीगु ।

५. थीथीकथया पौ विद्यार्थीयात च्वकाः स्वयेगु ।

छन्द

१. ब्वनेज्वलनय् च्वंगु ब अभ्यासय् दुथ्याःगु छन्दय् हनातःगु कविता छन्दय् वंक ब्वनाः न्यंकेगु ।

२. विद्यार्थी थःथंम्ह नं छन्दय् हनातःगु कविता ब्वने लःलः थायेके बीगु ।

३. गथे यानाः जिल विद्यार्थीयात छन्दया मोह क्यंकेगु ।

४. मात्राया परिभाषा ब ल्याःचाः सम्बन्धी ज्ञां दयेके बिगु ।

५. मात्राया ल्याःचा तयेके बीगु ।

(ख) संस्कृति ब सम्पदा लागा

१. संस्कृति ब सम्पदा विषयस ब्वनेज्वलं जक मब्वंकुसे थासथाय् यंकाः जात्रा-पर्व, नखःचखः आदि हके नं बीगु ।

२. सांस्कृतिक ज्याखया लू हे क्यनाः भीगु जीवन थ्व हे त्वाथः गयाः न्हयानाच्वंगु खं ध्वाथुइका बीगु ।

३. संसकृति ब सम्पदाया महत्त्व बारे ध्वाथुइक कनाः थुकिया संरक्षणया निति न्हयज्यायेत हःपाः बीगु ।

Untitled-108.pdf

४. विद्यार्थी खंगु वाय् थःम्हं हे हंगु नखःचखः, वाय् संस्कारसम्बन्धी खं नवाकेगु व च्वकेगु ।

५. नखःचखः, संस्कार व सम्पदायात कयाः विद्यार्थी गुलि व गुकथं थुइकल चाःवाःहीका न्यनेकने यायेगु ।

(ग) भाषा-व्याकरण लागा

१. ब्वनेज्वलंया खंग्वः व खंपुइ लानाच्वंगु व्याकरणया कारण भाषा बांलाःगु खं ध्वाथुइकेगु ।

२. व्याकरणया सैद्धान्तिक पक्षय् लिमकूसे प्रयोग पक्षय् व बीगु ।

३. व्याकरण मंतकि खःगु खं नं नालाः मकाइकथंया जुइयः धयागु खं दसु बियाः थुइका बीगु ।

४. व्याकरण लागाया थीथी कवःया खं थीथी ब्वनेज्वलनय् ल्वःल्वःकथं लिसा-लिसा काका ब्वकेगु ।

५. व्याकरणया खंय् विद्यार्थी नाःलाः मलाःया खं थीथीकथं जांच कयाः पारख यायेगु ।

७. ग्यसु लनेगु पहः (मूल्याङ्कन विधि)

लागा	कवः	ल्याः
(क) साहित्य १. त्याजीगु भासं कथंहंक लिसः बीगु	(क) कविता वाय् निबन्ध (ख) बाखं वाय् रूपक	१×१० = १०
२. चिकिहाकलं पाय्छिक लिसःबीगु	(क) कविता (ख) बाखं (ग) निबन्ध (घ) रूपक (ङ) जीवनी (च) पौ	४×५ = २०
३. च्वःप्व बियाः ध्वाथुइकेगु	(क) कविता (ख) बाखं (ग) निबन्ध (घ) रूपक (ङ) जीवनी	३×५ = १५
४. पौ च्वयेगु	(क) पौ (थःथिति वाय् पासायात च्वयेगु) (ख) निवेदन पौ ज्याकुथिइ तयेगु	१×६ = ६
५. छन्द ज्ञान	मात्रिक छन्द	१×४ = ४
(ख) संस्कृति व सम्पदा ६. चिकिहाकलं पाय्छिक लिसः बीगु	(क) विश्व सम्पदा (ख) पर्यटन (ग) संवत् (घ) लिपि	२×५ = १०

Untitled-109.pdf

७. चिकिहाकयेक टिप्पणी च्वयेगु	(क) नखःचखः (ख) संस्कार	१×६ = ६
८. बोध	(क) विश्व सम्पदा (ख) पर्यटन (ग) संवत् (घ) लिपि (ङ) नखःचखः (च) संस्कार	१×४ = ४
(ग) भाषा-व्याकरण	(क) वर्णविन्यास (ख) पदभेद (ग) रूपायन (घ) खंग्वःधुकू (ङ) खंत्वाः-खंभाय् व छुनाखं	२५
		१००

Untitled-110.pdf

सामवेद

१. परिचय

वैदिक वाङ्मय संसारको आदिम साहित्य हो । पूर्वीय मान्यताअनुसार वेदलाई अपौरुषेय मानिएको छ । सृष्टिको आरम्भमा आश्रुत वेदराशिलाई जुन लय र स्वरमा ऋषिहरूले देखे, आजसम्म पनि त्यही स्वर र लयमा वेदको अध्ययन परम्परा सुरक्षित रहेको छ । वैदिक साहित्यले ज्ञानविज्ञान, मानव सभ्यता, भाषाविज्ञानजस्ता आधुनिक जगत्का विशिष्ट आयामहरूलाई हरेक युग र समयसापेक्ष रूपमा प्रस्तुत गर्दछ । सर्वप्रथम आफ्नै शाखाको अध्ययन गर्नुपर्दछ भन्ने वैदिक मान्यता छ । स्वशाखाको अध्ययनपछि मात्रै यथासम्भव अरू वेदका शाखाहरूको पठनपाठन गर्नुपर्ने शास्त्रीय विधान रहिआएको छ । चारै वेदका संस्कार र कर्महरूमा आ-आफ्नै विशेषता रहेका छन् । चारै वेदका वेदपाठीहरू आफ्नै शाखाले बताए अनुरूप आफ्ना संस्कारहरू र रीतिरिवाजहरू सम्पादन गर्दछन् । सबैले आ-आफ्ना वेदशाखाको अध्ययन तथा प्रचारप्रसार गर्न चाहनु स्वाभाविक तथा अपरिहार्य मानिन्छ । स्वशाखोक्त वेदाध्ययनको परम्परालाई सुरक्षित राख्न यस्ता पाठ्यक्रम सहायक हुन्छन् ।

नेपाल विश्वको एक मात्र हिन्दु राष्ट्र भएको नाताले यहाँ चारै वेदको पठनपाठनको व्यवस्था हुनु स्वाभाविक नै हो । नेपालमा गौतम गोत्रीय त्रिपाठी थर भएकाहरूले आफ्नो वेद सामवेदको कौथुम शाखालाई मानेर सो अनुरूप आफ्ना संस्कारहरू गर्दै आइरहेका छन् । कौथुमशाखी सामवेदी त्रिपाठीहरूको बाहुल्यतालाई दृष्टिगत गरी प्रस्तुत पाठ्यक्रम सामवेदीय कौथुम शाखामा आधारित रहेको छ ।

पतञ्जलिका अनुसार वेदका ११३१ शाखामध्ये सामवेदका १००० शाखा पठनपाठन रहेको कुरा उल्लेख छ । कालान्तरमा वेदका शाखाहरू लोप हुँदै गएकाले हाल सामवेदका तीन शाखाहरू राणायनीय, जैमिनि र कौथुम मात्र पठनपाठनमा रहेका छन् । यस शाखाका पुस्तक एउटै भएर पनि उच्चारणगत भेदका आधारमा नागरपद्धति र मद्रपद्धतिका रूपमा क्रमशः उत्तरभारत र दक्षिणभारतमा प्रचुरमात्रामा प्रचलित छन् । त्यसमध्ये यो पाठ्यक्रम मद्रपद्धतिमा आधारित छ ।

स्वरूपगत शैली तथा प्रतिपाद्य विषयका दृष्टिले ऋग्वेद, यजुर्वेद र सामवेदका आ-आफ्नै विशेषता रहेका छन् । सामवेद स्वरूपगत गीतिका रूपमा छ । अत एव स्वर, ग्राम, तान र लयात्मकता यसको अभिन्न रूप हो । शास्त्रीय सङ्गीतका "सारेगमपधनिसा" जस्ता स्वर सामवेदबाट प्रभावित छन् जुन कुरा सङ्गीतरत्नाकरका रचयिता शार्ङ्गदेव र नाट्यशास्त्री भरतको बचनबाट पुष्टि हुन्छ । आजको शास्त्रीय सङ्गीत सामवेद र यसको उपवेद गान्धर्ववेद हुँदै विकसित भएको मानिन्छ । सामवेदका सातस्वरमध्ये प्रथमस्वरबाट सङ्गीतको मध्यमस्वर, द्वितीयबाट गान्धारस्वर, तृतीयबाट ऋषभ, चतुर्थबाट षड्जस्वर मन्द्रबाट धैवतस्वर, अतिस्वारस्वरबाट निषादस्वर र कुष्टस्वरबाट पञ्चम स्वर विकसित भएका हुन् । यी नै स्वरका अगाडिका अक्षरहरूलाई मिलाउँदा मगरेसाधनिप' स्वरप्रस्तार बन्दछ । वर्तमानमा पढिएको सारेगमपधनिसा पनि त्यसैबाट परिवर्तित एक स्वर प्रस्तार

Untitled-111.pdf

मात्र भएका बुझ्न सकिन्छ । यो तथ्य सामवेदीय शिक्षाग्रन्थ नारदीय शिक्षामा उल्लिखित छ । जुन शिक्षालाई यस पाठ्यक्रममा समावेश गरिएको छ । यसरी साङ्गीतिक पक्षको प्रतिपादनका साथै यसले परम्परागत स्वशाखाको रूपमा सामवेदलाई स्वीकार्ने सामवेदीहरूको कर्मकाण्डका मन्त्रहरू एवम् संस्कारहरू बताउँदछ भने लौकिक र अलौकिक विविध विषयवस्तुहरूको प्रतिपादन गर्दछ ।

नाद (स्वर) को उपासनाले आत्मप्रसन्नताका साथै ईश्वरसन्तुष्टिद्वारा परमानन्द - प्राप्ति गर्नमा सहायता मिल्दछ । यस्तो सामवेदको स्वरूप हेर्दा सामवेदका कौथुम शाखामा आर्चिक र गान गरी दुई विभाग छन् । आर्चिक भाग पनि पूर्वार्चिक र उत्तरार्चिक गरी दुई भागमा विभक्त भई दुवैमा गरेर १८७५ मन्त्रहरू सङ्ग्रहित छन् । गानभागमा प्रकृतिगान (ग्रामेगेय र अरण्येगेय) तथा विकृतिगान (ऊहगान र ऊह्यगान) मा २६२७ सामगानहरू सङ्कलित छन् । कौथुमशाखाका ताण्ड्य, षड्विंश, सामविधान, आर्षेय, देवताध्याय, छान्दोग्योपनिषद्, संहितोपनिषद् वंशब्राह्मण गरी आठओटा ब्राह्मणग्रन्थहरू छन् भने सामवेदीय आरण्यक तलबकार हो । ,यसलाई जैमिनीयोपनिषद्ब्राह्मण पनि भनिन्छ । यसै ब्राह्मणको चौथो अध्यायको दशम खण्डमा पढिएको केनोपनिषद् तथा छान्दोग्योपनिषद् यसका दुई उपनिषद् प्रमुख दस उपनिषद्मध्ये पर्दछन् । यसरी सामवेदका धेरै साहित्य भए पनि विद्यालयदेखि विश्वविद्यालयसम्मको पाठ्यक्रमअनुसार पठनपाठन गर्दा प्रायःजसो सामवेदीय ग्रन्थहरूको अध्ययन हुन सम्भव छ ।

सामवेद पढ्ने, पढाउने तौरतरिका सिकाउने ग्रन्थ नारदीयशिक्षा हो । त्यसकारण नारदीयशिक्षालाई पनि यस पाठ्यक्रममा यथोचित स्थान दिई समावेश गरिएको छ ।

२. साधारण उद्देश्य

यो विषय पढेपछि विद्यार्थीहरू निम्नलिखित कुराहरू गर्न सक्नेछन् :

१. सामवेदको कौथुम शाखाको परम्परालाई आत्मसात् गरी यसलाई व्यक्त गर्न सक्नेछन् ।
२. वैदिक परम्परा अनुरूप सस्वर मन्त्रहरू शुद्ध पाठ गर्न सक्नेछन् ।
३. आफ्नो पाठ्यभारमा रहेका मन्त्रहरूलाई शुद्ध र स्पष्ट रूपमा प्रयोग गर्न सक्नेछन् ।
४. सामवेदका मन्त्रहरूलाई शुद्धसँग लेख्न सक्नेछन् ।
५. वेदले निर्दिष्ट गरेका पाठ्यक्रम अनुरूप आचरणहरूको वर्णन गर्नुका साथै यसको परम्परालाई रक्षा गर्न सक्नेछन् ।
६. सामवेदका सात स्वरबाट शास्त्रीय सङ्गीतका सप्त स्वरको उद्गम तथा विकासबारे सामान्य ज्ञान गरी बताउन सक्नेछन् ।
७. सामवेदको सामान्य रूपमा औचित्य बताउन सक्नेछन् ।

Untitled-112.pdf

३. विशिष्ट उद्देश्य

कक्षा- ९

१. अग्नि र इन्द्रका स्तुतिपरक ऋक्पाठहरू कण्ठस्थ पाठ गर्न सक्नेछन् ।

२. विविध देवता र संस्कार सम्बद्ध ऋक्पाठका मन्त्रहरू कण्ठस्थ पाठ गर्न सक्नेछन् ।

३. गायत्रादि सामगानहरू ह्रस्वस्वरसहित कण्ठस्थ पाठ गर्न सक्नेछन् ।

४. विविध देवता र संस्कार सम्बद्ध सामगानहरू कण्ठस्थ गर्न सक्नेछन् ।

५. सामगानका गायत्र, पर्क यज्ञायज्ञीय बृहत्सामजस्ता नामहरूबाट सामगानका मन्त्रहरू कण्ठस्थ बताउन सक्नेछन् ।

६. सात स्वरहरू केके हुन् र सामवेदमा कसरी उच्चारण, एवम् प्रयुक्त हुन्छन् भन्ने बताउन सक्नेछन् ।

७. उदात्त, अनुदात्त र स्वरित स्वरहरूको लक्षण बताउन, लेख्न र प्रयोग गर्न सक्नेछन् ।

८. स्वरमण्डल (सातस्वर, ग्राम, मूर्छना, तान) को विशेषज्ञानले शास्त्रीय सङ्गीतका स्वरहरू सामवेदबाट प्रभावित हुन् भन्ने व्यक्त गर्न सक्नेछन् ।

९. दीप्तादिश्रुतिहरूको उच्चारण विधि बुझी बताउन सक्नेछन् ।

कक्षा- १०

१. ऋक् अक्षरहरू माथि सातस्वरसहित गान गरिने हुँदा विविध देवतासम्बद्ध सामगानका आधाभूत ऋक्पाठहरू मन्त्रहरू कण्ठस्थ पाठ गर्न सक्नेछन् ।

२. इन्द्रका स्तुतिपरक ऋक्पाठहरू हातमा अङ्गुलि - चालनसहित पाठ गर्न सक्नेछन् ।

३. स्वस्तिवाचन र अग्निष्टोममा धर्मोपाकरण समारोपणसम्बन्धी सामगानहरू सस्वर कण्ठस्थ पाठ गर्न सक्नेछन् ।

४. रूद्रसूक्त र इन्द्रस्तुतिसम्बद्ध सामगानहरू कण्ठस्थ सस्वर पाठ गर्न सक्नेछन् ।

५. क्रुष्ट, प्रथम, द्वितीय,, तृतीय, चतुर्थ, मन्द्र र अतिस्वार गरेका प्रमुख स्वर र नमन, विनत, अभिगीतजस्ता सहायक स्वरहरू जान्न र उच्चारण गर्न सक्नेछन् ।

६. शास्त्रीय विधिअनुसार सोमयागको अनुबन्ध्य- पशुप्रयोगसम्बद्ध गान र विविध देवता सम्बद्ध सामगानहरू कण्ठस्थ पाठ गर्न सक्नेछन् ।

७. सामनामका आधारमा सामगानका प्रतीकहरू उठाई नामअनुसारको गान कण्ठस्थ बताउन सक्नेछन् ।

८. वेदाध्ययन गर्दा स्वरहरूको उच्चारण र हातमा अङ्गुलि-निवेशन कसरी गर्ने भन्ने कुरा जान्न र देखाउन सक्नेछन् ।

९. सामवेदमा भएका कम्पन, रेफ, हकार, विवृत्ति, स्वरभक्ति तथा उद्गाताका नियमका साथै सामगानको लाभ प्राप्त गरी बताउन सक्नेछन् ।

Untitled-113.pdf

४. क्षेत्र र क्रम

कक्षा- ९

क्र.सं.	विषय	पाठ्यवस्तु	शिक्षण विधि	पाठ्यभार	पूर्णाङ्क
१.	अग्नि र इन्द्रका स्तुतिपरक ऋक्पाठ	सामवेद संहिताको प्रथम प्रपाठकको पूर्वार्द्ध	पद्मासन वा सुखासनमा बसेर गुरुको आज्ञानुसार वैदिक परम्पराबमोजिम सस्वर, मन्त्रोच्चारण गर्ने	२०	१३
२.	अग्नि र ब्रह्मणस्पति आदि देवतास्तुतिप्रयुक्त ऋक्पाठ	सामवेदसंहिताको प्रथम प्रपाठक	पद्मासन वा सुखासनमा बसेर गुरुको उच्चारणनुसार वैदिक परम्पराबमोजिम सस्वर, मन्त्रोच्चारण गर्ने	२०	१२
३.	गायत्रादि सामगानहरू	ग्रामेगेयगानसंहिता प्रथम प्रपाठकको पूर्वार्द्ध	पद्मासन वा सुखासनमा बसेर गुरुको आज्ञानुसार वैदिक परम्पराबमोजिम सस्वर, मन्त्रोच्चारण गर्ने	२०	१२
४.	विविध संस्कारसम्बद्ध गानमन्त्रहरू	ग्रामेगेयगानसंहिता प्रथम प्रपाठक	पद्मासन वा सुखासनमा बसेर गुरुको आज्ञानुसार वैदिक परम्पराबमोजिम सस्वर, मन्त्रोच्चारण गर्ने	२०	१३
५.	विशिष्टस्वर र रुद्रादि देवतास्तुतिप्रयुक्त सामगानहरू	ग्रामेगेयगानसंहिता द्वितीय प्रपाठकको पूर्वार्द्ध	पद्मासन वा सुखासनमा बसेर गुरुको आज्ञानुसार वैदिक परम्पराबमोजिम सस्वर, मन्त्रोच्चारण गर्ने	२०	१३
६.	उपाकर्मादि संस्कार प्रयुक्त सामगानहरू	ग्रामेगेयगानसंहिता, द्वितीय प्रपाठक उत्तरार्द्ध	पद्मासन वा सुखासनमा बसेर गुरुको आज्ञानुसार वैदिक परम्पराबमोजिम सस्वर, मन्त्रोच्चारण गर्ने	२०	१२
७.	नारदीय शिक्षाको प्रथम प्रपाठक	१. मङ्गलाचरण २. स्वरमण्डल (सातस्वर, ग्राम, मूर्छना, तान) को ज्ञान ३. रक्तादि गानका दस गुणहरू ४. स्वरहरूको वर्ण विभाग ५. सप्तस्वर पशुपंक्षीको ध्वनिमा पाइने प्रसङ्ग ६. गानका लक्षणहरू ७. दीप्ता, आयता, मृदु, मध्यमा श्रुतिका प्रकार ८. आर्चिक स्वरका स्वरूप तथा प्रकार	१. सस्वरवाचन २. व्याख्यान ३. तालिकाद्वारा स्वर, ग्राम, मूर्छना तान आदिको प्रदर्शन र व्याख्यान ४. गानका सात स्वर र पशुपंक्षीको ध्वनिहरूलाई श्रव्य दृश्यको माध्यमबाट ज्ञान गराउने । ५. कक्षामा भएको उच्चारणका अवसरमा श्रुति लक्षण र चिह्नबमोजिम श्रुतिहरू छुट्याउन अभ्यास गराउने । ६. उदात्त, अनुदात्त, स्वरित र अन्य ऋक्पाठसम्बन्धी स्वरहरूको स्वरूप चिह्नसहित हस्तप्रदर्शनबाट ज्ञान गराउने ।	४०	२५

Untitled-114.pdf

कक्षा- १०

क्र.सं.	विषय	पाठ्यवस्तु	शिक्षण विधि	पाठ्यभार	पूर्णाङ्क
१.	अग्नि, वायु, आदित्य आदि देवता सम्बद्ध गानका आधारभूत ऋक्पाठ	सामवेदसंहिताको द्वितीय प्रपाठकको पूर्वार्द्ध	पद्मासन वा सुखासनमा बसेर वैदिक परम्पराअनुसार गुरुमुखोच्चारण तथा हस्त स्वगानुसार उच्चारण गर्ने	२०	१३
२.	इन्द्रका स्तुतिप्रयुक्त ऋक्पाठहरू	सामवेदसंहिताको द्वितीय प्रपाठका (सबै)	"	२०	१२
३.	स्वस्तिवाचन र अग्निष्टोम (सोमयाग) मा आसन्दिमा घर्मोपाकरण समारोपणादि प्रयुक्त गानहरू	ग्रामेगेयगानसंहिता तृतीयप्रपाठकको पूर्वार्द्ध	"	२०	१३
४.	रुद्रसूक्त र इन्द्रस्तुति प्रयुक्त गानहरू	ग्रामेगेयगानसंहिता तृतीय प्रपाठकको उत्तरार्द्ध	"	२०	१३
५.	क्रुष्टादिस्वरविशिष्ट एवं अनुबन्ध्यापशु सम्बद्ध गानहरू	ग्रामेगेयगानसंहिता चतुर्थ प्रपाठकको पूर्वार्द्ध	"	२०	१२
६.	विविध देवता सम्बद्ध गानहरू	ग्रामेगेयगानसंहिता चतुर्थ प्रपाठक	"	२०	१२
७.	नारदीय शिक्षा द्वितीय प्रपाठक	१. जात्यादिस्वर २. ह्रस्व र दीर्घ कम्पन रेफ हकारको उच्चारण प्रकार ३. पञ्चस्वर र अवग्रहको प्रकार ज्ञान ४. विवृत्तिस्वरूप तथा प्रकार ज्ञान ५. स्वरभक्ति ६. पदको स्वरलक्षण ७. उद्गातृनियम एवम् सामगानफल	१. सम्वरवाचन २. व्याख्यान ३. पूर्वतयारी ४. तालिका प्रदर्शन र व्याख्यान ५. उदाहरणद्वारा स्वरभेद प्रख्यापन ६. पाठमा प्रयोग भएका विषयवस्तुको उच्चारण र प्रयोग ज्ञान ७. कक्षामा प्रत्यक्ष विधिद्वारा वेदको सही उच्चारणको ज्ञान ८. शिक्षा ग्रन्थ संहिताको सही उच्चारण गर्न लगाउने भएकाले शिक्षाका नियम र संहिताको उच्चारणबारे तुलनात्मक अध्ययनतर्फ ध्यान दिने ।	४०	२५

Untitled-115.pdf

५. शिक्षण विधि

१. शिक्षकले वार्षिक शिक्षण योजना, प्रपाठक योजना, मन्त्र योजना र दैनिक पाठ योजना बनाएर शिक्षणका लागि तयार हुनुपर्छ ।

२. भोलिपल्ट पढाउने मन्त्रहरू अघिल्लो दिन नै शिक्षकले गुरुमुख परम्पराअनुसार पढेको प्रामाणिक र वैदिक परम्पराअनुसार हुने प्रक्रियालाई तयार गर्नुपर्दछ ।

३. विद्यार्थीको स्तर, उमेर रुचि एवम् क्षमता बुझ्नु र तदनुरूप अध्यापन गर्नुपर्दछ ।

४. वेद विषयमा विद्यार्थीलाई रुचि र आस्था जगाउन वेदको महत्त्व सरल रूपमा बताई उत्प्रेरणा र कौतुहल जगाउनुपर्दछ ।

५. वेद पढाउने शिक्षक तथा विद्यार्थीहरूको आचरण आहारविहार पोसाक शास्त्रसम्मत र एकै किसिमको हुनुपर्दछ ।

६. वेद विषय अध्यापन गर्दा बढीभन्दा बढी विद्यार्थीहरूलाई संलग्न गराई उच्चारणमा एकरूपता ल्याउनुपर्दछ ।

७. यो श्रुति सम्बद्ध विषय भएकाले गुरुको उच्चारणपछि मात्र छात्रले उच्चारण गर्ने गर्नु र गराउनुपर्दछ । आफै (बिना गुरु) पढ्दा अशुद्ध हुने कुरालाई विशेष रूपले सम्झाउनुपर्दछ ।

८. यो विषय वैदिक परम्पराअनुसार चल्दै आएकाले यसको रक्षा गर्न शिक्षक सर्वोपरि हुने र तदनुरूप विद्यार्थीले परम्परालाई कायम राख्ने हुँदा शिक्षक सचेत रहेको हुनुपर्दछ ।

९. शिक्षकले क्रुष्ट, प्रथम, द्वितीय, तृतीय, चतुर्थ, मन्द्र र अतिस्वारजस्ता मुख्य स्वर तथा विनत, नमन, अभिगीतजस्ता सहायक स्वरहरूलाई अत्यन्त महत्त्व दिएर ठीक तरिकाले शुद्ध उच्चारणका साथ हातका औंला परिचालन गरी तत्तत्स्थानमा स्वयंले राख्नु र राख्न लगाउनुपर्छ ।

१०. शिक्षकले ह्रस्व, दीर्घ, प्लुत अक्षरहरू स्वर ग्राम, मूर्छना, तान, दीप्ता, आयता, मृदु, मध्यमा श्रुतिहरू, आर्चिक स्वर, स्वरभक्ति, विवृत्ति आदि नारदीय शिक्षाका विषयहरू र गुरु मुखपूर्वक हातमा अङ्गुलिप्रदर्शन र उच्चारण गर्नु र गराउनुपर्दछ ।

११. शिक्षकले हरेक घन्टीमा आफ्नो दैनिक पाठ्यवस्तुका अतिरिक्त बीचबीचमा पढेका वेदका मन्त्रहरू कहाँ प्रयोग हुन्छन् भन्नेसमेत ज्ञान दिंदा विद्यार्थीमा उत्सुकता जाग्ने हुन्छ । तसर्थ यस्तो तरिका अपनाउनु सफल शिक्षणको द्योतक हुन जान्छ । सकेसम्म छोटकरीमा मन्त्रको आशय बताउन शिक्षक सजग रही तयार गरेको हुनुपर्दछ ।

१२. शिक्षकले वेदाध्ययन गराउँदा स्वरको उच्चारण गर्न नजानेमा आफैंले पुनः पुनः उच्चारण गरेर स्वरमा एकरूपता ल्याउन प्रयत्न गर्नुपर्दछ ।

१३. सामगानका पर्व पर्व छुट्याएर एक पटक शिक्षकले उच्चारण गर्ने र लगातार दुई पटक विद्यार्थीले उच्चारण गर्ने सामवेदको परम्परालाई कायम राख्ने र राख्न लगाउने ।

१४. लगातार दस पटक गुरुमुख पूर्वक उच्चारण गरिसकेपछि १ मन्त्रलाई १०० पटक उच्चारण गर्ने (तीर्वे गर्ने) परम्पराबाट कण्ठस्थ राख्न लगाउने ।

Untitled-116.pdf

१५. शिक्षकले एक हप्तामा १ पटक दुई समूहमा विद्यार्थीहरूलाई पालैपालो एक एक पर्व कण्ठस्थ आवृत्ति गर्न प्रेरणा दिनुका साथै कार्यान्वयन गराउनुपर्दछ।

१६. नारदीय शिक्षा अध्यापन गराउँदा शिक्षकले हालसम्म अध्यापन गरेका सामगानहरूमा स्वरको उच्चारण प्रक्रिया मिले नमिलेको जाँच्नुपर्छ, केही कमी भए त्यसलाई सच्याएर अध्यापन गराउनुपर्दछ।

१७. नारदीय शिक्षा सामवेदाध्ययन परम्परा सिकाउने वेदाङ्ग भएकाले यसका प्रतिपाद्य विषयलाई सरल भाषामा सिकाउनु र तदनुरूप आचरण र व्यवहार गर्न लगाउनुपर्दछ।

१८. शिक्षाले निर्देशित विषयलाई सैद्धान्तिकभन्दा पनि प्रायोगिक तरिकाबाट अध्यापन गराउँदा उत्कृष्ट सिकाइ हुन जान्छ, तसर्थ बढीभन्दा बढी विद्यार्थीलाई सहभागी गराउने शिक्षण विधि अपनाउनुपर्दछ।

६. मूल्याङ्कन

१. उद्देश्य प्राप्त गर्न सके नसकेको लेखाजोखा गर्नु मूल्याङ्कन हो। सामवेदको मूल्याङ्कन गर्दा सैद्धान्तिक र प्रयोगात्मक दुवै थरी विधि अपनाउनुपर्दछ।

२. यसले ज्ञान, सीप र ग्रहण क्षमताको मापन गर्नुपर्छ।

३. यसले वेद प्रतिपादित आचरणलाई विद्यार्थीले जानीबुझी सोसम्बन्धी विषय व्यक्त गर्न सके नसकेको मापन गर्नुपर्छ।

४. यसरी मूल्याङ्कन गर्दा प्रचलित सैद्धान्तिक परीक्षाका साथै प्रयोगात्मक परीक्षाअन्तर्गत अङ्ग सन्निवेश, मुखस्वर र आचारविचारहरूलाई समाहित गर्ने र सोको निम्ति २०% अङ्क कायम गरेर सम्बन्धित विद्यालयमार्फत शैक्षिक सत्रान्तमा परीक्षा नियन्त्रण कार्यालयमा उपलब्ध गराउने व्यवस्था हुनुपर्ने छ।

५. यसले गुरुको आज्ञालाई विद्यार्थीले पालन गरे नगरेको मापन गर्नुपर्छ।

६. यो वैदिक भाषा कठिन र जोडिएका शब्दहरूमा रहेकाले यसलाई सही ठम्याई उच्चारण गरे नगरेको मापन गर्नुपर्छ।

७. यसले परिणाम र परिमाणको सूचना दिनुपर्छ।

८. यसले वैदिक यज्ञमा मन्त्रको सही प्रयोग गर्न सक्ने वा नसक्ने कुराको मापन गर्नुपर्छ।

९. यसबाट विद्यार्थीले भविष्यमा वेदको संरक्षण गर्ने वा नगर्ने कुराको मापन गर्नुपर्छ।

१०. उद्देश्य पाठ्यवस्तु र मूल्याङ्कनमा सामञ्जस्य भएको हुनुपर्छ।

११. सामवेद विश्वभरमा नै उकरूपतामा उच्चारण हुने हुँदा हस्तसञ्चालन (हातमा अङ्गुलिनिवेशन) र उच्चारणको एरूपता ठीक भए नभएको मापन हुनुपर्छ।

१२. प्रश्नले समग्र पाठ्यवस्तु समेटेर मापन गर्नुपर्छ।

१३. यसबाट विद्यार्थी त्यस कक्षामा पढ्न आउँदाको स्तर थाहा पाउनुपर्छ।

१४. त्रैमासिक रूपमा मौखिक र लिखित परीक्षामा ठीक उच्चारण र शुद्ध लेख्न सक्ने हुनुपर्छ।

१५. कक्षाको अन्त्यमा उद्देश्य परिपूर्ति भए नभएको मापन हुनुपर्छ।

Untitled-117.pdf

१६. शिक्षक तथा विद्यालयले आयोजना गर्ने पाठ पारायण र अवलोकन भ्रमण (यज्ञसम्बन्धी) पश्चात् प्रश्नोत्तरमा सही उत्तर दिने हुनुपर्छ ।

१७. स्वर उच्चारण र हातमा अङ्गुलि-निवेशनको अलग मापन हुनुपर्छ ।

१८. सामवेद विषयमा मन्त्रोच्चारण र हातमा अङ्गुलि-सञ्चालन पक्षलाई जाँच्न यी तरिका अपनाउनुपर्दछ ।

(क) बहुवैकल्पिक प्रश्नबाट

(ख) मन्त्रहरूको ह्रस्व, दीर्घ र प्लुत या वृद्धलगायत गानका नाम, मन्त्रप्रतीक आदि ठीक छन् छैनन् भन्ने प्रश्न गरेर

(ग) लामा र छोटा मन्त्रहरू सोधेर

(घ) सस्वरवाचन गराएर

(ङ) क्रुष्ट, प्रथम, द्वितीय, तृतीय, चतुर्थ, मन्द्र र अतिस्वार तथा उदात्त, अनुदात्त र स्वरित स्वर ठीक भए नभएको मापन गरेर

(च) कक्षागत परीक्षाको आयोजना गरेर

(छ) सामवेदको महत्त्व, आवश्यकता, अध्ययन विधिसम्बन्धी प्रश्न सोधेर ।

प्रश्न योजना

क्षेत्र र क्रम (कक्षा– ९)

क्र. सं.	बहुवैकल्पिक प्रश्नहरू	प्रश्न सङ्ख्या	मन्त्र सङ्ख्या	प्रतिप्रश्न अङ्क	कुल अङ्क
१.	लामा गान मन्त्रहरूको प्रश्न (ग्रामेगेयगानसहिता)	२	सोधिएका तीनमध्ये दुई ओटाको उत्तर दिने	८	२×८=१६
२.	छोटा गान मन्त्रहरूको प्रश्न (ग्रामेगेयगानसहिता)	६	सोधिएका तीनमध्ये २ ओटाको उत्तर दिने	४	६×४=२४
३.	ऋक्पाठका मन्त्रहरू	४	" ऐ	३	४×३=१२
४.	खाली ठाउँ भर्ने र जोडा मिलाउने	२	" ऐ	१.५	२×१.५=३
५.	नारदीय शिक्षाका लामा प्रश्न	३	" ऐ (अथवा राखेर बनाउने)	५	३×५=१५
६.	नारदीय शिक्षाका छोटा प्रश्नहरू	२	" ऐ	२.५	२×२.५=५
७.	पारिभाषिक शब्दार्थ	१	पूरैको उत्तर दिने	५	१×५=५
	कुल	२२	पूर्णाङ्क		८०

Untitled-118.pdf

प्रयोगात्मक प्रश्न योजना

पूर्णाङ्क : २० उत्तीर्णाङ्क : ७

क्र. सं.	प्रश्नका किसिम	प्रश्न सङ्ख्या	अङ्क विभाजन (प्रतिप्रश्न)	कुल अङ्क	कैफियत
१.	उच्चारणात्मक (पद, मात्रा र दीर्घ गणना)	४	२	४×२=८	
२.	अङ्गसन्निवेशपरक	२	२	२×२=४	
३.	अङ्गुलिसन्निवेशपरक	२	२	२×२=४	
४.	आचार-विचारपरक	२	२	२×२=४	
	जम्मा	१०		२०	

प्रवेशिका (एसएलसी) परीक्षामा पाठ्यपुस्तकबाट निम्नअनुसार अङ्क र पाठ्यवस्तु मिलेको प्रश्न हुनुपर्नेछ ।

क्र.सं.	प्रपाठक	विषय	अङ्क
१.	प्रथमको पूर्वार्द्ध	सामवेदसंहिता	६
२.	प्रथम उत्तरार्द्ध	"	४
३.	द्वितीयको पूर्वार्द्ध	"	४
४.	द्वितीयको उत्तरार्द्ध	"	४
५.	प्रथमको पूर्वार्द्ध	ग्रामेगेयगानसंहिता	६
६.	प्रथमको उत्तरार्द्ध	"	६
७.	द्वितीयको पूर्वार्द्ध	"	४
८.	द्वितीयको उत्तरार्द्ध	"	४
९.	तृतीयको पूर्वार्द्ध	"	५
१०.	तृतीयको उत्तरार्द्ध	"	४
११.	चतुर्थको पूर्वार्द्ध	"	४
१२.	चतुर्थको उत्तरार्द्ध	"	४
१३.	नारदीय शिक्षाको पूर्वार्द्ध	नारदीय शिक्षा	१५
१४.	नारदीय शिक्षाको उत्तरार्द्ध	"	१०
१५.	प्रयोगात्मक (सम्बद्ध विद्यालयले नै परीक्षण गरेर सोको प्राप्ताङ्क प.नि.का. मा पठाउने)		२०
		जम्मा	१००

ऋक्पाठमा दुई प्रपाठक, ग्रामेगेयगानसंहितामा ४ प्रपाठक र नारदीय शिक्षाको पूरै अंश ।

Untitled-119.pdf

ऋग्वेद (शाकल शाखा)

वेद विद्याश्रम सं.मा.वि. पाठ्यभार- ५

१. परिचय

वेदहरूमा ऋग्वेद मन्त्रसङ्ख्या, प्रतिपादन विषय र आकारका दृष्टिले विशालकाय ग्रन्थ मानिन्छ। ज्ञानविज्ञानको भण्डार मानिएको, विश्वको आद्यवाङ्मय, अपौरुषेय ग्रन्थ रत्न ऋग्वेदका २१ शाखाहरूको चर्चा पाइए पनि वर्तमान समयमा पूर्ण रूपमा "शाकल" नामक शाखा मात्र उपलब्ध देखिन्छ। व्यास शिष्य पैलऋषिबाट शिष्य प्रशिष्य हुँदै आएको ऋग्वेदको आज पनि परम्परागत ढङ्गले नै अध्ययन अध्यापन भइरहेको छ।

सामान्यत मधुच्छन्दादि ऋषिहरूद्वारा अग्नि- इन्द्रवरुणादि देवताहरूको स्तुति गरिएका ऋचाहरू नै ऋग्वेदमा छन्। देवतुल्य भएर देवताहरूको आराधना गर्नुपर्छ। (देवो भूत्वा देवं यजेत) भन्ने मूल मर्म ऋग्वेदद्वारा अवगत हुन्छ। धार्मिक र आध्यात्मिक विषयका साथसाथै आधुनिक भौतिकशास्त्रसम्बद्ध विषयहरू पनि ऋग्वेमा यथेष्ट वर्णित छन्। मानवजीवनको सर्वपक्षीय कार्यकलापको र प्राचीन मानवीय सभ्यता समेतको विशेष चर्चा भएको ऋग्वेद सबै मानवहरूको उपयोगी ग्रन्थ हो। त्यसैले चारै वेदहरूको पठनपाठन गराउने क्रममा ऋग्वेदको यो पाठ्यक्रम तय गरिएको हो।

ऋग्वेदमा अष्टक र मण्डलक्रमले दुई भेद छन्। अष्टक क्रममित्र अष्टक, अध्याय र वर्ग पर्छन्। अष्टक भन्नाले आठ अध्यायहरूको समूह हो। यसमा आठ अष्टक ६४ अध्याय, २०२४ वर्गहरू छन्। मण्डलक्रमअनुसार मण्डल, सूक्त र ऋचाहरू पर्छन्। ऋग्वेदमा जम्मा दस मण्डल, २०२८ सूक्तहरू (बालखिल्य सूक्तसहित) र * १०५५२ ऋचाहरू छ। ऋग्वेदसंहिताका उपलब्ध ब्राह्मणहरूमा ऐतरेय र शाङ्खायन गरी दुई ब्राह्मणग्रन्थ छन्। त्यसैगरी आरण्यक ग्रन्थहरूमा ऐतरेयारण्यक र शाङ्खायनारण्यक दुई समुपलब्ध देखिन्छन्। प्रमुख उपनिषद्ग्रन्थहरूमा ऐतरेयोपषिद् र कौषीतक्युपनिषद् रहेका छन्।

यो कक्षा ९ र १० को पाठ्यक्रम मण्डलक्रमको विभाजनलाई बढी ऐतिहासिक तथा वैज्ञानिक मानिएको हुँदा सोअनुसार नै राखिएको छ।

*ऋक्सङ्ख्यामा विद्वान्हरूका मतमतान्तर भए पनि अधिकांश ऋग्वेदाध्यायीहरू यसै सङ्ख्यालाई प्रामाणिक मान्दछन्।

२. साधारण उद्देश्य

ऋग्वेद विषयको पाठ्यांश पढेपछि विद्यार्थीहरू निम्नलिखित विषयहरूमा सक्षम हुनेछन् :

१. ऋग्वेद शाकल शाखाको अखण्ड परम्परालाई ज्ञान गरी त्यसको आत्मसात् गर्न।

२. ऋग्वैदिक गुरु परम्परानुरूप हस्तसञ्चालनपूर्वक ऋचाहरू शुद्ध पाठ गर्न।

३. निर्धारित पाठ्यभारमा रहेका ऋचाहरूलाई शुद्ध र स्पष्ट रूपमा प्रयोग गर्न।

Untitled-120.pdf

४. पाठ्यक्रम सम्बद्ध ऋग्वेदका ऋचाहरूलाई शुद्धसँग लेख्न ।

५. वेदले निर्दिष्ट गरेको आचरण पालन गर्नुका साथै यसको परम्परालाई आत्मसात् गर्न ।

६. पाठ्यक्रममा आधारित कर्मकाण्डमा प्रयुक्त ऋचाहरू सस्वर पाठ गर्न ।

७. ऋग्वेदाध्ययनको सामान्य रूपले औचित्य बताउन ।

८. ऋग्वेदको सार स्वरका बारे ज्ञान गरी बताउन र प्रयोग गर्न ।

३. विशिष्ट उद्देश्य

कक्षा ९

यो पाठ्यांश पढेपछि विद्यार्थीहरू निम्नलिखित विषयहरूमा सक्षम हुनेछन् :

१. मधुच्छन्दा ऋषिदृष्ट ऋचाहरू कण्ठस्थ पाठ गर्न ।

२. मेधातिथि, कण्व, प्रस्कण्व र गोतमऋषिहरू दृष्ट ऋचाहरू कण्ठस्थ वाचन गर्न ।

३. शान्ति, सोम, विश्वेदेवा, शोकहरण, उषारात्रि र रुद्रसूक्तहरूका ऋचाहरू सस्वर कण्ठस्थ पाठ गर्न ।

४. सूर्य, उषा, अग्नि, विष्णु र आप्रीसूक्तगत ऋचाहरू सस्वर कण्ठस्थ पाठ गर्न ।

५. आत्मज्ञान, मरुत् पितृ र विषध्नोपनिषद् सूक्तगत ऋचाहरू कण्ठस्थ पाठ गर्न ।

६. ऋग्वेदीय वर्णहरूको सङ्ख्याका बारेमा बताउन ।

७. सवनअनुसार छन्द र स्वरितको लक्षण बताउन ।

८. ऋग्वेदका सारस्वरहरू बताउन ।

९. उदात्त, अनुदात्त, स्वरित, प्रचय र कम्पस्वरहरूको स्वराङ्कन गर्न ।

१०. मात्राकाल र भेदपूर्वक वर्णहरूको उच्चारण स्थान भन्न ।

११. सन्ध्यक्षर र नासिक्य- अनुनासिक्य वर्णहरू बताउन ।

कक्षा १०

१. गृत्समद ऋषिद्वारा दृष्ट अग्नि, इन्द्र, ब्रह्मणस्पति देवताहरूको स्तुति गरिएका ऋचाहरू सस्वर कण्ठस्थ पाठ गर्न ।

२. विश्वामित्रऋषि दृष्ट अग्निदेवसम्बद्ध ऋचाहरू सस्वर कण्ठस्थ वाचन गर्न ।

३. विश्वामित्रऋषि दृष्ट इन्द्रदेवताको स्तुति गरिएका ऋचाहरू सस्वर पाठ गर्न ।

४. इन्द्र, विश्वेदेवा र मित्रावरुण देवताहरूको स्तुति गरिएका ऋचाहरू सस्वर कण्ठस्थ वाचन गर्न ।

५. प्रथम, द्वितीय र तृतीय मण्डलअन्तर्गतका अधिकांश ऋचाहरू कण्ठस्थ बताउन ।

६. शुद्ध रूपले ऋग्वेदीय वर्णहरूको उच्चारण र हस्तसञ्चालन गर्न ।

७. उच्चारणको गुण, दोष बताउन ।

८. कम्पस्वरहरू चिन्नेर अङ्कन गर्ने ।

९. विद्यामहिमा, विद्यार्थीहरूको कर्तव्य र गुरुमहिमा सम्बद्ध उपाय बताउन ।

Untitled-121.pdf

४. क्षेत्र र क्रम

कक्षा- ९

क्र.सं.	विषय	पाठ्यवस्तु	शिक्षण विधि	पाठ्यभार	पूर्णाङ्क
१.	मधुच्छन्दा ऋषि दृष्ट ऋचाहरू	ऋग्वेद प्रथम मण्डलका १ देखि ११ सम्मका सबै सूक्तहरू	पद्मासन वा मुखासनमा बसेर गुरुको आज्ञाअनुसार ऋग्वैदिक परम्पराबमोजिम सस्वर ऋचा उच्चारण गर्ने	२२	१५
२.	मेधातिथि प्रस्कण्वकण्व गौतम ऋषिहरूद्वारा दृष्ट ऋचाहरू	ऋग्वेद प्रथम मण्डलअन्तर्गतका १८, १९, २०, २२, ४०-४३, ५०, ७५ र ८० सूक्तहरू	पद्मासन वा मुखासनमा बसेर गुरुको आज्ञाअनुसार ऋग्वैदिक परम्पराबमोजिम सस्वर ऋगुच्चारण गर्ने	२२	१५
३.	शान्ति, सोम, विश्वेदेवा, शोकहरण, उषा, रात्रि र रुद्र सूक्तहरूका ऋचाहरू	ऋग्वेद प्रथम मण्डलअन्तर्गतका ८९, ९०, ९१, ९६, ९७, ९८, ९९, ११३, ११४ सूक्तहरू	पद्मासन वा मुखासनमा बसेर गुरुको आज्ञानुसार ऋग्वैदिक परम्पराबमोजिम सस्वर ऋचाहरू उच्चारण गर्ने	२२	१५
४.	सूर्य विश्वेदेवा, उषा, दानस्तुति र विष्णु सूक्तहरूका ऋचाहरू	ऋग्वेद प्रथम मण्डलअन्तर्गतका ११५, १२२, १२४, १२५, १४२, १४६, १५४, १५६, १५८ सूक्तहरू	पद्मासन वा मुखासनमा बसेर गुरुको आज्ञानुसार ऋग्वैदिक परम्पराबमोजिम सस्वर ऋचाहरू उच्चारण गर्ने	२२	१५
५.	आत्मज्ञान, मरुत्, पितृ र विषघ्नोपनिषद् सूक्तहरूका ऋचाहरू	ऋग्वेद प्रथम मण्डलअन्तर्गतका १६४, १६६, १८७, १८८, १९१ सूक्तहरू	पद्मासन वा मुखासनमा बसेर गुरुको आज्ञाअनुसार ऋग्वैदिक परम्पराबमोजिम सस्वर ऋचाहरूउच्चारण गर्ने	२२	१५
६.	पाणिनीय तथा शौनकी शिक्षाको पूर्वार्द्ध भाग	१. ऋग्वेदका वर्णहरूको सङ्ख्या २. सवनअनुसार छन्द र स्वरहरूको वर्णन ३. उदात्तादि स्वरहरूको परिचय ४. सन्ध्यक्षर र नासिक्य स्वरको पहिचान ५. मात्रापरिचय र यसका भेदहरू ६. ऋग्वेदाध्ययन र हस्तचालनविधि	(क) सस्वर वाचन (ख) व्याख्यान (ग) तालिकाद्वारा व्याख्यान (घ) हस्तचालन गर्नका लागि कक्षामा प्रयोगात्मक तरिका अपनाउने (ङ) अध्ययन सम्बद्ध प्रयोगात्मक क्रियाकलाप (च) अध्ययन विधिसम्बन्धी कक्षामा प्रयोगात्मक तरिका अपनाउने	४०	२५
			जम्मा-	१५०	१००

Untitled-122.pdf

कक्षा- १०

क.सं.	विषय	पाठ्यवस्तु	शिक्षण विधि	पाठ्यभार	पूर्णाङ्क
१.	गृत्समद ऋषिद्वारा दृष्ट अग्नि ब्रह्मणस्पति देवताहरू सम्बद्ध सूक्तगत ऋचाहरू	ऋग्वेद द्वितीय मण्डलान्तर्गतका १, ९, १२, २१, २३, २४, २५ सूक्तहरू	पद्मासन वा सुखासनमा बसेर गुरुको आज्ञानुसार वैदिक परम्पराबमोजिम सस्वर ऋचाहरू उच्चारण गर्ने	२२	१५
२.	गृत्समद ऋषिद्वारा दृष्ट ऋतु अश्विन, इन्द्र, वायु र सरस्वतीको स्तुति गरिएका ऋचाहरू	ऋग्वेद द्वितीय मण्डलान्तर्गतका ३७, ३९, ४०, ४१, ४२, र ४३ सूक्तहरू	पद्मासन वा सुखासनमा बसेर गुरुको आज्ञाबमोजिम सस्वर ऋचाहरूको उच्चारण गर्ने	२२	१५
३.	विश्वामित्र ऋषिद्वारा आत्मसात् गरिएको अग्निदेव	ऋग्वेद तृतीयमण्डल अन्तर्गतका १, २, ७, ८, १०, १२, १९, २४, २७, २८ सूक्तहरू	पद्मासन वा सुखासनमा बसेर गुरुको आज्ञानुसार सम्बद्ध ऋचाहरू सस्वर ऋचाहरू उच्चारण गर्ने	२२	१५
४.	विश्वामित्र ऋषिद्वारा आत्मसात् गरिएका इन्द्रदेव सम्बद्ध सूक्तगत ऋचाहरू	ऋग्वेद तृतीय मण्डलाअन्तर्गतका ३०, ३१, ३६, ३८, ४०-४२ सूक्तहरू	पद्मासन वा सुखासनमा बसेर गुरुको आज्ञाबमोजिम सस्वर ऋचाहरू उच्चारण गर्ने	२२	१५
५.	महाव्रतयागमा प्रयुक्त निष्केवल्य शस्त्र सम्बद्ध ऋचाहरू	ऋग्वेद तृतीय मण्डलान्तर्गतका ४३, ४४, ४५, ५१, ५५, ५९ र ६२ सूक्तहरू	पद्मासन वा सुखासनमा बसेर गुरुको आज्ञाबमोजिम सस्वर ऋचाहरू उच्चारण गर्ने	२२	१५
६.	पाणिनीय र शौनकी शिक्षा उत्तरार्द्ध	१. गुण र दोषयुक्त उच्चारण भेदको ज्ञान २. वैदाङ्गहरू वर्णहरूको प्रयत्न भेदको परिचय ३. उदात्तादि स्वरहरूको द्वित्व उच्चारण हुने नियमहरूको उल्लेख विविध संज्ञा ५. स्वर र ऋगर्थको वर्णन ६. स्वरहरूको उच्चारण स्थानको वर्णन ७. विद्या गुरुमहिमा सम्बन्धी ज्ञान	(क) सस्वरवाचन (ख) व्याख्यान (ग) तालिकाद्वारा व्याख्या (घ) पाठमा प्रयोग भएका विषयवस्तुको उच्चारण गर्ने, प्रयोग गर्ने ज्ञान" (ङ) पूर्वतयारी (च) हस्त सञ्चालन विधि कक्षामा प्रयोग गरेर देखाउने	४०	२५
			जम्मा	१५०	१००

Untitled-123.pdf

५. शिक्षण विधि

१. शिक्षकले वार्षिक शिक्षण योजना सूक्त, ऋचा योजना र दैनिक पाठयोजना बनाएर शिक्षणका लागि तयार हुनुपर्दछ ।

२. मौलिपल्ट पढाउने ऋक्समूह अघिल्लो दिन नै शिक्षकले गुरुमुख परम्पराअनुसार पढेको प्रमाणिक र वैद्धिक परम्पराअनुसार हुने गरी तयार गर्नुपर्दछ ।

३. विद्यार्थीको स्तर, उमेर, रुचि एवम् क्षमता बुझ्न र तद्नुरूप अध्यापन गर्नुपर्दछ ।

४. ऋग्वेद विषयमा विद्यार्थीलाई आकर्षण गर्न ऋग्वेदको महत्त्व सरल रूपमा बताई उत्प्रेरणा र कौतुहल जगाउनुपर्दछ ।

५. ऋग्वेद पढाउने शिक्षक तथा विद्यार्थीहरूको आचरण आहारविहार र पोसाक शास्त्र सम्मत र एकै किसिमको हुनुपर्दछ ।

६. ऋग्वेद विषय अध्यापन गर्दा बढीभन्दा बढी विद्यार्थीहरूलाई संलग्न गराई उच्चारणमा एकरूपता ल्याउनुपर्दछ ।

७. यो "श्रुति" सम्बद्ध विषय भएकाले गुरुको उच्चारणपछि मात्र छात्रले उच्चारण गर्ने गर्नु र गराउनुपर्दछ ।

८. यो विषय वैदिक परम्पराअनुसार निरन्तर चल्दै आएकाले यसको संरक्षण गर्न शिक्षक सर्वोपरि हुने र तदनुरूप विद्यार्थीले परम्परालाई कायम गर्ने हुँदा शिक्षक सचेत रहेको हुनुपर्दछ ।

९. शिक्षकले उदात्तादि स्वरहरूलाई महत्त्व दिएर ठीक तरिकाले शुद्ध उच्चारणका साथ हस्तसञ्चालन गर्नु र गराउनुपर्दछ ।

१०. शिक्षकले पाणिनीय शिक्षा र शौनकी शिक्षामा वर्णित उच्चारण विधिलाई अवलम्बन गर्नु र गराउनुपर्दछ ।

११. शिक्षकले हरेक घन्टीमा आफ्नो दैनिक पाठ्यवस्तुका अतिरिक्त बीचबीचमा पढेका ऋग्वेदका ऋचाहरू कहाँ प्रयोग हुन्छन् ? भन्ने ज्ञानसमेत दिँदा विद्यार्थीमा उत्सुकता जाग्ने हुन्छ । तसर्थ यस्तो तरिका अपनाउनु सफल शिक्षणको द्योतक हुन जान्छ । सकेसम्म छोटकरीमा ऋचाको आशय बताउन शिक्षक सजग रही तयार गरेको हुनुपर्दछ ।

१२. शिक्षकले वेदाध्ययन गराउँदा विद्यार्थीहरूले हस्त सञ्चालन गर्न नजानेमा आफैंले हात समाएर सञ्चालन गराई दिनुपर्दछ ।

१३. यो विषय अध्यापन गर्दा सर्वप्रथम शिक्षकले उच्चारण गर्ने र त्यसपछि विद्यार्थीलाई उच्चारण गर्न लगाउनुपर्दछ । विद्यार्थीको सङ्ख्या हेरी आधा सङ्ख्यालाई मन्त्रको अर्को आधा भाग उच्चारण गर्न लगाउनुपर्दछ ।

१४. शिक्षकले आफ्नै समक्ष सबै विद्यार्थीहरूलाई पुस्तक हेरेर आफ्नै अगाडि शुद्ध स्पष्ट उच्चारण गर्न सक्ने बनाउनुपर्दछ ।

१५. हरेक कक्षामा विद्यार्थीहरूको पाठ हस्त सञ्चालनपूर्वक कण्ठस्थ सुन्ने गर्नुपर्दछ ।

Untitled-124.pdf

१६. पाणिनीय शौनकी शिक्षा अध्यापन गराउँदा शिक्षकले हालसम्म अध्यापन गरेका ऋचाहरू ठीक उच्चारण भएको नभएको जाँच्नुपर्दछ। केही कमी भए त्यसलाई सच्याएर अध्यापन गर्नुपर्दछ।

६. मूल्याङ्कन

१. यस पाठ्यक्रमका आफ्नै किसिमका सामान्य र विशिष्ट उद्देश्यहरू छन्। ती उद्देश्यहरू विद्यार्थीले प्राप्त गर्न सके नसकेको लेखाजोखा गर्नु नै मूल्याङ्कन हो।

२. यसले ज्ञान, सीप र बौद्धिकताको मापन गर्नुपर्छ।

३. यसले वेदप्रतिपादित आचरणलाई विद्यार्थीले बुझे नबुझेको र सो अनुरूप आचरणलाई पालन गरे नगरेको मापन गर्नुपर्छ।

४. यसले गुरुको आज्ञालाई विद्यार्थीले बुझे नबुझेको सो उल्लेख गर्न सके नसकेको मापन गर्नुपर्छ।

५. यो वैदिक भाषा कठिन र जोडिएका शब्दहरूमा रहेकाले यसलाई सही ठम्याई उच्चारण गरे नगरेको मापन गर्नुपर्छ।

६. यसले वैदिक यज्ञमा ऋचाहरूको सही प्रयोग गर्न सक्ने वा नसक्ने कुराको मापन गर्नुपर्छ।

७. यसबाट विद्यार्थीले भविष्यमा ऋग्वेदको संरक्षण गर्ने वा नगर्ने कुराको मापन गर्नुपर्छ।

८. उद्देश्य, पाठ्यवस्तु र मूल्याङ्कनमा सामञ्जस्य भएको हुनुपर्छ।

९. हस्तसञ्चालन र उच्चारणको एकरूपता ठीक भए नभएको मापन हुनुपर्छ।

१०. प्रश्नले समग्र पाठ्यवस्तु समेटेर मापन गर्नुपर्छ।

११. यसबाट विद्यार्थी त्यस कक्षामा पढ्न आउँदाको स्तर थाहा पाउनुपर्छ।

१२. त्रैमासिक रूपमा मौखिक र लिखित परीक्षामा ठीक उच्चारण र शुद्ध लेख्न सक्ने हुनुपर्छ।

१३. कक्षाको अन्त्यमा उद्देश्य परिपूर्ति भए नभएको मापन गर्नुपर्छ।

१४. शिक्षक तथा विद्यालयले आयोजना गर्ने अवलोकन (यज्ञसम्बन्धी) भ्रमणपश्चात् प्रश्नोत्तरमा सही उत्तर दिने हुनुपर्छ।

१५. हस्तसञ्चालनका लागि अलग मापन हुनुपर्छ।

१६. ऋग्वेद विषयमा ऋचाहरू उच्चारण र हस्तसञ्चालन पक्षलाई जाँच्न यी तरिका अपनाउनुपर्छ।

(क) बहुवैकल्पिक प्रश्नबाट

(ख) ऋचाहरूको ह्रस्व, दीर्घ र प्लुतलगायत द्वित्व प्रतीक ऋचा ठीक छन् छैनन् भन्ने प्रश्न गरेर

(ग) लामा र छोटा ऋचाहरू सोधेर

(घ) सस्वर वाचन गराएर

(ङ) उदात्त, अनुदात्त र स्वरित ठीक भए नभएको मापन गरेर

(च) कक्षागत परीक्षाको आयोजना गरेर

(छ) ऋग्वेदको महत्त्व, आवश्यकता, अध्ययन विधिसम्बन्धी प्रश्न सोधेर।

Untitled-125.pdf

१७. यसरी मूल्याङ्कन गर्दा प्रचलित सैद्धान्तिक परीक्षाका साथै प्रयोगात्मक परीक्षाअन्तर्गत अङ्गसन्निवेश, मुखस्वर र हस्तस्वरहरूलाई समाहित गर्ने र सोको निम्ति २०% अङ्क कायम गरेर सम्बद्ध विद्यालयमार्फत सत्रान्तमा परीक्षा नियन्त्रण कार्यालयमा उपलब्ध गराउने व्यवस्था हुनुपर्छ ।

७. नमुना प्रश्नहरू

बाह्य परीक्षाका लागि सैद्धान्तिक प्रश्न योजना

क्र. सं.	बहुवैकल्पिक प्रश्नहरू	प्रश्न सङ्ख्या	ऋक्सङ्ख्या	प्रतिप्रश्न अङ्क	कुल अङ्क
१.	लामा ऋचाहरूको प्रश्न	३	सोधिएका चारमध्ये तीनको उत्तर दिने	७	३×७=२१
२.	छोटा ऋचाहरूको प्रश्न	३	सोधिएका चारमध्ये तीनको उत्तर दिने	१०	३×१०=३०
३.	खाली ठाउँ भर्ने र जोडा मिलाउने	१		४	१×४=४
४.	पाणिनीय शिक्षाका लामा विवरणात्मक प्रश्न	३		५	३×५=१५
५.	पाणिनीय शिक्षाका छोटा प्रश्न	३		२	३×२=६
६.	पारिभाषिक शब्दार्थ	२		२	२×२=४
	कुल	१५	पूर्णाङ्क		८०

प्रयोगात्मक प्रश्न योजना

पूर्णाङ्क

क्र. सं.	बहुवैकल्पिक प्रश्नका किसिम	प्रश्न सङ्ख्या	प्रतिप्रश्न अङ्क	कुल अङ्क
१.	उच्चारणात्मक (स्वरमात्रादि)	२	४	२×४=८
२.	श्रद्धा आचार विचार	२	२	२×२=४
३.	मुखस्वर र हस्तसञ्चालन	२	२	२×२=४
४.	सामान्य ऋक्कण्ठस्थ	२	२	२×२=४
	कुल		पूर्णाङ्क	२०

Untitled-126.pdf

८. प्रवेशिका (एसएलसी) परीक्षामा निम्नानुसार अङ्क र पाठ्यवस्तु मिलेको प्रश्न हुनुपर्छ ।

क्र.सं.	मण्डल र सूक्तहरू	अङ्क
१.	प्रथम मण्डालान्तर्गतका १ देखि ११ सम्मका सूक्तहरू	८
२.	प्रथम मण्डलान्तर्गतका १८, १९, २०, २२, ४०, ४१, ४२, ४३, ५०, ७४ र ८० सूक्तहरू	६
३.	शान्ति पाठ सम्बद्ध प्रथम मण्डलका ८९, ९०, ९१, ९६, ९७, ९८, ९९, ११३ र ११४ सूक्तहरू	६
४.	प्रथम मण्डलान्तर्गतका ११५, १२२, १२४, १२५, १४२, १४६, १५४, १५६, १५८ सूक्तहरू	६
५.	ऋग्वेद प्रथम मण्डलान्तर्गतका १६४, १६६, १८७, १८८, १९१ सूक्तहरू	५
६.	द्वितीय मण्डलान्तर्गतका १, ९, १२, २१, २३, २४, २५, ३३ सूक्तहरू	५
७.	द्वितीय मण्डलान्तर्गतका ३७, ३९, ४०, ४१, ४२, ४३ सूक्तहरू	५
८.	तृतीय मण्डलान्तर्गतका १, २, ७, ८, १०, १३, १९, २४, २७, २८ सूक्तहरू	५
९.	तृतीय मण्डलान्तर्गतका ३०, ३१, ३६, ३७, ३८, ४०, ४१, ४२ सूक्तहरू	५
१०.	तृतीय मण्डलान्तर्गतका ४३, ४४, ४५, ५१, ५५, ५८, ५९, ६२ सूक्तहरू	५
११.	पाणिनीय शिक्षा र शौनकी शिक्षा पूर्वार्द्ध	१४
१२.	पाणिनीय शिक्षा शौनकी शिक्षा उत्तरार्द्ध	१०
१३.	समस्त पाठ्यक्रमबाट उच्चारणात्मक, श्रद्धा आचारविचार (प्रयोगात्मक) मुखस्वर, हस्तसञ्चालन र सामान्य श्रुक्कण्ठक	२०
	जम्मा	१००

नोटः मौखिक परीक्षा सम्बन्धित विद्यालयमा शिक्षकले परीक्षा लिई परीक्षा नियन्त्रण कार्यालयमा पठाउनुपर्नेछ ।

Untitled-127.pdf

फोटोग्राफी (छविकला)

परिचय

फोटोग्राफी विषयलाई माध्यमिक तहको कक्षा ९ र १० मा ऐच्छिक विषयका रूपमा समावेश गरिएको छ। यस विषयको पूर्णाङ्क १०० रहने व्यवस्था छ। यस विषयको अध्ययन गरेका विद्यार्थीहरूले फोटोग्राफी तथा यस व्यवसायसँग सामान्य रूपमा परिचित हुनु, यस विषयमा प्रयोग हुने प्रविधिको पहिचान गर्न, प्रयोग गर्न सकून्, उनीहरूमा यो विषयप्रति आस्था हुनका साथै अभिवृद्धि होस्, यिनीहरूमा आत्मनिर्भरता विकास हुन सकोस् तथा यस विषयमा उच्च शिक्षा हासिल गर्नका लागि फोटोग्राफी विषयमा सामान्य प्राज्ञिक पूर्वाधार तयार होस् भन्ने उद्देश्य राखिएको छ। राष्ट्रिय शिक्षा आयोग २०४९ सालको सिफारिसअनुसार विभिन्न ऐच्छिक विषयहरूको अध्ययन गराउने व्यवस्था भएअनुसार यस विषयलाई पनि ऐच्छिक विषयको रूपमा राखी पाठ्यक्रम निर्माण गरिएको हो। यस पाठ्यक्रममा माध्यमिक तहको फोटोग्राफी विषयका साधारण उद्देश्य, विशिष्ट उद्देश्यहरू, विषयवस्तु र यसको क्षेत्र क्रम तालिका, एकाइअनुसार शिक्षण घन्टी, शैक्षिक सामग्रीको सूची, शिक्षण विधिको सङ्केत, मूल्याङ्कन योजनालगायत परिचय, तहगत उद्देश्य समावेश गरिएको छ।

पाठ्यक्रममा समावेश गरिएका सबै विषयवस्तुहरू अनिवार्य हुन्। माध्यमिक तहको फोटोग्राफी विषयलाई ५० प्रतिशत सैद्धान्तिक र ५० प्रतिशत प्रयोगात्मक अङ्क छुट्याएको हुँदा सोहीबमोजिम शिक्षण कार्यलाई व्यवस्थित गरिनु आवश्यक छ।

साधारण उद्देश्य

माध्यमिक तहको फोटोग्राफी विषयको अध्ययन पूरा गरेपछि विद्यार्थीहरू निम्नलिखित कुरामा सक्षम हुनेछन् :

१. फोटोग्राफी विषयको ऐतिहासिक विकासक्रमबारे परिचित हुन।

२. फोटोग्राफी विषयमा प्रयोग हुने सामग्रीहरू चिन्न, छान्न तथा प्रयोग गर्न।

३. फोटोग्राफी कार्यसम्बन्धी सामान्य सीप प्राप्त गर्न।

४. फोटोग्राफी कार्यमा उन्नत प्रविधि तथा वैज्ञानिक पद्धतिको आवश्यकता पहिचान गरी विभिन्न क्षेत्रमा यसको प्रयोगबारे थाहा पाउन।

५. फोटोग्राफी पेसाप्रतिको आस्थामा अभिवृद्धि गरी तथा स्वावलम्बी हुन।

६. फोटोग्राफी विषयमा उच्च शिक्षा अध्ययन गर्नका लागि यस विषयको सामान्य ज्ञान हासिल गर्न।

Untitled-128.pdf

विशिष्ट उद्देश्यहरू

कक्षा- ९

कक्षा ९ को फोटोग्राफी विषयको अध्ययनपश्चात् विद्यार्थीहरू निम्नलिखित कुरामा सक्षम हुनेछन् :

१. फोटोग्राफीका (छविकलाकारिता) सङ्क्षिप्त परिचय तथा इतिहासबारे ज्ञान हासिल गर्न ।

२. नेपाली फोटोग्राफी (छाया चित्रकारिता) का सङ्क्षिप्त इतिहासबारे ज्ञान हासिल गर्न ।

३. क्यामेराबारे ज्ञान पाउनका साथै यसको सामान्य प्रयोग गर्न ।

४. लेन्सका किसिम जस्तै : नर्मल (Normal), वाइड लेन्स (Wide angle) र टेली लेन्स (Telephoto), बारे ज्ञान पाउनुका साथै सामान्य प्रयोग गर्न ।

५. फोटोग्राफीका सामान्य सिद्धान्तबारे ज्ञान हासिल गर्न ।

६. क्यामेरामा प्रयोग हुने फिल्मबारे ज्ञान पाउन तथा सामान्य प्रयोग गर्न ।

७. फोटोग्राफीमा प्रयोग हुने सहायक सामग्रीहरूबारे ज्ञान पाउनुका साथै प्रयोग गर्न ।

८. फोटोग्राफी (छविकला) लिने सिद्धान्त तथा प्रयोगबारे ज्ञान हासिल गर्न ।

९. फोटोग्राफी (छविकला) मा प्रयोग हुने विभिन्न किसिमका मसलाहरू(Chemicals) बारे ज्ञान पाउनका साथै सामान्य प्रयोग गर्न ।

१०. डार्करूमबारे ज्ञान पाउनुका साथै सादा फोटो (Black & White) छाप्न ।

११. छविकला (Photography) मा प्रकाशको महत्त्वबारे ज्ञान पाउनका साथै प्रयोग गर्न ।

कक्षा- १०

कक्षा १० को फोटोग्राफी विषयको अध्ययनपश्चात् विद्यार्थीहरू निम्न लिखित कुरामा सक्षम हुनेछन् :

१. फोटोग्राफीको परिचय पाउनुका साथै यसका विभिन्न क्षेत्र जस्तै- प्रविधि, अनुसन्धान, विज्ञान, व्यापार तथा सञ्चार (Mass media) मा यसको महत्त्वबारे ज्ञान हासिल गर्न ।

२. क्यामेराबारे ज्ञान पाउनका साथै यसमा प्रयोग हुने लेन्सका किसिम जानी सामान्य प्रयोग गर्न ।

३. लेन्सका किसिमबारे ज्ञान पाउनुका साथै विभिन्न किसिम जस्तै-कोलोज्प लेन्स (Close up), फिस आई (Fish eye –Lense), मिरर लेन्स (Mirror Lense) र जुम लेन्स (Zoom lense) बारे ज्ञान हासिल गरी सामान्य प्रयोग गर्न ।

४. क्यामेराको लेन्समा प्रयोग हुने फिल्टरहरूबारे ज्ञान पाउनका साथै यसका इफेक्टबारे ज्ञान पाइन प्रयोग गर्न ।

५. फिल्मका किसिमबारे ज्ञान हासिल गरी पाउनका यसको सामान्य प्रयोग गर्न ।

६. क्यामेरामा प्रयोग हुने सहायक सामग्री जस्तै- फ्लासका किसिमबारे सामान्य ज्ञान पाउनका साथै प्रयोग गर्न ।

Untitled-129.pdf

७. कम्पोजिसन (Composition) र फ्रेमिङ (Fame) आदिको प्रयोग गर्न ।

९. फोटो छाप्नमा प्रयोग हुने विभिन्न किसिमका कागजहरूबारे ज्ञान पाउनका साथै प्रयोग गर्न ।

१०. डार्करुममा फिल्म विकास (Develop) गर्न, प्रिन्ट (Print) गर्न, कन्ट्याक प्रिन्ट (Contact Print) गर्न तथा फोटो इनलार्ज गर्ने विधिको ज्ञान पाउनका साथै प्रयोग गर्न ।

कक्षा- ९

विषयवस्तु (Content)

१. परिचय

(क) फोटोग्राफी (छविकला) को परिचय तथा विकासक्रम

(ख) नेपाली फोटोग्राफीको इतिहास

(ग) यसको क्षेत्र र महत्त्व

२. फोटोग्राफीको सिद्धान्त

(क) प्रकाशको सिद्धान्त

(ख) प्रकाशका स्रोत

(ग) प्रकाशप्रति संवेदनशील पदार्थ

(घ) सिल्भर साल्ट

३. क्यामेरा

(क) क्यामेराको परिचय, किसिम तथा विकासक्रम

(ख) क्यामेराका अङ्गहरूको परिचय तथा महत्त्व

४. लेन्स

(क) लेन्सको परिचय, किसिम, महत्त्व तथा सामान्य प्रयोग

(ख) नर्मल, वाइड तथा टेली लेन्सको परिचय तथा सामान्य प्रयोग

(ग) फोकसको परिचय, प्रणाली र महत्त्व

(ग) एपरेचरको परिचय तथा महत्त्व

(घ) डेप्थ अफ फिल्डको परिचय र महत्त्व

५. फिल्टर

(क) फिल्टरको परिचय, किसिम र महत्त्व

६. फिल्म

(क) फिल्मको परिचय किसिम तथा महत्त्व

(क) सादा फिल्म (Black & White)

७. फोटोग्राफीमा (छविकला) आवश्यक पर्ने सहायक सामग्रीको परिचय

(क) फ्लास लाइट (ख) स्टान्ड

(ग) क्याबल रिलिज (घ) एक्सपोजर मिटर

Untitled-130.pdf

८. छायाचित्र लिने (छबिकला) तरिका

(क) उचित किसिमबाट क्यामेरा समाउने तरिका (ख) विषयवस्तुको छनोट

(ग) भ्यु पोइन्ट (view point) (घ) कम्पोजिसन

९. फोटोग्राफी सामग्रीहरूको स्याहार तथा सम्भार

(क) क्यामेरा, लेन्स तथा अन्य सहायक सामाग्रीहरू

(ख) फिल्म

१०. डार्करुमको परिचय, किसिम तथा महत्त्व

(क) डार्करुममा आवश्यक पर्ने सामग्रीहरूको परिचय र महत्त्व

(ख) फोटो धुने मसला (Chemicals) को परिचय, किसिम तथा महत्त्व

(ग) फिल्म धुने साधारण सिद्धान्तको परिचय तथा महत्त्व

i. मसलाको तयारी विधि ii. ट्याङ्कमा फिल्म लोड विधि

iii. फिल्म धुलाइ र सुकाउने विधि

(घ) फोटो छाप्ने कागज (Printing Paper) को परिचय, किसिम महत्त्व

(ङ) नेगेटिभबाट कन्ट्याक फोटो छाप्ने विधि र महत्त्व

कक्षा– १०

विषयवस्तु (Content)

१. फोटोग्राफीका विविध क्षेत्रहरूको परिचय तथा महत्त्व

(क) फोटोग्राफी तथा प्रविधि

(ख) फोटोग्राफी तथा अनुसन्धान

(ग) फोटोग्राफी तथा विज्ञान

(घ) फोटोग्राफी तथा व्यापार

(ङ) फोटोग्राफी तथा सञ्चार

२. इन्टरचेन्जेबल लेन्स

(क) इन्टरचेन्जेबल लेन्सको परिचय, किसिम, सामान्य प्रयोग तथा महत्त्व

(ख) क्लोज्प लेन्स, फिस आई लेन्स तथा जुम लेन्स आदिहरूको परिचय महत्त्व तथा प्रयोग विधि

३. फिल्टर

(क फिल्टरको परिचय, किसिम तथा महत्त्व

(ख) सादा फिल्ममा प्रयोग हुने फिल्टर

(ग) रङ्गीन फिल्ममा प्रयोग हुने फिल्टर

Untitled-131.pdf

४. फिल्म

(क) रङ्गीन फिल्म र स्लाइड फिल्मको परिचय, महत्त्व तथा सामान्य प्रयोग विधि

५. सहायक सामाग्री

(क) फ्लास लाइटको परिचय, किसिम, महत्त्व तथा प्रयोग

६. फोटोग्राफी

(क) फोटोग्राफीका प्रकारको परिचय,महत्त्व तथा सामान्य प्रगोग

(अ) भित्री (Indoor Studio Photography)

(१) मुहार फोटो (Portrait) (२) स्थिर चित्र (Still Life)

(ख) बाह्य (Out door)

(अ) दृश्य चित्र (Landscape)

(ग) छायाचित्र पत्राकारिता (Photo Journalism)

७. फोटोग्राफीमा फेमिङ

(क) फेमिङको परिचय, महत्त्व तथा सामान्य प्रगोग

८. फोटो (Picture) निर्माण

(क) फोटो (Picture) निर्माण प्रक्रियाबारे ज्ञान तथा प्रगोग विधि

(ख) नेगेटिभबाट कन्ट्याक प्रिन्ट बनाउने ज्ञान तथा प्रयोग

(ग) फोटो इन्लार्ज गर्ने विधिबारे ज्ञान तथा प्रयोग

(घ) विभिन्न किसिमका कागजहरूको परिचय, महत्त्व तथा प्रयोग

कक्षा ९ र १० का निमित्त
फोटोग्राफी पाठ्यक्रम

क्षेत्र र क्रम (Scope & Sequence)

क्र. सं.	अवधारणा	कक्षा ९ क्षेत्र	शिक्षण घन्टी	कक्षा १० क्षेत्र	शिक्षण घन्टी	मूल्याङ्कन
१.	परिचय फोटोग्राफीको सङ्क्षिप्त परिचय तथा इतिहास	(क) फोटोग्राफीको सङ्क्षिप्त परिचय तथा इतिहास (ख) नेपाली फोटोग्राफीको सङ्क्षिप्त इतिहास (ग) फोटोग्राफीको क्षेत्र तथा महत्त्व	५	क) फोटोग्राफीका विभिन्न क्षेत्रहरू : - फोटोग्राफी तथा प्रविधि - फोटोग्राफी तथा अनुसन्धान - फोटोग्राफी तथा विज्ञान - फोटोग्राफी तथा व्यापार - फोटोग्राफी सञ्चार तथा समाचार	५	(क) मौखिक तथा लिखित प्रश्न

Untitled-132.pdf

२.	फोटोग्राफीको सिद्धान्त ज्ञान	(क) फोटोग्राफीको सामान्य सिद्धान्त - प्रकाशका स्रोतहरू - प्रकाश सरलरेखामा हिंड्छ । - रेफ्लेक्सन, रेफ्राक्सन, बेन्डिङ अफ लाइट प्रकाशमा विद्यमान रङहरू । - लेन्सले कसरी काम गर्छ । (ख) प्रकाशप्रति संवेदनशील पदार्थ - सिल्भर साल्ट	६			(क) मौखिक तथा लिखित प्रश्न (ख) प्रयोगात्मक प्रश्न
३.	क्यामेरा क्यामेराबारे ज्ञान तथा प्रयोग	(क) क्यामेराको परिचय तथा महत्त्व - क्यामेराको विकास - क्यामेराका किसिम - क्यामेराको भागको परिचय तथा प्रयोग (ख) सटर स्पिड - सटर स्पिड र विषयवस्तुको गति /क्यामेराको गति	१७			(क) मौखिक तथा लिखित प्रश्न (ख) प्रयोगात्मक प्रश्न
४.	लेन्स	(क) लेन्सका परिचय, किसिम, महत्त्व तथा सामान्य प्रयोग विधि - नर्मल लेन्स, वाइड, टेली र जुम लेन्सहरूको सामान्य प्रयोग विधि - लेन्सको कार्य (ख) फोकसका परिचय, महत्त्व तथा सामान्य प्रयोग विधि - फोकस कन्ट्रोलको प्रयोग - विषय तथा फोकस दूरी		(क) इन्टरचेन्जेबल लेन्सको परिचय, किसिम, महत्त्व तथा प्रयोग विधि - क्लोज लेन्स, फिस आई तथा जुम लेन्सको सामान्य प्रयोग विधि	१०	(क) मौखिक तथा लिखित प्रश्न (ख) प्रयोगात्मक प्रश्न

Untitled-133.pdf

७.	सहायक सामग्री	सहायक सामग्रीको परिचय तथा प्रयोग (क) फ्लास लाइट (ख) स्टान्ड (ग) क्याबल रिलिज (घ) एक्सपोजर मिटर	२	(क) साधारण तथा विशेष प्रकाशको नाप (wave leangth) को सामान्य परिचय तथा महत्व - फिल इन् प्रकाशको रूपमा प्रयोग विधि - बाउन्स-फ्लास, कम्प्युटर फ्लास स्टुडियो फ्लासको परिचय र महत्व	५	(क) मौखिक तथा लिखित प्रश्न (ख) प्रयोगात्मक प्रश्न
	फोटोग्राफी (छायाचित्र) लिने सिद्धान्त	छायाचित्र लिने सिद्धान्तबारे परिचय तथा प्रयोग विधि (क) कम्पोजिसन (रचना), फ्रेमिङ	४५	फोटोग्राफीका प्रकारका परिचय, महत्त्व तथा सामान्य प्रयोग (क) विषयवस्तुको छनोट (ख) भित्री (Indoor-Studio) - मुहार चित्र (Portrait) - स्थिर चित्र (Still Life) (ग) बाहिरी (Outdoor) - दृश्य छायाचित्र (Landscape) (घ) फोटो पत्रकारिताको परिचय (PhotoJournalism)	४७	(क) मौखिक तथा लिखित प्रश्न (ख) प्रयोगात्मक प्रश्न
९.	साधा फोटोको तयारी विधि	(क) डार्करुमको बनोटको (विषयगत) परिचय, विनिस तथा महत्त्व (ख) डार्करुममा आवश्यक पर्न सामानहरू: - इन्लार्जर, डेभलपिङ ट्याङ्क, - फोटो धुने ट्रे, ड्रायर - कन्ट्याक्ट सिट प्रिन्टर - कटर (ग) फोटो धुने मसला (chemicals) (अ) फिल्म धुने मसला: - डेभलपर - स्पट बाथ - फिक्चर	४८	(क) पाँच ग्रेडका कागजको परिचय, महत्त्व तथा प्रयोग विधि (अ) ग्रेड : स्पेसल, सफ्ट, हार्ड, नर्मल तथा मल्टिग्रेड (ख) नेगेटिभबाट कन्ट्याक्ट फोटा छाप्ने (ग) फोटो इनलार्ज गर्ने विधिको परिचय तथा प्रयोग विधि	३५	(क) मौखिक तथा लिखित प्रश्न (ख) प्रयोगात्मक प्रश्न

Untitled-134.pdf

		(आ) फोटो धुने मसला: - डेभलपर - स्पट बाथ - फिक्चर (घ) फोटो छाप्ने कागजहरूको परिचय तथा महत्त्व - प्रकार : सादा, रङ्गीन - सतह : ग्लसी, म्याट, सेमिम्याट - तौल : सिङ्गल, डबल (ङ) फिल्म धुलाइ - मसलाको तयारी - टयाङ्कमा फिल्म लोड - धुलाइ र सुकाउने (च) नेगेटिभबाट कन्ट्याक्ट फोटो छाप्ने (छ) फोटो इन्लार्ज गर्ने विधि ।				
			१३०		११०	

शैक्षिक सामग्री (Educational Materials)

(क) क्यामेरा (ख) फ्लास लाइट (ग) बेट्री

(घ) लेन्सहरू (Normal, Wide angle, Telephoto, Zoom & Close up lens)

(ङ) Stand / support (च) एक्सपोजर मिटर (Exposure meter)

(छ) फिल्टरहरू (ज) फिल्महरू: Black & White , Colour

(झ) Dark room equipments & other materials

i) Enlarger mechine
ii) Developing chemicals developer, fixer
iii) Developing papers
iv) Paper cutter
v) Tray
vi) Developing tank
vii) Contact sheet printer
viii) Dryer
ix) Tables or Desk, chairs
x) Thermometer
xii) Timer
xiii) Safe light
xiv) चिम्टा र Clips
xv) रबरको पन्जा (Glove)
xvi) Measuring Glass

शिक्षण विधि (Teaching Method)

फोटोग्राफी विषय शिक्षकले फोटोग्राफी विषय शिक्षण गर्दा विभिन्न कुराहरूमा ध्यान दिनुपर्दछ । पाठ प्रस्तुतीकरणको प्रारम्भ सामान्यतया छलफलबाट गराउनुपर्दछ । शिक्षणसिकाइ क्रियाकलापमा अवलोकन, प्रदर्शन, अभ्यास तथा प्रयोगलाई प्राथमिकता दिनुपर्दछ । विषयवस्तु प्रस्तुतिपछि विद्यार्थीलाई नै उदाहरण खोज्न लगाउनुपर्छ । विद्यार्थीहरूको रुचि र क्षमतालाई विचार गरी कक्षा

Untitled-135.pdf

वातावरणअनुसार सिर्जनात्मक रूपमा शिक्षणसिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालन गर्नुपर्दछ। विद्यार्थीहरूले सिकेका कुराहरू/ज्ञानहरू आफ्नो कक्षामा, स्कुलमा आफ्नो घरमा वा अन्य ठाउँमा प्रयोग गर्ने कार्यमा जोड दिनुपर्दछ।

शिक्षणसिकाइको सिलसिलामा विद्यालयमा उपलब्ध हुन नसक्ने सामग्री तथा स्रोत विभिन्न स्थानहरू जस्तै सूचना विभाग, गोरखापत्र संस्थान, पुरातत्त्व जस्ता संस्थानहरूको फोटोग्राफी शाखा तथा स्थानीय फोटो सेन्टरहरू (Studio) मा लगी त्यहाँ प्रयोग भएका सामग्री, सञ्चालित अन्य क्रियाकलाप तथा विभिन्न फोटोग्राफीसम्बन्धी वस्तुहरूको आवश्यकतानुसार प्रदर्शन गर्न तथा अवलोकन गराउनुपर्दछ।

उपर्युक्तअनुसार शिक्षणसिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालन गर्दा कक्षा वातावरणअनुकूल विभिन्न शिक्षण विधिहरू प्रयोग गर्नुपर्दछ। प्रयोगात्मक कक्षामा विद्यार्थीहरूले प्रश्न गर्दा कारण बताई प्रयोगात्मक कक्षालाई बढी समय दिई समस्या समाधान गर्नुपर्छ। कक्षामा प्रयोग गराउँदा सकेसम्म एकजनालाई एउटा फोटोग्राफीका साधन क्यामेरा उपलब्ध गराई प्रयोग गर्नुपर्दछ। फोटोग्राफी विषय पढाउँदा कक्षामा शिक्षण विधि निम्नअनुसार गर्नुपर्दछ :

(क) प्रदर्शन विधि (ख) प्रयोगात्मक विधि (घ) प्रश्नोत्तर - छलफल विधि
(ङ) समस्या - समाधान विधि (च) खोज गर्ने विधि इत्यादि।

मूल्याङ्कन विधि (Evaluation Scheme)

प्रत्येक पाठ पढाइसकेपछि निर्धारित शैक्षिक उद्देश्यहरू हासिल भए भएनन् भनी विद्यार्थीको मूल्याङ्कन गरिनुपर्दछ। दैनिक शिक्षणसिकाइ क्रियाकलापपश्चात् मूल्याङ्कन गर्दा शिक्षणसिकाइ क्रियाकलापका आधारमा कक्षा वातावरणअनुरूपका प्रश्नहरू सोधिनुपर्दछ। यस कार्यका निर्माणात्मक (Formative) मूल्याङ्कनको लागि उल्लिखित कार्यका अतिरिक्त कक्षा ९ मा दुईओटा त्रैमासिक परीक्षा सञ्चालन गर्नुपर्दछ। कक्षा १० मा एक त्रैमासिक परीक्षा सञ्चालन गर्नुपर्दछ। एस्.एल्.सी. परीक्षाको सैद्धान्तिक तथा प्रयोगात्मक परीक्षाको मूल्याङ्कन निम्नानुसार गर्नुपर्नेछ। परीक्षामा उत्तीर्ण हुनका लागि विद्यार्थीहरूले सैद्धान्तिक र प्रयोगात्मक दुवै परीक्षामा अलग अलग उत्तीर्णाङ्क प्राप्त गर्नुपर्नेछ।

कक्षा ९

सैद्धान्तिक परीक्षा

परीक्षा किसिम	एकाइ	प्रश्नका किसिम र सङ्ख्या	पूर्णाङ्क ४/२०	समय	कैफियत
पहिलो त्रैमासिक	१ देखि ३	छोटो उत्तर- ४ वस्तुगत - ८	४ × ४ = १६ ८ × ½ = ४ २०	१ घण्टा	प्रत्येक एकाइबाट १/१ छोटो उत्तर र २/२ वस्तुगत प्रश्न

Untitled-136.pdf

दोस्रो चैमासिक	४ देखि ८	छोटो उत्तर - ४ वस्तुगत - ८	४ × ४ = १६ ८ × ५ = $\frac{४}{२०}$	१ घण्टा	प्रत्येक एकाइबाट १/१ छोटो उत्तर र २/२ वस्तुगत प्रश्न
अन्तिम परीक्षा	१ देखि १०	छोटो प्रश्न - ८ लामो प्रश्न -२	८ × ४ = ३२ २ × ९= १८	२.१५ मि.	प्रत्येकबाट कम्तीमा १/१ प्रश्न

प्रयोगात्मक परीक्षा - ५० अङ्क

(क) प्रयोगात्मक (कार्य वर्षभरिको) - १० अङ्क

(ख) प्रयोगात्मक कार्यपुस्तिका - ५ अङ्क

(ग) प्रयोगात्मक परीक्षा - ३५ अङ्क

- प्रयोगात्मक कार्यसूचीमध्येबाट कुनै कार्य गराई ती कार्यको अवलोकनको आधारमा - २५ अङ्क
- प्रयोगात्मक कार्यसम्बन्धी मौखिक परीक्षा - १० अङ्क

कक्षा १०

सैद्धान्तिक परीक्षा

परीक्षा किसिम	एकाइ	प्रश्नका किसिम र सङ्ख्या	पूर्णाङ्क ४/२०	समय	कैफियत
पहिलो चैमासिक	१ देखि ४	छोटो उत्तर- ४ वस्तुगत - ८	४ × ४ = १६ ८ × ५ = $\frac{४}{२०}$	१ घण्टा	प्रत्येक एकाइबाट १/१ छोटो उत्तर र २/२ वस्तुगत प्रश्न
अन्तिम परीक्षा	१ देखि ९	छोटो प्रश्न - ८ लामो प्रश्न -२	८ × ४ = ३२ २ × ९= १८	२.१५ मि.	प्रत्येक एकाइबाट १/१ प्रश्न

प्रयोगात्मक परीक्षा - ५० अङ्क

(क) प्रयोगात्मक (कार्य वर्षभरिको) - १० अङ्क

(ख) प्रयोगात्मक कार्यपुस्तिका - ५ अङ्क

(ग) प्रयोगात्मक परीक्षा - ३५ अङ्क

- प्रयोगात्मक कार्यसूचीमध्येबाट कुनै कार्य गराई ती कार्यको अवलोकनको आधारमा - २५ अङ्क
- प्रयोगात्मक कार्यसम्बन्धी मौखिक परीक्षा - १० अङ्क

Untitled-137.pdf

सङ्गीत

परिचय

विद्यालय तहको माध्यमिक शिक्षा पाठ्यक्रमअनुसार ऐच्छिक द्वितीयपत्रमा सङ्गीत विषयलाई समावेस गरिएको छ। यसै तथ्यअनुरूप यो पाठ्यक्रम निर्माण गरिएको हो। सङ्गीतसम्बन्धी पाठ्यपुस्तक, शिक्षक निर्देशिका तथा सन्दर्भसामग्री निर्माणमा समेत यस पाठ्यक्रमलाई मूल आधारका रूपमा लिइने छ।

गायन, वाद्य तथा नृत्यको सम्मिश्रणलाई सङ्गीत भनिन्छ। सङ्गीत एक महत्त्वपूर्ण विधा हो। नेपाली सङ्गीत विषयमा धेरै थरीका बाजाहरू बज्दै आएका छन्। तीमध्ये प्राचीनकालदेखि बज्दै आएका लोकबाजा, परम्परागतबाजा, शास्त्रीय सङ्गीतमा प्रचलित बाजा र आधुनिक सङ्गीतमा प्रचलित बाजाहरूसमेत पर्दछन्। नेपाली बाजा भन्नाले एक वा बढी बाजालाई लिइन्छ। कुनै पनि उपयुक्त बाजाका ध्वनिहरूबाटै सङ्गीतको जन्म भएको हो। यहाँ सङ्गीतका सबै विधा उल्लेख गरिएको छ।

यस पाठ्यक्रममा शिक्षाको राष्ट्रिय उद्देश्य, माध्यमिक तहको उद्देश्य, कक्षा ९ र १० का विशिष्ट उद्देश्य तथा विषयवस्तुहरू, क्षेत्र र क्रम, शिक्षण प्रक्रिया, पढाइ समयको व्यवस्था एकाइगत पाठ्यघन्टी र पाठ्यभार, मूल्याङ्कन योजनासमेत उल्लेख गरिएको छ।

सङ्गीत विषयमा ५० प्रतिशत सैद्धान्तिक र ५० प्रतिशत प्रयोगात्मक गरी पाठ्यभार छुट्याइएको छ। प्रत्येक त्रैमासिक परीक्षा र टेस्ट परीक्षाका लागि पनि आधार छुट्याइएको छ। एस.एल.सी. परीक्षामा प्रयोगात्मक मूल्याङ्कनका लागि विद्यालयको आन्तरिक र बाह्य परीक्षालाई २५/२५ पूर्णाङ्क छुट्याइएको छ।

साधारण उद्देश्य

माध्यमिक शिक्षा तहको अध्ययन पूरा गरेपछि सङ्गीत विषयमा विद्यार्थीहरू निम्न कुरामा सक्षम हुनेछन् :

१. नेपाली सङ्गीतको सामान्य परिचय र परिभाषा दिई जानकारी हासिल गर्न।
२. नाद, सप्तक, थाट, अलङ्कार, राग, ताल र लयको परिचय दिन।
३ नेपाली सङ्गीतको संरक्षण र संवर्द्धनमा सहयोग पुऱ्याउन।
४. वादी, संवादी, विवादी, अनुवादी, स्थायी, अन्तरा, पकड र सप्तकको परिभाषा दिन।
५. मङ्गलधुन, झ्याउरे, ख्याली र मालश्रीको परिचय दिन।
६. गायन र वाद्यशैलीको परिचय दिन।
७. ब्याचुली झ्याउरे, ख्याली र मैथिली धुनको परिचय दिन।
८. लोक र शास्त्रीय सङ्गीतको परिचय दिन।
९. भविष्यमा सङ्गीतसम्बन्धी उच्च शिक्षा हासिल गर्न प्राथमिक आधारशीला तयार गर्न।

Untitled-138.pdf

१०. नेपाली लोकसङ्गीतको विभिन्न विधाका लागि आधारभूत ज्ञान र सीप हासिल गर्न ।
११. राष्ट्रिय गान, भजन, लोक, शास्त्रीय र आधुनिक गीत तथा धुनको परिचय दिन ।
१२. पाश्चात्य तथा भातखण्डे स्वरलिपिको परिचय दिन ।

विशिष्ट उद्देश्य

(क) विशिष्ट उद्देश्य कक्षा ९

१ नेपाली सङ्गीतको परिचय र महत्त्वबारे जानकारी दिन ।
२. आरोह, अवरोह र वर्णको परिचय दिन ।
३. थाट र जातिको परिचय दिन ।
४. नाद, स्वर, सप्तक, लय, ताल आदिको अभ्यास गर्न ।
५. रागको परिचय र परिभाषा दिन ।
६. राष्ट्रिय गीतको परिचयसहित गाउने सीप हासिल गर्न ।
७ भुपाली, बिलावल र यमन रागको परिचयसहित अभ्यास गर्न ।
८. दादरा, कहरवा, तीनतालमा सम, खाली ताली आदिको परिचय दिन र अभ्यास गरी सीप प्रदर्शन गर्न ।
९. झ्याउरे, ख्यालीको परिचय दिन ।
१०. राष्ट्रिय गानको परिचय दिन ।
११. स्थानीय लोकभजन, ऋतुकालीन लोक, शास्त्रीय र आधुनिकगीतको परिचय दिन ।
१२. लोकतालको परिचय दिन र अभ्यास गरी सीप प्रदर्शन गर्न ।

(ख) विशिष्ट उद्देश्य कक्षा १०

१. शुद्ध र विकृत स्वरको अभ्यास गर्न ।
२. राग र स्वर संवादको परिचयसहित सीप हासिल गर्न ।
३. प्रचलित १० थाटको परिचय र परिभाषासहित सीप हासिल गर्न ।
४. रागको परिचय र परिभाषा दिन ।
५. लक्षण गीतको परिचय दिन ।
६. स्थायी, अन्तरा, पकड आदिका साथै वक्रस्वर र वर्ज्यस्वरको जानकारी गर्न ।
७. तालको परिचयका साथै रुपक ताल, झपताल, एकतालका प्रकारहरू बताउन ।
८. ठेक्का, आवर्तन तथा लयका प्रकारहरू बताउन ।
९. लोकगीतको परिचय दिन ।
१०. चुट्का र पर्व गीतको परिभाषा दिन ।
११. नेपाली लोकबाजाको परिचय दिन ।
१२. भातखण्डे स्वरलिपिको परिचय दिन ।

Untitled-139.pdf

१३. प्रचलित स्टाफ स्वरलिपिको परिचय दिन ।

१४. पारिभाषिक शब्द तथा चिह्नहरूको परिचय दिन ।

१५. लोकतालहरूको अभ्यास गर्न ।

सङ्गीत विषयको क्षेत्र र क्रम तालिका

सैद्धान्तिक (कक्षा ९) — जम्मा ५० घन्टी

एकाइ	शीर्षक/विषयवस्तु	पाठ्यभार	कैफियत
१. सङ्गीतको परिचय तथा परिभाषा	(क) आरोह, अवरोह र वर्णको परिचय (ख) ध्वनिको परिभाषा (ग) श्रुतिको परिभाषा र परिचय (घ) प्रचलित १० थाटको परिचय (ङ) नादका प्रकारहरू (च) वादी, संवादी, विवादी, अनुवादी, जाति, स्थायी, अन्तरा, पकड र सप्तक ।	१० घन्टी	
२. स्वरलिपि ज्ञान	(क) भातखण्डे स्वरलिपिको ज्ञान (ख) पाश्चात्य स्वरलिपि (मेजर, माइनर, क्रोमेटिक, टाइमसिग्नेचर) को ज्ञान (ग) आफ्नो वाद्ययन्त्रको विस्तृत अङ्ग वर्णन ।	१० घन्टी	
३. राग खण्ड	(क) लक्षणगीत र सरगमगीत (ख) यमन, भूपाली, बिलावल रागको परिचय र परिभाषा ।	१० घन्टी	
४. ताल खण्ड	(क) तालको परिभाषा, दादरा, कहरवा र तिनतालको परिचय । (ख) लय, मात्रा, विभाग, सम, ताली, खाली र ठेक्का ।	१० घन्टी	
५. लोक सङ्गीत र लोक ताल	(क) लोकगीतको परिचय र परिभाषा तथा विशेषताहरू । (ख) झ्याउरे, ख्याली तथा लोकभजनको परिचय । (ग) झ्याउरे ख्याली र चुट्का ।	१० घन्टी	

प्रयोगात्मक (कक्षा ९) — जम्मा १०० घन्टी

एकाइ	शीर्षक/विषयवस्तु	पाठ्यभार	कैफियत
१. स्वर खण्ड	(क) आसनको अभ्यास तथा सात शुद्ध स्वरलाई गाउन सक्ने अभ्यास ।	२५ घन्टी	

Untitled-140.pdf

	(ख) शुद्ध स्वरमा विभिन्न दस प्रकारका अलङ्कारको अभ्यास ।		
१. राष्ट्रिय गीत (स्वदेश गीत)	(क) राष्ट्रिय (स्वदेश) गीत गाउने अभ्यास ।	१० घन्टी	
३. राग खण्ड	(क) यमन, भूपाली र बिलावल राग । (ख) पाठ्यक्रमभित्रका कुनै एक रागमा सरगम गीत तथा अन्य बाँकीमा मध्यलय गीतको (अलापतानसहित) अभ्यास ।	४५ घन्टी	
४. ताल खण्ड	(क) दादरा, कहरवा र तिनताललाई हातमा ताली दिएर सम, खाली, ताली देखाउन सक्ने अभ्यास ।	१० घन्टी	
५. लोक सङ्गीत र लोक ताल	(क) झ्याउरे, ख्याली र कुनै एक लोकभजनको अभ्यास । (ख)) झ्याउरे, ख्याली, चुट्का ताललाई हातमा ताली बगाएर देखाउन सक्ने अभ्यास ।	१० घन्टी	

सङ्गीत विषयको क्षेत्र र क्रम तालिका

सैद्धान्तिक (कक्षा १०) **जम्मा ४० घन्टी**

एकाइ	शीर्षक/विषयवस्तु	पाठ्यभार	कैफियत
१. स्वर संवाद	(क) स्वरका प्रकारहरू- शुद्ध र विकृतस्वर (ख) ग्रह, अंश, न्यास र स्वर संवादको परिचय ।	६ घन्टी	
२. थाट	(क) प्रचलित दस थाटको परिचय र परिभाषा । (ख) रागको परिभाषा ।	६ घन्टी	
३. राग	(क) रागको परिचय (भिमपलासी, खमाज, बृन्दावनी सारङ्ग, काफी र भैरवी) । (ख) लक्षण गीत । (ग) बक्रस्वर र बर्ज्यस्वर (खट्का), मुर्की, तान र अलाप ।	६ घन्टी	
४. ताल	(क) तालको परिचय- रुपक ताल, झपताल, एकताल । (ख) ठेक्का, आवर्तन तथा लयका प्रकारहरू (विलम्बित, मध्य र द्रुत) ।	६ घन्टी	
५. लोक सङ्गीत	१. (क) नेपाली लोकगीतको वर्गीकरण । (ख) चुट्का । (ग) कुनै एक पर्व गीत (देशको कुनै एक क्षेत्रको प्रचलित एक लोकगीत) । २. नेपाली लोकबाजाको परिचय (मादल, सारङ्गी, सनाई, मुरली र तिन्छु)	७ घन्टी	
६. पाश्चात्य	(क) पाश्चात्य स्वरलिपिको परिचय (ख) स्टाफमा प्रयोग हुने पारिभाषिक शब्द तथा	९ घन्टी	

Untitled-141.pdf

स्वरलिपि	चिह्नको ज्ञान (टोन, सेमिटोन, टेम्पो, बार, बारलाइन, ओक्टेभ, रिद्म, स्पेस, लाइन, स्टेपस, क्लेफ, ट्रेबल क्लेफ, बास क्लेफ, कि सिगनेचर, टाइम सिग्नेचर, टाइम (सिम्पल टाइम, डबल टाइम, ट्रिपल आदि)		

सङ्गीत विषयको क्षेत्र र क्रम तालिका

प्रयोगात्मक (कक्षा १०) जम्मा ७५ घन्टी

एकाइ	शीर्षक/विषयवस्तु	पाठ्यभार	कैफियत
१. स्वर	(क) आसनको अभ्यास । (ख) प्रचलित १० थाटमा विभिन्न प्रकारका अलङ्कारहरूको अभ्यास । (ग) रुपक ताल र झपतालमा कम्तीमा दुईदुईओटा अलङ्कारको अभ्यास ।	१० घन्टी	
१. राष्ट्रिय गीत (स्वदेश गीत)	(क) राष्ट्रिय गीत भातखण्डे र स्टाफलिपि पढेर गाउन सक्ने अभ्यास ।	५ घन्टी	
३. राग	(क) लक्षण गीत, छोटी ख्याल (स्थायी, अन्तरा) अलाप र केही तानहरूसहित निम्न रागमा गाउने अभ्यास- भिमपलासी, वृन्दावनी सारङ्ग, खमाज, काफी र भैरवी ।	२५ घन्टी	
४. ताल	(क) रुपक, झपताल र एक ताललाई हातमा ताली दिएर बोलसहित समान, दुगुन लयमा देखाउन सक्ने अभ्यास ।	१० घन्टी	
५. लोक सङ्गीत	(क) केही लोकताल र लोकगीतको अभ्यास:- (चुट्का, पर्वगीत तथा देशको कुनै पनि क्षेत्रमा प्रचलित एक लोकगीत।	१५ घन्टी	
६. पाश्चात्य सङ्गीत	विभिन्न स्केलमा मेजर, माइनर र मेलोडिक माइनरको अभ्यास ।	१० घन्टी	

शिक्षण प्रक्रिया

सङ्गीत विषय शिक्षण गर्दा विभिन्न कुराहरूमा ध्यान दिनुपर्दछ। विद्यार्थीहरूको क्रियाकलाप र अभ्यासहरूलाई विद्यार्थी-शिक्षक तथा विद्यार्थी-विद्यार्थीबीच छलफल गरी प्रयोगात्मक कार्य गराउनुपर्दछ। सिकेका ज्ञान र सीपलाई आफ्नो कक्षामा, विद्यालयमा, घरमा, रङ्ग मञ्चमा तथा अन्य सम्बन्धित ठाउँमा प्रयोग र प्रदर्शन गर्ने कार्यमा जोड दिनुपर्दछ। सङ्गीत प्रयोगात्मक विषय भएकाले शिक्षण क्रियाकलाप सञ्चालन गर्दा विद्यार्थीले अघिल्लो कक्षामा अध्ययनबाट पहिले नै

Untitled-142.pdf

सिकिसकेका ज्ञान तथा सीपलाई पुनरावलोकन गर्नुपर्दछ। शिक्षण क्रियाकलाप गर्दा निम्नानुसारका शिक्षण विधि, शिक्षण प्रक्रिया तथा शैक्षिक सामग्री प्रयोग गर्न सकिन्छ।

(क) शिक्षण विधि

सङ्गीत शिक्षणमा निम्न प्रक्रिया तथा विधिहरू प्रयोग गरी शिक्षण क्रियाकलाप सञ्चालन गरिन्छ : १. प्रदर्शन विधि २. प्रश्नोत्तर र छलफल विधि ३. प्रयोगात्मक र छलफल विधि ४. समस्या समाधान विधि, ५. खोज विधि ६. अध्ययन भ्रमण र मञ्च प्रदर्शन ७. श्रवण विधि आदि।

(ख) शैक्षणिक सामग्रीहरू

१. विभिन्न वाद्ययन्त्रहरू २ वाद्ययन्त्रका चित्रहरू ३. स्टापनोटेसनका चित्रहरू ४. पाठ्यक्रम ५. पाठ्यपुस्तक ६. शिक्षक निर्देशिका, ७. सन्दर्भ सामग्री ८. अडियो ९. भिडियो टेप आदि।

पढाइ समयको व्यवस्था

कक्षा	पाठ्यभार	पूर्णाङ्क	वार्षिक कुल पिरियड	कैफियत
९	५	१००	१५०	
१०	५	१००	११५	

नोट : विद्यार्थीको स्तर र पूर्वज्ञानअनुरूप सैद्धान्तिक र प्रयोगात्मक विषयवस्तुलाई पाठ्यघन्टीसँग समायोजन गरी शिक्षणसिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालन गरिनेछ। सङ्गीत प्रयोगात्मक विषय भएकाले पाठ्यक्रमले छुट्याइएको पाठ्यभार कमी हुन सक्छ। तसर्थ प्रयोगात्मक कार्यका लागि विद्यालयभित्र तथा बाहिर मञ्च प्रदर्शन, प्रयोगात्मक कार्य तथा अध्ययन भ्रमण माध्यमद्वारा थप अभ्यास गर्न सकिनेछ।

एकाइगत पाठ्य घन्टी र पाठ्यभार (कक्षा ९)

क.सं	एकाइ	पाठ्य घन्टी (५०+१००)	
		कक्षा ९ (सैद्धान्तिक)	कक्षा ९ (प्रयोगात्मक)
१	सङ्गीतको परिचय तथा परिभाषा	१०	२५
२	स्वर लिपि ज्ञान	१०	१०
३	गायन, राग र वाद्य शैली	१०	४५
४	ताल	१०	१०
५	लोक सङ्गीत र लोक ताल	१०	१०
जम्मा		५०	१००

एकाइगत पाठ्य घन्टी र पाठ्यभार (कक्षा १०)

क.सं	एकाइ	पाठ्य घन्टी (४०+७५)	
		कक्षा १० (सैद्धान्तिक) ४० घन्टी	कक्षा १० (प्रयोगात्मक) ७५ घन्टी
१	स्वर संवाद	६	१०

Untitled-143.pdf

२	थाट	६	५
३	राग	६	२५
४	ताल	६	१०
५	लोक सङ्गीत र लोकताल	७	१५
६.	पाश्चात्य सङ्गीत	९	१०
जम्मा		४०	७५

मूल्याङ्कन योजना (Evaluation scheme)

(क) मूल्याङ्कनको आधार

सङ्गीत शिक्षणमा निम्न उद्देश्य प्राप्तिको आधार लिई विद्यार्थीको मूल्याङ्कन गरिनेछ :

- निश्चित सिकाइउपलब्धिहरू विद्यार्थीहरूले हासिल गर्न सके वा नसकेको परीक्षण गर्न ।
- सङ्गीत का नयाँ पाठ सिक्नका लागि पूर्वाधार भए वा नभएको परीक्षण गर्न ।
- विद्यार्थी स्वयम्लाई आफूले गरेको प्रगतिसम्बन्धी पृष्ठपोषण दिन ।
- शिक्षकलाई उसको शिक्षण प्रभावकारितासम्बन्धी पृष्ठपोषण दिन ।
- विद्यार्थीहरूलाई उनीहरूको उपलब्धि मापन गरी सोअनुसार निर्धारण गर्न ।
- सङ्गीतको व्यावहारिक प्रयोगको प्रगति मापन गरी पृष्ठपोषण दिन र सुधार गर्न ।

(ख) मूल्याङ्कन विधि

मूल्याङ्कन औपचारिक तथा अनौपचारिक रूपमा हुनेछ । निर्माणात्मक र निर्णयात्मक मूल्याङ्कन गरिनेछ । निर्णयात्मक मूल्याङ्कन गर्न परीक्षा लिदा १०० पूर्णाङ्कमा जाँच लिई तोकिएको परीक्षालाई निर्धारण गरिएको पूर्णाङ्कमा रूपान्तरण गरी अभिलेख राखिनेछ ।

(अ) निर्माणात्मक मूल्याङ्कन

अवलोकन, सहभागिता, प्रयोगात्मक कार्य, मञ्च प्रदर्शन, छलफल आदिको मूल्याङ्कन गरी पृष्ठपोषण दिने

कक्षाकार्य : कक्षाभित्र सैद्धान्तिक तथा प्रयोगात्मक अभ्यासहरू दिई तिनीहरूको मूल्याङ्कन गरी पृष्ठपोषण दिने ।

गृहकार्य : घर तथा क्षेत्र भ्रमणमा अभ्यास दिई समाधानको मूल्याङ्कन गरी पृष्ठपोषण दिने ।

एकाइ परीक्षा- प्रत्येक एकाइको अन्त्यमा सैद्धान्तिक तथा प्रयोगात्मक परीक्षा सञ्चालन गरी मूल्याङ्कन गरी पृष्ठपोषण दिने ।

(आ) निर्णयात्मक मूल्याङ्कन

निर्णयात्मक मूल्याङ्कनका प्रत्येक परीक्षा निम्नानुसार हुनेछन् :

कक्षा ९ र १० मा निर्णयात्मक मूल्याङ्कनका लागि त्रैमासिक परीक्षा, अन्तिम परीक्षा, टेस्ट परीक्षा र एस.एल.सी. परीक्षा सञ्चालन गरिनेछ । प्रत्येक परीक्षामा सैद्धान्तिक र प्रयोगात्मक गरी दुई

Untitled-144.pdf

किसिमका परीक्षा सञ्चालन गरिनेछ। दुवैका लागि प्रत्येक परीक्षाका पूर्णाङ्कभार प्रत्येक परीक्षामा छुट्याइएको पूर्णाङ्क ५०/५० प्रतिशत हुनेछ।

त्रैमासिक परीक्षा : दुईओटा परीक्षा लिने जसको पूर्णाङ्क २०/२० हुनेछ। कक्षा ९ मा दुईओटा र १० मा एउटा त्रैमासिक परीक्षा लिइनेछ। त्रैमासिक परीक्षाका लागि विषयवस्तुहरू विद्यालयले निर्धारण गरी मूल्याङ्कन गर्न सक्नेछन्।

अन्तिम परीक्षा : कक्षा ९ मा शैक्षिक सत्रको अन्त्यमा र कक्षा १० मा टेस्ट तथा एस.एल.सी. परीक्षा सञ्चालन गरिनेछ।

(ग) परीक्षा सञ्चालन र मूल्याङ्कन व्यवस्था

कक्षा ९ र १० तथा एस.एल.सी. परीक्षाको सैद्धान्तिक तथा प्रयोगात्मक मूल्याङ्कन निम्नानुसार हुनेछ। परीक्षामा उत्तीर्ण हुनका लागि सैद्धान्तिक र प्रयोगात्मक दुवै परीक्षामा उत्तीर्णाङ्क प्राप्त गर्नुपर्नेछ। सैद्धान्तिक र प्रयोगात्मक परीक्षाको उत्तीर्णाङ्क प्रत्येक परीक्षाको पूर्णाङ्कको क्रमशः ३२ प्रतिशत र ४० प्रतिशत हुनेछ।

(क) कक्षा ९

कक्षा ९ मा निम्नानुसारका परीक्षा सञ्चालन र मूल्याङ्कन व्यवस्था हुनेछ।

(अ) सैद्धान्तिक परीक्षा

परीक्षाको किसिम	एकाइ	प्रश्नका किसिम सङ्ख्या	पूर्णाङ्क	समय	कैफियत
पहिलो त्रैमासिक	१ र २	छोटा उत्तर आउने ६ ओटा धेरै छोटो उत्तर आउने १० ओटा	१० प्रतिशत	१.५ घन्टा	
दोस्रो त्रैमासिक	१-४	छोटा उत्तर आउने ६ ओटा धेरै छोटो उत्तर आउने १० ओटा	१० प्रतिशत	१.५ घन्टा	
अन्तिम परीक्षा	१-६	छोटा उत्तर आउने ६ ओटा धेरै छोटो उत्तर आउने १० ओटा	३० प्रतिशत	१.५ घन्टा	

नोटः कक्षा ९ को अन्तिम परीक्षाका लागि विशिष्टीकरण तालिका एस.एल.सी.का लागि दिइएको माध्यमिक तहको विशिष्टीकरण तालिकाअनुसार हुनेछ।

प्रश्न तथा पूर्णाङ्क व्यवस्था

प्रश्नका किसिम	सङ्ख्या	पूर्णाङ्क
छोटा उत्तर आउने	६ ओटा	६ X ५ = ३०
धेरै छोटो उत्तर आउने	१० ओटा	१०X २ = २०

(आ) प्रयोगात्मक परीक्षा

परीक्षाको किसिम	एकाइ	प्रश्नका किसिम र सङ्ख्या	पूर्णाङ्क	समय	प्रयोगात्मक अङ्क व्यवस्था
पहिलो त्रैमासिक	१ र २	तल दिएबमोजिम	१० प्रतिशत	१.५ घन्टा	५ + ३ + २ = १०

Untitled-145.pdf

दासो त्रैमासिक	१-४	तल दिएबमोजिम	१० प्रतिशत	१.५ घन्टा	५ + ३ + २ = १०
अन्तिम परीक्षा	१-६	तल दिएबमोजिम	३० प्रतिशत	१.५ घन्टा	१५ +९+ ६ = ३०

नोट : प्रयोगात्मक अङ्क व्यवस्था शीर्षकमा दिइएको सङ्ख्यालाई विस्तृतीकरण तल दिएअनुरूप क्रमशः प्रयोगात्मक कार्य, प्रयोगात्मक कार्यको अवलोकन र प्रयोगात्मक कार्यसम्बन्धी मौखिक परीक्षा/मञ्च प्रदर्शनका मूल्याङ्कनका लागि छुट्याइएको पूर्णाङ्क व्यवस्था हो ।

प्रयोगात्मक परीक्षा लिँदा प्रश्नको किसिम र सङ्ख्या तथा तिनीहरूको पूर्णाङ्क निम्नानुसार हुनेछ ।

१. **प्रयोगात्मक कार्यसम्बन्धी मञ्च प्रदर्शन :** सम्बन्धित जाँचको प्रयोगात्मक परीक्षाको पूर्णाङ्कको ५० प्रतिशत अङ्क

२. **प्रयोगात्मक कार्य दिने र अवलोकन गर्ने :** सम्बन्धित जाँचको प्रयोगात्मक परीक्षाको पूर्णाङ्कको ३० प्रतिशत अङ्क

३. **प्रयोगात्मक कार्यसम्बन्धी मौखिक परीक्षा :** सम्बन्धित जाँचको प्रयोगात्मक परीक्षाको पूर्णाङ्कको २० प्रतिशत अङ्क

(ख) कक्षा १०

कक्षा १० मा निम्नानुसार परीक्षा सञ्चालन र मूल्याङ्कन व्यवस्था हुनेछ :

(अ) सैद्धान्तिक परीक्षा

परीक्षाको किसिम	एकाइ	प्रश्नका किसिम सङ्ख्या	पूर्णाङ्क	समय
पहिलो त्रैमासिक	१ र २	छोटो उत्तर आउने ६ ओटा धेरै छोटो उत्तर आउने १० ओटा	१० प्रतिशत	१.५ घन्टा
टेस्ट परीक्षा	कक्षा ९ का १-६ कक्षा १० का १-६	छोटो उत्तर आउने ६ ओटा धेरै छोटो उत्तर आउने १० ओटा	४० प्रतिशत	१.५ घन्टा

प्रश्न तथा पूर्णाङ्क व्यवस्था

प्रश्नका किसिम	सङ्ख्या	पूर्णाङ्क
छोटा उत्तर आउने	६ ओटा	६ X ५ = ३०
धेरै छोटो उत्तर आउने	१० ओटा	१० X २ = २०

(आ) प्रयोगात्मक परीक्षा

परीक्षाको किसिम	एकाइ	प्रश्नका किसिम र सङ्ख्या	पूर्णाङ्क	समय	प्रयोगात्मक अङ्क व्यवस्था
पहिलो त्रैमासिक	१ र २	तल दिएबमोजिम	१० प्रतिशत	१.५ घण्टा	५+ ३ + २ = १०
टेस्ट परीक्षा	कक्षा ९ का १-६ कक्षा १० का १-६	तल दिएबमोजिम	४० प्रतिशत	१.५ घण्टा	२०+१२+८ = ४०

Untitled-146.pdf

नोट : प्रयोगात्मक अङ्क व्यवस्था शीर्षकमा दिइएको सङ्ख्यालाई विस्तृतीकरण तल दिएअनुरूप क्रमशः प्रयोगात्मक कार्य, प्रयोगात्मक कार्यको अवलोकन र प्रयोगात्मक कार्यसम्बन्धी मौखिक परीक्षा/मञ्च प्रदर्शनका मूल्याङ्कनका लागि छुट्याइएको पूर्णाङ्क व्यवस्था हो ।

प्रयोगात्मक परीक्षा लिदा प्रश्नको किसिम र सङ्ख्या तथा तिनीहरूको पूर्णाङ्क निम्नानुसार हुनेछ ।

१. प्रयोगात्मक कार्यसम्बन्धी मञ्च प्रदर्शन : सम्बन्धित जाँचको प्रयोगात्मक परीक्षाको पूर्णाङ्कको ५० प्रतिशत अङ्क

२. प्रयोगात्मक कार्य दिने र अवलोकन गर्ने : सम्बन्धित जाँचको प्रयोगात्मक परीक्षाको पूर्णाङ्कको ३० प्रतिशत अङ्क

३. प्रयोगात्मक कार्यसम्बन्धी मौखिक परीक्षा : सम्बन्धित जाँचको प्रयोगात्मक परीक्षाको पूर्णाङ्कको २० प्रतिशत अङ्क

(ग) एस.एल.सी. परीक्षा

(अ) सैद्धान्तिक परीक्षा

परीक्षाको किसिम	एकाइ	प्रश्नका किसिम र सङ्ख्या	पूर्णाङ्क	समय
एस.एल.सी.	कक्षा ९ का १-५ कक्षा १० का १-५	छोटा उत्तर आउने ६ ओटा धेरै छोटा उत्तर आउने १० ओटा	५० प्रतिशत	१.५० घण्टा

प्रश्न तथा पूर्णाङ्क व्यवस्था

प्रश्नका किसिम	सङ्ख्या	पूर्णाङ्क
छोटा उत्तर आउने	६ ओटा	६ × ५ = ३०
धेरै छोटो उत्तर आउने	१० ओटा	१० × २ = २०

माध्यमिक तहको ऐच्छिक द्वितीय पत्र सङ्गीत विषयको विशिष्टीकरण तालिका
अन्तिम परीक्षा (वि.सं. २०६० अनुसार)

क्र.सं.	क्षेत्र/एकाइ	धेरै छोटो		छोटो		जम्मा	जम्मा
	प्रश्न सङ्ख्या	प्रश्न सङ्ख्या	पूर्णाङ्क	प्रश्न सङ्ख्या	पूर्णाङ्क	प्रश्न सङ्ख्या	पूर्णाङ्क
१	स्वर	२	४	१	५	३	९
२	गीत	२	४	१	५	३	९
३	राग	२	४	१	५	३	९
४	ताल	२	४	१	५	३	९
५	लोक सङ्गीत	१	२	१	५	२	७
६	पाश्चात्य सङ्गीत	१	२	१	५	२	७
जम्मा		१०	२०	६	३०	१६	५०

Untitled-147.pdf

(आ) प्रयोगात्मक परीक्षा

परीक्षाको किसिम	एकाइ	प्रश्नका किसिम सङ्ख्या	पूर्णाङ्क	समय	कैफियत
एस.एल.सी.	कक्षा ९ का १-५ कक्षा १० का १-५		५० प्रतिशत	१.५० घन्टा	

नोटः

१. प्रयोगात्मक परीक्षा आन्तरिक र बाह्य गरी दुई किसिमको हुनेछ ।

२. आन्तरिक प्रयोगात्मक परीक्षाको पूर्णाङ्क २५ प्रतिशत (२५ अङ्क) हुनेछ, विद्यालयमा कक्षा ९ र १० मा प्राप्त गरेको प्राप्ताङ्कको औसत अङ्क आन्तरिक प्रयोगात्मक परीक्षाको प्राप्ताङ्क हुनेछ । यस परीक्षाको प्राप्ताङ्क विद्यालयले मूल्याङ्कन गरी पठाउने व्यवस्था हुनेछ ।

३. बाह्य प्रयोगात्मक परीक्षाको पूर्णाङ्क २५ प्रतिशत (२५ अङ्क) हुनेछ, बाह्य परीक्षकद्वारा तल दिइएबमोजिम मूल्याङ्कन गरी विद्यार्थीले प्राप्त गरेको प्राप्ताङ्क बाह्य प्रयोगात्मक परीक्षाको प्राप्ताङ्क हुनेछ ।

प्रयोगात्मक परीक्षाको परीक्षा लिदा प्रश्नको किसिम र सङ्ख्या तथा तिनीहरूको पूर्णाङ्क निम्नानुसार हुनेछ :

१. **प्रयोगात्मक कार्यसम्बन्धी मञ्च प्रदर्शन** : सम्बन्धित जाँचको प्रयोगात्मक परीक्षाको पूर्णाङ्कको ५० प्रतिशत अङ्क (१२.५ अङ्क)

२. **प्रयोगात्मक कार्य दिने र अवलोकन गर्ने** : सम्बन्धित जाँचको प्रयोगात्मक परीक्षाको पूर्णाङ्कको ३० प्रतिशत अङ्क (७.५ अङ्क)

३. **प्रयोगात्मक कार्यसम्बन्धी मौखिक परीक्षा** : सम्बन्धित जाँचको प्रयोगात्मक परीक्षाको पूर्णाङ्कको २० प्रतिशत अङ्क (५ अङ्क)

(घ) प्रयोगात्मक परीक्षाका लागि निर्देशन

प्रयोगात्मक परीक्षाको मूल्याङ्कन गर्दा एकरूपताका लागि निम्नानुसारका पक्षहरूमा ध्यान पुऱ्याउनु पर्नेछ :

१) बाद्य सङ्गीतको धुन वादनको मूल्याङ्कन गरी यसलाई २० प्रतिशत अङ्क दिने ।

२) स्वर पहिचान गरी मूल्याङ्कन गरी २० प्रतिशत अङ्क दिने ।

३) ताल प्रदर्शनलाई मूल्याङ्कन गरी २० प्रतिशत अङ्क दिने

४) प्रस्तुतिलाई मूल्याङ्कन गरी ४० प्रतिशत अङ्क दिने ।

Untitled-148.pdf